

T.C.

**AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

KAMU HARCAMALARI, KAMU GELİRLERİ VE GSYH İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA KEMAL BÖGE

DANIŞMAN

DR. ÖĞR. ÜYESİ VASIF ABİOĞLU

AKSARAY 2021

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

KAMU HARCAMALARI, KAMU GELİRLERİ VE GSYH İLİŞKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUSTAFA KEMAL BÖGE

DANIŞMAN
DR. ÖĞR. ÜYESİ VASIF ABİOĞLU

AKSARAY 2021

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU

Bu tezin tüm hakları saklıdır. Kaynak göstermek koşuluyla tezin teslim tarihinden itibaren 12 (on iki) ay sonra fotokopi çekilebilir.

YAZARIN

Adı : Mustafa Kemal

Soyadı : BÖGE

Bölümü : İktisat

İmza :

Teslim Tarihi :

TEZİN

Türkçe Adı : “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve GSYH İlişkisi”

İngilizce Adı : “Public Expenditures, Public Revenues and GDP Relations”

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Tez yazma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyduğumu, yararlandığım tüm kaynakları kaynak gösterme ilkelerine uygun olarak kaynakçada belirttiğimi ve bu bölümler dışındaki tüm ifadelerin şahsıma ait olduğunu beyan ederim.

Yazar Adı Soyadı: Mustafa Kemal BÖGE

İmza:

T.C.
AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
JÜRİ ONAY SAYFASI

Mustafa Kemal BÖGE tarafından hazırlanan “Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri ve GSYH İlişkisi” başlıklı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Aksaray Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İMZA

Danışman: Dr. Öğretim. Üyesi Vasif ABİOĞLU
(İktisat, Aksaray Üniversitesi)

.....

Üye: Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN
(İktisat, Hacı Bayram Veli Üniversitesi)

.....

Üye: Dr. Öğretim. Üyesi Arif İĞDELİ
(İktisat, Aksaray Üniversitesi)

.....

Tez Savunma Tarihi: 28/01/2021

Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu’nuntarih ve.....
sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Öğrenci
Mustafa Kemal BÖGE
İmza

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü
Doç. Dr. Sevilay USLU DİVANOĞLU
İmza

Eşim Meryem, kızlarım Rana ve Nehir'e

TEŞEKKÜR

Tezin hazırlık döneminde bilgi birikimini ve emeğini esirgemeyerek çalışmalarına yön veren saygıdeğer danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Vasıf ABİOĞLU'na, yaptığı eleştiriler ile önemli katkılar sağlayan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Celal TAŞDOĞAN'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

AKSARAY ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HARCAMALARI, KAMU GELİRLERİ VE GSYH İLİŞKİSİ
(Yüksek Lisans Tezi)

Mustafa Kemal Böge, Aksaray 2021

ÖZET

Bu çalışmada kamu harcamaları, kamu gelirleri ve Gayri Safi Yurtiçi Hasıla arasında nedensellik ilişkileri analiz edilmektedir. Bu amaçla, analizde 1994:Q1 – 2019:Q4 dönemi için Johansen eşbütünleşme testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılarak söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkileri analiz edilmektedir. Ampirik sonuçlar, kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında mali senkronizasyon hipotezini destekleyen çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. GSYH'den kamu harcamalarına doğru tek yönlü ve güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır ama kısa dönemde kamu harcamalarından GSYH'ye doğru bir ilişki görülmemektedir.

Bilim Kodu : 111907, 112001, 112003, 112004

Anahtar Kelimeler : Kamu Harcamaları, Kamu Gelirleri, GSYH

Sayfa Adedi : 112

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi Vasıf Abioğlu

AKSARAY UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES
PUBLIC EXPENDITURES, PUBLIC REVENUES AND GDP
RELATIONS

(Master Thesis)

Mustafa Kemal Böge, Aksaray 2021

ABSTRACT

In this study, the causality relationship between public expenditures, public revenues and Gross Domestic Product is analyzed. In the analysis, Vector Error Correction Model, Johansen cointegration test and Granger causality tests were used for the period 1994: Q1 - 2019: Q4. Empirical results show that there is a bidirectional causality relationship between public expenditures and public revenues, supporting the fiscal synchronization hypothesis. There is a one-way and strong causal relationship from GDP to public expenditures, but there is no relationship from public expenditures to GDP in the short term.

Science Code : 111907, 112001, 112003, 112004

Key Words : Public Expenditures, Public Revenues, GDP

Page Number : 112

Supervisor : Dr. Öğr. Üyesi Vasıf Abioğlu

İÇİNDEKİLER

TELİF HAKKI VE TEZ FOTOKOPİ İZİN FORMU	i
ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI.....	ii
JÜRİ ONAY SAYFASI	iii
TEŞEKKÜR	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xiii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiv
EKLER LİSTESİ.....	xvi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
1. KAMU HARCAMALARI, KAMU GELİRLERİ VE GSYH İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TEORİK AÇIKLAMALAR.....	4
1.1. Bütçe Kavramı, Özellikleri ve Fonksiyonları	4
1.1.1. Bütçenin Fonksiyonları.....	6
1.1.1.1. Bütçenin Mali ve İktisadi Fonksiyonu	6
1.1.1.2. Bütçenin Hukuki Fonksiyonu	7
1.1.1.3. Bütçenin Siyasi Fonksiyonu	8

1.1.1.4.	Bütçenin Denetim Fonksiyonu	8
1.3.1.5.	Bütçenin Konjonktürel Fonksiyonu	8
1.2.	Kamu Harcamaları	9
1.2.1.	Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması	9
1.2.1.1.	İdari Sınıflandırma	10
1.2.1.2.	Ekonomik Sınıflandırma	10
1.2.1.3.	Diğer Sınıflandırmalar	10
1.3.	Kamu Gelirleri	11
1.3.1.	Kamu Gelirlerinin Tanımı	11
1.3.2.	Kamu Gelirlerinin Çeşitleri	11
1.3.2.1.	Vergiler	12
1.3.2.2.	Harçlar	12
1.3.2.3.	Resimler	12
1.3.2.4.	Şerefiye ve Katılma Payı	13
1.3.2.5.	Parafiskal Gelirler	13
1.3.2.6.	Para ve Vergi Cezaları	14
1.3.2.7.	Mülk, Teşebbüs ve Özelleştirme Gelirleri	14
1.3.2.8.	Fonlar	15
1.3.2.9.	Para Basmaktan Doğan Gelirler, Senyoraj	15
1.3.2.10.	Borçlanma	15
1.4.	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Ekonomik Büyüme	15
1.4.1.	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı	16
1.4.2.	Ekonomik Büyüme	18
1.4.3.	GSYH ve Çarpan Mekanizması	20
1.4.3.1.	Kamu Harcama Çarpanı	20
1.4.3.1.1.	Kamu Harcamalarının Dışlama Etkisi	25
1.4.3.2.	Transfer Ödemeleri Çarpanı	25

1.4.3.3.	Vergi Çarpanı.....	26
1.4.3.4.	Otomatik İstikrarlandırıcılar (Stabilizatörler)	27
1.4.3.5.	Denk Bütçe Çarpanı	29
1.4.3.6.	Hızlandıran Mekanizması	31
1.5.	İktisadi Yaklaşımlarda Kamu Harcamaları Kamu Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi.	32
1.5.1.	Klasik İktisadi Yaklaşım.....	32
1.5.2.	Keynesyen İktisadi Yaklaşım	34
1.5.3.	Monetarist İktisadi Yaklaşım.....	37
1.5.4.	Yeni Klasik İktisadi Yaklaşım.....	40
1.5.5.	Yeni Keynesyen Yaklaşım.....	42
1.5.6.	Arz Yönlü İktisadi Yaklaşım	44
1.5.7.	Kamu Tercihi Yaklaşımı, Anayasal İktisat Teorisi.....	46
1.6.	Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri İlişkisini Açıklamaya Dönük Yaklaşımlar	49
1.6.1.	Kamu Gelirleri Kamu Harcamaları Artışı Hipotezi (Buchanan - Wagner Yaklaşımı 1978)	50
1.6.2.	Sıçrama Tezi Yaklaşımı ve Harcama - Vergi Hipotezi (Barro, 1974 ve Peacock – Wiseman, 1979).....	51
1.6.3.	Vergi – Harcama Hipotezi (Friedman, 1978)	53
1.6.4.	Sosyal Refahın Artırılması Yaklaşımı (Pigou - Dalton).....	54
1.6.5.	Kalkınmanın Finansmanı Yaklaşımı (Walt Whitman Rostow, 1966)	55
1.6.6.	Dengesiz Büyüme Hipotezi (Boumol, 1967).....	56
1.6.7.	Mali Senkronizasyon Hipotezi (Musgrave 1966 - Meltzer ve Richard 1981)	57
1.6.8.	Kurumsal Ayrılık (Mali Tarafsızlık) Hipotezi (Baghestani –McNown, 1994).....	58
İKİNCİ BÖLÜM.....		59
2. AMPİRİK ANALİZ.....		59
2.1.	Literatür Çalışması.....	59
2.2.	Verilen Toplanması ve Düzenlenmesi	67

2.3. Analiz ve Ampirik Bulgular	68
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	76
3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	76
3.1. Sonuç ve Değerlendirme.....	76
KAYNAKÇA.....	79
EKLER	88
TEZ DEĞERLENDİRME FORMU	93

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları	69
Tablo 2. Farklı Bilgi Kriterlerine Göre Optimal Gecikme Uzunluğu	70
Tablo 3. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları	71
Tablo 4. Vektör Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları	72
Tablo 5. Granger Nedensellik Wald Test Sonuçları	74

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1: Planlanan Harcamalar Doğrusunun Eğimi	23
Şekil 1.2: Harcama Çarpanının İşleyişi	24
Şekil 2.1. Mevsimsellikten Arındırılmış GSYH, Bütçe Gelirleri ve Bütçe Giderleri Zaman Serileri	68

KISALTMALAR LİSTESİ

4T	Tahmin, Tahdit, Tasdik ve Tevzin
ADF	Genişletilmiş Dickey-Fuller (Augmented Dickey-Fuller)
AIC	Akaike Bilgi Kriteri (Akaike Information Criterion)
ARDL	Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (Autoregressive Distributed Lag)
ARIMA	Otoregresif Bütünleşik Hareketli Ortalama (Autoregressive Integrated Moving Average)
ECM	Hata Düzeltme Modeli (Error Correction Model)
FPE	Sonlu Öngörü Hatası (Finite Prediction Error)
GDP	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (Gross Domestic Product)
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
HQ	Hannan-Quinn (Hannan-Quinn)
LR	Olabilirlik Oranı (Likelihood Ratio)
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (Organisation for Economic Co-operation and Development)
OLS	Olağan En Küçük Kareler (Ordinary Least Squares)
PP	Phillips Perron (Phillips Perron)
RGSYH	Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
SIC	Schwarz Bilgi Kriteri (Schwarz Information Criterion)

TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
VAR	Vektör Otoregresif (Vector Autoregressive)
VECM	Vektör Hata Düzeltme Modeli (Vector Error Correction Model)

EKLER LİSTESİ

Ek 1. Kamu Harcamaları Çarpanı	88
Ek 2. Transfer Harcamaları Çarpanı	90
Ek 3. Vergi Çarpanı	90
Ek 4. Denk Bütçe Çarpanı	91
Ek 5. Açık Bir Ekonomide Denk Bütçe Çarpanı	91

GİRİŞ

Modern toplumda kentleşme, nüfus artışı, sanayi ve teknolojinin hızla gelişiyor olması kamusal mal ve hizmetlere dolayısıyla da kamu harcamalarına olan ihtiyacı giderek daha fazla artırmaktadır. Bu ihtiyacı karşılayabilmek adına bir takım mali reformlar gerçekleştirilmektedir. Günümüzde kamu harcamalarının diğer makroekonomik değişkenlerle analiz edilmesi ve yapılan analizlerin sonuçlarına göre politikalar geliştirilmesi, uygulanan politikaların gözden geçirilmesi son derece önemli hale gelmiştir. Temel olarak kamu harcamaları ile kamu gelirleri ve GSYH değişkenleri arasındaki etkileşimler analiz edilmekte ve politikalar geliştirilmektedir.

Literatüre bakıldığında genel itibariyle kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi, kamu harcamaları ve kamu gelirleri ilişkisine dair, bu değişkenlerden ikisinin arasındaki ilişkinin analiz edildiği çok sayıda çalışma yapıldığı gözlemlenirken, kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH değişkenlerinin birlikte ele alındığı ülkemizde bugüne kadar yapılmış sadece üç çalışma bulunmaktadır. Bunlardan birincisi Şen (2011)'in çalışmasıdır. Şen (2011)'in çalışmasında Türkiye'de bütçe gelirleri, bütçe giderleri ve çıktı arasındaki ilişkiyi üç değişkenli Yapısal VAR kullanarak kısa ve uzun dönem için incelenmiştir. Ampirik bulgular makroekonomik teori ile uyumludur. Pozitif bir harcama şokunun çıktı üzerinde kısa ve uzun dönemde artırıcı yönde etkisinin olduğu, pozitif gelir şokunun kısa ve uzun dönemde çıktı üzerinde azaltıcı bir etki meydana getirdiği görülmüştür. İkincisi ise Kayalı (2017)'nin çalışmasıdır. Kayalı (2017) 1990-2001 alt dönemi ile 2002-2014 alt dönemini karşılaştırdığı çalışmada kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini incelemiştir. 2002-2014 döneminde mali disiplin uygulamalarının kararlı bir biçimde devam ettirilmesi sonucunda kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin önceki alt döneme kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha çok olumlu etkiler meydana getirdiği sonucuna ulaşmıştır. Altınar ve Çalcalı (2019) tarafından yapılan üçüncü çalışmada 1961-2017 döneminde Türkiye'de ekonomik büyüme ile vergi gelirleri ve bütçe

harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi Hatemi-J asimetrik nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Ampirik bulgular, pozitif şoklar açısından ekonomik büyüme ile bütçe harcamaları arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi gösterirken, negatif şoklar açısından üç değişken arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığını göstermektedir. Ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasında pozitif şoklar açısından nedensellik ilişkisinin tek yönlü ve ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan negatif şoklar açısından değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Literatürde de görüldüğü gibi, kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH değişkenleri arasındaki etkileşimler, nedenselliğin yönü, kısa ve uzun dönemli ilişkiler üzerine oldukça az sayıda çalışma vardır. Bu durum göz önünde bulundurularak tezde, söz konusu üç değişken arasındaki etkileşimler, nedenselliğin yönü, kısa ve uzun vadeli ilişkilerin araştırılması amaçlanmıştır. Elde edilen bulguların iktisadi yaklaşımlarla karşılaştırılarak değerlendirilmesinin literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışmanın birinci bölümünde bütçe kavramı üzerinde durulmuş, özellikleri ve fonksiyonları anlatılmıştır. Sonra kamu harcamaları açıklanmış ve çeşitli açılardan sınıflandırması yapılmış, kamu gelirleri kavramı ve çeşitleri ayrı ayrı açıklanmıştır daha sonra da GSYH kavramı ile büyüme kavramı ve büyüme teorileri ele alınmıştır. Birinci bölümde ayrıca söz konusu üç kavramın aralarındaki ilişkileri açıklayan iktisadi yaklaşımlara değinilmekte ve son olarak da kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki ilişkileri açıklayan yaklaşımlara ayrıca yer verilmektedir.

Çalışmanın ikinci bölümünde Türkiye İstatistik Kurumu, Hazine ve Maliye Bakanlığı ve Strateji Bütçe Başkanlığı'ndan alınan veriler çeyrek yıllık verilere dönüştürülerek kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH arasında nedensellik ilişkileri ve nedenselliğin yönü araştırılmaktadır. Bu amaçla, analizde 1994:Q1 – 2019:Q4 dönemi için Johansen eşbütünleşme testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılarak söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkileri analiz edilmektedir. Eşbütünleşme testini uygulamak için oluşturulan VAR modeline 2001 krizi ve bu krizi takiben politika rejim değişikliği ile krizin endojen değişkenler üzerindeki etkilerini göstermek için bir tane kukla değişkeni getirilmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde sonuçlar ve değerlendirme yer almaktadır. Kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH değişkenleri arasındaki etkileşimin analizinden elde

edilen bulgular birinci bölümdeki yaklaşımlarla karşılaştırılarak sonuç bölümünde değerlendirilmektedir Ampirik sonuçlar, kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında mali senkronizasyon hipotezini destekleyen çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir. GSYH'den kamu harcamalarına doğru tek yönlü ve güçlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır ama kısa dönemde kamu harcamalarından GSYH'ye doğru bir ilişki görülmemektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KAMU HARCAMALARI, KAMU GELİRLERİ VE GSYH İLİŞKİSİ İLE İLGİLİ KAVRAMSAL VE TEORİK AÇIKLAMALAR

1.1. Bütçe Kavramı, Özellikleri ve Fonksiyonları

Yeryüzünde yaşanan gelişmelere bakıldığında, ihtiyaçların yapısı ve içeriği değişerek ciddi boyutlara ulaştığı görülmektedir. Sosyal devlet ve ekonomik devlet düşüncesindeki gelişmeler sonucunda kamu hizmetlerinin hem miktarında hem de kalitesinde çok büyük artışlar gerçekleşmiştir. Bu açıdan, gerçekleştirilen hizmetlerin finansmanı için toplanan giderlerin doğru bir şekilde, etkili ve verimli olarak kullanılıp kullanılmadığının izlenmesi ve karar verenlerin yapılan uygulamaları süresi içerisinde değerlendirebilmesi amacıyla etkili bir kamu mali yönetimi gerekmektedir. Bu noktada bütçeler önemli bir fonksiyona sahiptirler (Bülbül, 2018: 7).

Farklı nitelikleri ve fonksiyonları ile bütçe; ulusal gereksinimleri karşılayan bir idare planı, ekonomi politikasının bir aracı, kamu kaynaklarının nasıl kullanılacağına ilişkin yürütme organı olarak hükümetin yasama organı meclise ve millete sunduğu finansal bir rapordur. Diğer taraftan tavsiyeleri fiili olarak gerçekleştirecek yasaların çıkarılması talebi, ulusal hedefleri ve hedeflere ait sayısal verileri göstermek için oluşturulan belge ve hükümet programlarının olabildiğince etkin ve verimli bir şekilde yerine getirilmesine yarayan bir araçtır (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019: 6).

Merkezi yönetim bütçesi genel hatlarıyla “devletin ya da kamu tüzel kişilerinin stratejik planlarına uygun olarak hazırlanan, mali yılı izleyen belirli bir dönemde gerçekleştirilecek

gider ve gelir tahminlerini içeren, harcamaların yapılmasına ve gelirlerin toplanmasına izin veren kanundur” şeklinde tanımlanmaktadır (Ulusoy ve Akdemir, 2019: 323).

Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu’nun üçüncü maddesinde bütçe “belirli bir dönemdeki gelir ve gider tahminleri ile bunların uygulanmasına ilişkin hususları gösteren ve usulüne uygun olarak yürürlüğe konulan belge” olarak tanımlanırken, yine aynı kanunun on beşinci maddesinde “merkezi yönetim bütçe kanunu, merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin gelir ve giderlerini gösteren, bunların uygulanmasına ve yürütülmesine yetki ve izin veren kanundur” denilerek merkezi yönetim bütçe kanunu vurgusu yapılmıştır (Pehlivan, 2018: 24).

Bütçenin tanımları ve kavramsal içeriği bütçenin özellikleri ile ilişkilidir. 4T olarak da adlandırılan bütçenin özellikleri tahmin, tahdit, tasdik ve tevzin olarak sayılmaktadır. Tahmin; bütçelerin devletin gelir ve giderlerinin tahmin ve öngörülerini kapsamasıdır. Bütçeye konulan gelirler ve gerçekleştirilecek kamu harcamaları kesin olmayan tahmini rakamlardan oluşmaktadır. Tahdit; bütçelerin devri özelliğe sahip olmasıdır ve genel olarak her yıl yeniden yapılır. Her yeni yıl başlamadan önce o mali yılın bütçesi hazırlanır. Bütçenin bu özelliği devletin gerçekleştireceği kamu hizmetlerinde devamlılık sağlamaktadır. Tasdik; bütçeyi yasama organı olarak meclis kabul etmekte ve yürütme organı olan hükümete o yılın kabul edilen bütçesi ile ilgili harcama yapma ve vergi toplama yetkisi vermektedir. Yani bütçe, gelirlerin elde edilmesi ve giderlerin gerçekleştirilmesi amacıyla yürütme organına verilmiş bir ön izin olma özelliği taşımaktadır. Tevzin; bütçede yer alan kamu gelir ve giderlerinin birbirine denk olması gerekir. Yapılacak ve gerçekleştirilecek kamu harcamaları ile elde edilecek ve bütçede toplanacak kamu gelirleri arasında bir uyum olması beklenir. Harcamalar ile gelirler arasında uyumsuzluk söz konusu olduğunda ortaya çıkacak bütçe açıkları kamu yönetiminde istenmeyen bir durumdur (Sakal ve Karadeniz, 2019: 4-5).

Tarihsel süreç içerisinde bir ülkenin mali açıdan yönetilebilmesi aynı zamanda siyasi açıdan yönetilebilmesinin şartı olarak ortaya çıkmıştır. Bir devletin egemen olarak nitelendirilebilmesi için ülkenin gelirlerini kendisinin toplaması ve tüm giderleri de kendisinin yapması gerekir. Tüm mali işlerin bir merkezde toplanması anlamına gelen bu durum mali yapılanma ve hazinenin yanı sıra devlet bütçesi açısından değerlendirilmiştir. Zaman içerisinde halkın seçtiği meclislere kamu gelirleri ile kamu harcamaları konusunda yetki kullandırılması şeklinde ortaya çıkan bütçe hakkı demokratik sistemle uyumlu bir gelişme göstermiştir. Bütçenin tarihi gelişiminin sonucuna baktığımızda, bir tarafta devletin

yaşadığı ekonomik ve mali sorunlarla diğer taraftan da demokratik yaşamla birlikte var olmuştur diyebiliriz (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019: 22).

Kamu hizmetlerinin türü ve tutarı ile söz konusu hizmetleri yerine getirebilmek için gerekli kamu gelirlerinin toplanması konusunda karar verme yetkisi bütçe hakkını ifade eder. Toplumda ihtiyaç kabul edilen ve yerine getirilmesi gereken hizmetlerin neler olduğu, bu hizmetlerin yapılması için gerekli kamu gelirlerinin türleri ve bu gelirlerin nasıl toplanacağı son olarak da bütün bunlara kimin, nasıl ve ne zaman karar vereceği bütçe hakkının üç sorunudur. Bu sorunların üçü de temelde bir seçim yapma ve karar verme sorunudur. Bütçe hakkı vergi ve vergi dışı kamu gelirleri ile toplanan gelirlerin hangi hizmetlere ve ne kadar harcanacağına karar verilmesidir (Bülbül, 2018: 15-32).

Çağdaş anlamda bütçenin hazırlanması ve bütçe tekniklerinin yerine getirilmesi açısından baktığımızda ülkemiz bütçe hakkının gelişimini geç tamamlayabilmiş ülkelerdendir. Bütçe hakkının milletin meclisine geçmesi büyük sıkıntılar ve gecikmeler sonucunda on dokuzuncu yüzyılın bitimine doğru söz konusu olabilmıştır (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019: 32).

1.1.1. Bütçenin Fonksiyonları

Belirlenmiş olan politikalara bütçe ile beklenen sonucu verebilecek biçimde çalışılmasına, bütçenin üstlendiği ve yerine getirmesi gereken sonuçları gerçekleştirmesine bütçenin işlevleri denir. Günümüzde bütçenin ilkeleri ve işlevlerinin tanımlandığı şekliyle birebir uygulanması neredeyse mümkün değildir. Bunun nedeni kamu kesiminin yerine getirdiği hizmetler çok ilerlemiş ve tanımlanmış içeriği dar işlevlerden farklı ekonomik özelliklere kavuşmuştur (Coşkun 2000: 28).

1.1.1.1. Bütçenin Mali ve İktisadi Fonksiyonu

Bütçenin iktisadi işlevi kıt olan kaynaklarla sınırsız olan ihtiyaçların denkleştirilmesini anlatır. Bütçenin mali işlevi ise giderler ile gelirler arasında mali bir denge gerçekleştirmeyi hedefler. Kamu hizmetlerinin sürekli artış göstermesi ve hizmetlerin yerine getirilebilmesi için vergiler nedeniyle milli gelir içerisinde önemli bir yer edinirken, harcamalarla da milli

gelir üzerinde ağırlığa sahiptir. Bu durum bütçenin iktisadi işlevinin mali işlevine göre daha ön plana çıkmasına sebep olmuştur (Edizdoğan ve Çetinkaya, 2019: 12).

Klasik yaklaşım, bütçe dengesinin durağan bir denge olduğunu ileri sürerken, çağdaş yaklaşım dengeyi tamamen göz ardı etmemekle birlikte ona bir hareketlilik getirmiştir. Klasik bütçe yaklaşımına göre bütçenin açık ya da fazla vermesi söz konusu bile olamaz, bütçe gelirleri harcamaları karşılamalıdır, borçlanma yoluna da gidilmemelidir. Çağdaş yaklaşıma göre mali denge değil ekonomik denge önemlidir ve ekonomideki dengeyi sağlama aracı da bütçedir. Bir ekonomide, hem enflasyonist hem de deflasyonist eğilimlere karşı durularak denge kurulabilir (Coşkun, 2000: 31-32).

Büyümenin sermaye birikimine bağlı olduğu düşünüldüğünde, yapılan yatırımlar ve sonuçta ortaya çıkan fiziksel kapasitenin büyümeyi etkileyen en önemli etken olduğu anlaşılır. Kamu yatırımları sonucunda ortaya çıkan üretim artışları ekonomik büyümede ciddi boyutlarda katkı sağlayacaktır. Politik karar alıcıların alacağı kararlarla, bütçeye ödenek konularak gerçekleştirilecek kamu yatırımları doğrudan üretim artışı sağlarken dolaylı olarak da alt yapı yatırımlarının gerçekleştirilmesi yoluyla özel sektörün yatırım yapmasını ve daha çok üretmesini özendirecektir (Coşkun, 2000: 40-41).

1.1.1.2. Bütçenin Hukuki Fonksiyonu

Bütçe, kapsamı kamu kesimini bağlayan hukuki bir belgedir. Kamu kurumlarının çeşitlerine göre farklılık gösteren bütçenin hukuki niteliği, bütçenin hukuki fonksiyonunu ifade etmektedir. Devlet kurumlarının uyguladığı bütçe kanun olduğu için, uygulayıcı olarak merkezi idare biriminin bütçede değişiklik yapabilmesi ancak tekrar kanun yapabilmesi ile söz konusu olabilir. Bütçe uygulanırken bütçe kanununda yer alan kararlara göre uygulanmalıdır, bu kararlara uygun olmayan bir şekilde hareket edilemez. Ayrıca bütçe harcamalarını düzenleyen yasa, tüzük ve yönetmelik ile bütçeyle ilgili her türlü hukuki ve teorik kurallar hukuku olarak adlandırılır. Bütçe gelirleri olan vergi ve diğer gelirler bir hukuk dalı olarak vergi hukuku adı altında ele alınırken, bütçenin harcama tarafı ise bütçe hukuku kapsamında ele alınır (Altuğ, 2019: 12-13).

1.1.1.3. Bütçenin Siyasi Fonksiyonu

Dünya tarihine bakıldığında yapılan ilk bütçeler, devletin ne tür hizmetleri yerine getireceğini ve bu hizmetlere halkın ne ölçüde katılacağını belirlemek amacıyla yapılmıştır. Dolayısıyla bütçe siyasal nedenle ortaya çıkmıştır. Yeryüzünde çoğunlukla uygulanmakta olan demokrasiler de bütçenin etkisi ile gelişmiştir. Temsili demokrasilerde yasama organı olarak meclisler halkın tercihlerini ve isteklerini belirlerken yürütme organı olarak hükümetler de bütçeyi uygulayarak halkın isteklerini yerine getirme amacıyla olmuşlardır. Bütçenin siyasi fonksiyonu, hükümetlerin siyasi tercihlerinin yasama organı onaylaması ile ortaya çıkmaktadır. Yasama organı, bütçeyi onaylayarak uygulanmasına izin verirken aynı zamanda hükümete de güvenoyu vermektedir. Halkın tercih ve isteklerinin bütçede yer alabilmesi o ülkede demokratik rejimin var olması, demokratik hakların kullanılıyor olması ile mümkündür. Bu nedenle bütçenin siyasi fonksiyonu yalnızca demokratik ülkelerde söz konusudur (Dülger ve diğerleri, 2015: 5-6).

1.1.1.4. Bütçenin Denetim Fonksiyonu

Bütçenin denetim fonksiyonu, yasama organının bütçe aracılığıyla yürütmeye verdiği yetkilerin bütçe kanunundaki sınırlar çerçevesinde ne zaman, nasıl ve ne kadar kullanıldığının denetlenmesidir. Denetim fonksiyonu bütçenin mali ve iktisadi, hukuki ve siyasi fonksiyonlarını tamamlayıcı bir fonksiyondur ve harcamaların ve gelirlerin yasalara ve amacına uygunluğunu, kaynakların kullanılıp kullanılmadığını belirlemeye yarar. Bütçenin denetim fonksiyonu ile devletin mali yönetiminin, çalışmalarının denetlenmesi, bu çalışmalar yapılırken ya da bittikten sonra gerçekleştirilebilir, bütçe ile verilen yetkinin nasıl ve ne kadar kullanıldığı araştırılır (Bülbül, 2018: 58).

1.3.1.5. Bütçenin Konjonktürel Fonksiyonu

Bütçenin konjonktürel fonksiyonu, ekonomideki konjonktürel gelişmelerin durumuna göre bütçenin belirli bir esnekliğe sahip olmasını ifade eder. Örneğin, deflasyon olan bir ekonomide gerekiyorsa harcamaları artırarak yani bütçe açığı vererek ekonominin tekrar canlanmasının yolu açılmalıdır. Aksine ekonomide enflasyonist bir durum söz konusu ise gelirlerin artırılması ve harcamaların azaltılması için çaba gösterilmesi gerekir. Sonuç olarak, bütçe aracılığıyla ekonomideki konjonktürün olumsuz etkilerini azaltmak, bunu

başarabilmek için de lüzumu halinde bütçenin denkliğini bir yıl yerine konjonktür devresinin tamamı için değerlendirmek hedeflenmelidir (Tüğen, 2019: 21).

1.2. Kamu Harcamaları

Kamu gereksinmelerini karşılamak için yapılan ödemelere kamu harcamaları denilmektedir. Parasal olarak ödenen, kamu yetkilileri tarafından yapılan ve zaman ilerledikçe artış eğilimi gösteren kamu harcamaları, kamu gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılır. Burada vurgulanan üç nokta kamu harcamalarının temel nitelikleridir. Farklı zamanlarda bu niteliklerin istisnası olan çeşitli uygulamalarla da karşılaşılmaktadır. Ancak böyle uygulamalar genel kural haline gelmemiş zamanla önemini kaybetmiştir. Kamu harcamalarının parasal olarak yapılması genel kuraldır. Fakat geçmişte, kimi kamu çalışanlarına maaş ödemesi yerine, ev verilmesi, ücretsiz yolculuk yapma imkânı tanınması şeklinde aynı ödemeler gerçekleştirilmiştir. Yetkililer tarafından harcama yapılması, bütün kamu görevlilerinin harcama yapması anlamına gelmemekte, kanunlarla harcama yapma konusunda yetkilendirilmiş olması ve bu yetkisini kanuni süreç içerisinde kullanması anlamına gelmektedir (Akdoğan, 2014: 62-63).

Kamu harcamaları, dar anlamda merkezi yönetimin yerine getirdiği hizmetler için yapılan harcamaları tanımlarken, geniş anlamda kamu harcamaları, merkezi yönetim harcamalarını, mahalli idare harcamalarını, merkezi ve mahalli idare kuruluşlarının ekonomik teşebbüslerini ve sosyal güvenlik çalışmaları nedeniyle yapılan harcamaları içermektedir (Akdoğan, 2014: 64).

1.2.1. Kamu Harcamalarının Sınıflandırılması

Kamu harcamaları farklı kriterlere göre sınıflandırılabilir. Kamu hizmetlerini yerine getiren idari birime göre idari sınıflandırma, yapılan harcamaların milli gelire katkıda bulunup bulunmaması açısından ise ekonomik sınıflandırma en yaygın olarak yapılan gruplandırmalardır. Bunların yanı sıra kamu harcamaları çeşitli yönlerden de sınıflandırılmaktadır.

1.2.1.1. İdari Sınıflandırma

İdari sınıflandırmada, kamu hizmetlerini gerçekleştiren idari birimlere göre kamu harcamaları sınıflandırılır. Bu sınıflandırma ile amaç kamu tüzel kişilerinin en başta da devletin yaptığı harcamaların gruplandırılmasıdır. Harcamalar, harcamayı gerçekleştiren idari birime göre sınıflandırıldığında organik sınıflandırma, harcamalar, harcamanın yapıldığı hizmete yani amaca göre sınıflandırıldığında fonksiyonel sınıflandırma olarak tanımlanır (Çakır, 2008: 60-61).

1.2.1.2. Ekonomik Sınıflandırma

Kamu harcamaları gerçekleştirildiğinde milli gelire katkı sağlayıp sağlamaması açısından dikkate alınarak sınıflandırılması ekonomik sınıflandırmadır. Ekonomik sınıflandırma kendi içinde üç alt sınıflandırmaya ayrılır. Bunlardan ilki, bir mal ya da hizmet alımı karşılığında yapılan reel harcamalar ile devletin her hangi bir mal veya hizmet almadığı halde yaptığı transfer harcamaları sınıflandırmasıdır (Bilici ve Bilici, 2019: 108). İkincisi, devletin kamu hizmetlerini devam ettirebilmek için kesintisiz olarak yapması gereken cari harcamalar ile üretim kapasitesini artırmak için makine ve teçhizat, yapı ve tesisler gibi üretim araçlarına yapılan yatırım harcamalarıdır (Bozca, 2018: 53). Son bir sınıflandırma ise verimlilik ölçütüne göre yapılmaktadır. Kamu gelirlerinin artışına yol açan ya da ekonominin üretim kapasitesini artıran harcamalar verimli harcamalar, bunların dışındaki harcamalar ise verimsiz harcamalar olarak sınıflandırılmaktadır (Akdoğan, 2014: 91).

1.2.1.3. Diğer Sınıflandırmalar

Ortaya çıkış sıklığı açısından kamu harcamaları, her yıl yinelenir özellikte ve sık sık ortaya çıkan harcamalar olağan harcamalar, bir yıldan daha uzun zaman dilim dilimlerinde ortaya çıkan harcamalar ise olağanüstü harcamalar olarak sınıflandırılmaktadır. Ayrıca ilgili harcama kuruluşunun harcama yapma konusunda serbest olup olmaması ile ilgili olarak kamu harcamaları zorunlu ya da isteğe bağlı harcamalar şeklinde sınıflandırılmaktadır. Özellikle yerel yönetim birimlerinin yaptığı harcamaların daha sonraki bir tarihe ertelenebilir olması bu harcamaların isteğe bağlı harcamalar olarak sınıflandırılmasına neden olurken, merkezi yönetim tarafından yerine getirilen hizmetlere yapılan harcamaların

ertelenmesinde ciddi sakıncalar bulunması nedeniyle bu tür kamu harcamaları da zorunlu harcamalar olarak sınıflandırılmıştır (Akdoğan, 2014: 94-95).

1.3. Kamu Gelirleri

Kamu gelirleri başlığı altında öncelikle kamu gelirlerinin tanımı yapıldıktan sonra çeşitleri sayılarak her biri ayrı ayrı açıklanmaktadır.

1.3.1. Kamu Gelirlerinin Tanımı

Ülkenin yaşadığı şartlara toplumun gereksinmelerine ve isteklerine göre bazı görevlerin yerine getirilmesi söz konusu olmuş ve resmi sınırlar içerisinde devlet bu görevleri yüklenmiştir. Üstlenmiş olduğu bu görevleri yerine getirebilmesi için devletin gelir elde etmesi gerekir. Devlet bu ihtiyacını muhtelif kuruluşları kanalıyla değişik kaynaklardan temin eder. Yaşadığımız çağda devlet kamu hizmetlerini gerçekleştirirken ve kamu harcamalarını yaparken, mali, toplumsal ve iktisadi nitelikte işlevler yerine getirmektedir. Devletin üstlendiği işlevleri yerine getirmek için anayasal çerçevede değişik kaynaklardan temin ettiği ve kullandığı gelirlerin tamamı “kamu gelirleri olarak adlandırılır (Akdoğan, 2014: 105).

“Devlet” ve “kamu” tanımlamalarının ele alınış şekline göre kamu gelirlerinin miktarı değişiklik gösterir. Kamu gelirlerini dar ya da geniş anlamda inceleyebiliriz. Merkezi idarenin farklı gelir kaynaklarından temin ettiği gelirler dar anlamda; merkezi idarenin gelirlerinin yanı sıra mali kurumların, kamu iktisadi teşebbüslerinin ve mahalli idare birimlerinin elde ettiği gelirler ise geniş anlamda kamu gelirlerini tanımlamaktadır. Bu yaklaşımdan yola çıkarak devletin zor kullanarak sıradan gelir kaynaklarından tahsil ettiği gelirler dar anlamda; zor kullanımı olsun ya da olmasın her türlü gelir kaynaklarından tahsil ettiği gelirler de geniş anlamda kamu gelirlerinin konusunu oluşturur (Akdoğan, 2014: 105).

1.3.2. Kamu Gelirlerinin Çeşitleri

Devlet üstlendiği görevleri yerine getirebilmek için yapması gereken harcamaları değişik gelir kaynaklarını kullanarak karşılar. Gelirler elde edildiği kaynağın içeriği ve özellikleri yönünden değerlendirilebileceği gibi, gelir kaynaklarının ortak özellikleri dikkate alınarak

devamlılık, zorunlu olup olmama, asli ya da yardımcı kaynak olması ve gelir elde edilen kaynakların durumu göz önüne alınarak da değerlendirilebilir (Akdoğan, 2014: 105).

1.3.2.1. Vergiler

Devletin ya da devlet tarafından vergilendirme yetkisi verilmiş diğer kamu kurum ve kuruluşların üstlenmiş oldukları parasal ve parasal olmayan amaçları yerine getirmek amacıyla gerçek ve tüzel kişilerden, gerektiğinde tüzel kişiliğe sahip olmayan kimi kurum ve kuruluşlardan egemenlik gücünü kullanarak yasal zorlama ile parasal olarak aldığı birebir karşılığı bulunmayan bedeni, ayni ve nakdi kıymetlere vergi denilmektedir (Şen ve Sağbaş, 2017: 1). Vergiler özellikleri itibariyle diğer kamu gelirlerinden çok farklılık gösterirler. Her şeyden önce karşılıksız ve zorunlu olması nedeniyle verginin kamu gelirleri içerisinde ayrı ve önemli bir yeri vardır (Akdoğan, 2014:107). Vergi sadece parasal amaçla alınmamakta, gerekli görüldüğünde sosyal ve ekonomik hayata müdahale etmek için de vergiye başvurulmaktadır. Bu yönüyle vergi bazı ekonomik faaliyetlerin genişlemesine neden olurken bazı ekonomik faaliyetlerin de kısıtlanmasını sağlayabilmektedir. Vergi mükellefleri kazandıkları gelirler, ellerinde bulundurdıkları servet ve gerçekleştirdikleri harcamalar üzerinden vergi öderler (Türk, 2011: 111-112).

1.3.2.2. Harçlar

Harç, devletin toplum faydasına sunduğu kamu hizmetlerinden o hizmeti kullananlara özel fayda sağlanması nedeniyle tahsil edilen bir bedeldir. Yasaya ya da yasanın verdiği yetkiye istinaden konulur. Hizmetten fayda sağlayan kişi açısından zorunlu bir ödemedir (Akdoğan, 2014: 108).

1.3.2.3. Resimler

Resim, bir iş veya çalışmanın gerçekleştirilmesi için sorumlu kuruluşlar tarafından müsaade edilmesi karşılığında ödenen bir bedeldir. Yaşadığımız çağda zamanla daha basit şekli ile uygulanan resimler, her ekonomide değişiklik gösterse de kamu gelirleri içerisindeki payı çok azdır. Uygulamada çoğunlukla mahalli idarelerin gelirleri arasında görülen resimlere merkezi idare gelirleri içerisinde de nadiren rastlanılabilmektedir (Akdoğan, 2014: 110).

1.3.2.4. Şerefiye ve Katılma Payı

Kamu tüzel kişilerinin yerine getirdikleri alt yapı ve bayındırlık hizmetleri sebebiyle bu hizmetlerin yapıldığı yerlerde bulunan arsa ve binaların değerinde oluşan artışlara karşılık söz konusu mülklerin sahiplerinden cebir kullanılarak alınan paralara şerefiye denir. Arsa ve bina gibi gayrimenkullerinin değeri artan kişilerin gerçekleştirilen hizmetin maliyetini tam olarak karşılamasa da bir bölümüne katılmaları amacıyla alınır. Tahsil edilen bu pay şerefiyeyi oluşturur. Şerefiyenin tahsil edilebilmesi için mülk sahibinin gayrimenkulünde değer artışına neden olan alt yapı ve bayındırlık harcaması isteyip istememesi önemli değildir. Şerefiyede daha önce yapılmış olan kamu harcaması sonucunda gayrimenkulde ortaya çıkan değer artışını karşılama söz konusudur (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2017: 102-103).

Katılım payı ise devletin gerçekleştirmiş olduğu bayındırlık hizmetlerinin maliyetini hizmetlerden faydalanan gayrimenkul sahipleri arasında belirli usul ve esaslara göre paylaşmasıdır. Katılım paylarında gerçekleştirilen kamu hizmeti sonucunda mülkün değerinde bir artışın ortaya çıkıp çıkmaması arasında bir ilişki kurulmadan gerçekleştirilen alt yapının maliyeti belirli usul ve esaslara göre mülk sahiplerine paylaşılır (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2017: 102-103).

1.3.2.5. Parafiskal Gelirler

Parafiskal (vergi ya da harç benzeri) gelirler, kamu kurumu ya da yarı kamu kurumu özelliğindeki sosyal, ekonomik ve mesleki kuruluşların yerine getirmiş oldukları hizmetler nedeniyle kendi üyelerinden sundukları hizmetlerden yararlananların farklı isimlerle aldıkları paralardır. Kanunla yetki verilmiş kuruluşlar tarafından alınan parafiskal gelirler devlet bütçesinde yer almaz. Bu gelir türü, ilgili bireylerden cebir kullanılarak alındıkları için vergiye benzetilirken, parafiskal gelirleri toplayan kuruluşların üyelerine bazı hizmetler sunması nedeniyle de harca benzemektedir (Pehlivan, 2018: 90-91). Devlet, ekonomik, sosyal ve mesleki özellikteki bazı görevleri yetkilendirdiği bazı kuruluşlara aktarmış, hizmetlerden faydalananların giderlere katılmalarını yararlı görmüştür. Yasal ve zorunlu bir gelir olması ve parasal olarak alındığı için vergiye benzemekte fakat karşılığı olduğu için de vergiden ayrılmaktadır (Akdoğan, 2014: 111-112).

1.3.2.6. Para ve Vergi Cezaları

Toplumda kişilerin kendi aralarındaki ilişkileri ve kamu düzeninin sağlanması amacıyla getirilmiş kurallara göre hareket etmesini sağlamaya, kurallara uygun hareket etmeyenleri cezalandırmaya dönük bir yaptırım olarak para cezaları uygulanır. Diğer taraftan mükellefin vergi ödevini kanunlara uygun bir biçimde yerine getirmesini sağlamak amacıyla vergi cezaları uygulanır. Diğer gelir kaynaklarının tersine her ikisinde de temel amaç toplumun kanunlara uygun hareket etmesini sağlamaktır. Temel amacı gelir elde etmek olmayan bu cezaların uygulanması sonucunda bir gelir de ortaya çıkmaktadır (Çelik, 2018: 228).

1.3.2.7. Mülk, Teşebbüs ve Özelleştirme Gelirleri

Devletin kamu ve özel hukuk hükümlerine istinaden maliki olduğu menkul ve gayrimenkul malların, hakların işletilmesi sonucunda sahip olunan gelirleri ayrıca devletin ekonomiye müdahale etmesi ve devletleştirme işlemlerinin sonucunda tesis ettiği ticari ve sınai nitelikteki girişimleri sonucunda sahip olduğu gelirlere mal, mülk ve teşebbüs gelirleri (patrimuan) denir (Susam, 2016: 209).

Kamuya ait olan mal varlığının veya kamunun para ile ölçülebilen haklarının özel mülkiyete devredilmesine özelleştirme denir. Kamunun mülkiyetinde olan malların ya da ekonomik kuruluşların özel kesime devredilmesi ile özelleştirme geliri elde edilir. Sahip olunan bir kamu teşebbüsünün özel, gerçek ve tüzel kişilere para karşılığında satılması anlamına gelen özelleştirme, kamu teşebbüslerinin işletme haklarının ve kar paylarının özel kesime verilmesidir. Özelleştirme, Kamu İktisadi Teşebbüsleri açısından değerlendirildiğinde bu kuruluşların GSYH içindeki payını azaltan, çalışanların kişi başına verimliliğini artıran, söz konusu kuruluşlarda katma değeri artıran bir uygulamadır. Ekonomide devletin faaliyetlerinin sınırlandırılan özelleştirme ile rekabetin artacağı, devletin finansal yükünün azalacağı, kaynakların etkin kullanımının sağlanacağı ve sermayenin toplumun her kesimine yayılacağı gibi amaçlar özelleştirme savunucuları tarafından ileri sürülmüştür (Kepenek, 2017: 279-286).

1.3.2.8. Fonlar

Fon, devlet ve diğer kamu tüzel kişilerinin bir takım amaçları yerine getirmek üzere kamu gelirlerinden bir kısmının, özel kanun ya da kararlara dayanılarak bütçeden ya da bütçe dışından ayrılması, gerektiğinde harcanmak üzere her hangi bir süre sınırına bağlı olmadan bir hesapta muhafaza edilmesidir. Fonun kaynağı tamamen bütçe dışından yasal düzenlemelerle belirtilen öz gelirler olabileceği gibi genel ve özel bütçe içinden de karşılanabilir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2018: 124).

1.3.2.9. Para Basılmadan Doğan Gelirler, Senyoraj

Devletin hükümrancılığı kullanarak para basması sonucunda elde ettiği reel gelire senyoraj denir. Günümüzde bu gücü devlet adına merkez bankaları yerine getirmektedir. Bu sebeple, karşılıksız para basılmasına literatürde “monetizasyon” ya da “merkez bankası kaynaklı finansman” denilmektedir. Bazı durumlarda para arzını ayarlamaktan çok devamlı gelir elde etmek için emisyonu başvuran hükümetlere göre bu çok kolay bir yol olmakla birlikte uzun dönemde hiperenflasyona yol açacak kadar tehlikelidir (Şen ve Sağbaş, 2017: 47).

1.3.2.10. Borçlanma

Kamu harcamalarının karşılanmasında vergiler yetersiz ise borçlanma yoluna gidilir. Borçlanma, ileri dönemlerde elde edilecek vergi gelirlerinin şimdiden kullanılması demek olduğundan vergiye alternatif bir gelir olarak görülmektedir. Ancak vergilerle kıyaslandığında ülke ekonomisi üzerinde daha çok bozucu etkisi vardır. Geçici bir gelir niteliğinde olan borçlanma devlete vergi toplama işini erteleme imkânı sunar. Devlete borç veren alacaklılar da verdikleri anaparanın yanı sıra ek olarak faiz geliri elde ederler (Ulusoy, 2017: 9-12).

1.4. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla ve Ekonomik Büyüme

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH) kavramı tanımlandıktan sonra ekonomik büyüme, çarpan mekanizması, kamu harcama çarpanı, transfer ödemeleri çarpanı, vergi çarpanı, otomatik istikrarlandırıcılar, denk bütçe çarpanı ve hızlandıran mekanizması bu bölümde anlatılmaktadır.

1.4.1. Gayri Safi Yurtiçi Hasıla Kavramı

GSYH, belirli bir süre içinde bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin ulusal para cinsinden cari değeridir. “Mallar” ifadesi, tükettiğimiz fiziksel şeylerdir (gömlek gibi), “hizmetler” ise tükettiğimiz, ancak mutlaka somut olmayan (eğitim gibi) şeylerdir. “Nihai” ifadesi, ara malların hesaplama dışında bırakıldığı anlamına gelir. Örneğin, lastik, yeni otomobiller üretmek için kullanılan tekerlekleri üretmek için kullanılır. GSYH’de yeni bir araba yapmak için kullanılan lastik veya tekerlekleri saymıyoruz, çünkü bunlar nihai mal değildir, insanlar tekerlekleri yeni arabadan bağımsız olarak kullanmazlar. Tekerleklerin değeri, yeni üretilen arabanın değerine dahil edilir, hem tekerleklerin değerini hem de arabanın değerini saymak, tekerleklerin “iki kez sayılması” demektir, bu nedenle yalnızca “nihai” mallara bakılmaktadır. “Cari” ifadesi, malların kendi dönemindeki piyasa fiyatlarına göre değerlendirildiği anlamına gelir. GSYH genellikle bir ekonomide yaşam standardının bir ölçüsü olarak kullanılır (Garin, Lester ve Sims, 2020: 23).

Tanımlandığı gibi GSYH belirli bir dönemdeki, örneğin bir yıldaki, toplam üretimin bir ölçüsüdür. Ayrıca belirli bir dönemde toplam gelire eşit olmalıdır. Bunun anlamı, bir malın satış fiyatının, o malın üretiminde kullanılan işçilik ücretleri, girişimcinin kârları, sermayenin faizi gibi farklı üretim faktörlerine gelir olarak dağıtılması gerektiğidir, yani ücretler emeğe, kâr girişimciliğe, faiz sermayeye dağıtılmalıdır (Garin, Lester ve Sims, 2020: 23).

GSYH'ye yönelik sözde “harcama” yaklaşımı ile GSYH'yi formül olarak;

$$GSYH_t = C_t + I_t + G_t + (X_t - M_t) \quad (1.1)$$

Yukarıdaki eşitlikte; tüketimin toplamı; C, yatırım; I, kamu harcamaları; G, ihracat; X ve ithalat, M’dir. Burada ihracat yurt içinde üretilen ve yurt dışına satılan mal ve hizmetler olarak tanımlanır ve ithalat, yurt dışında üretilen ve yurt içinde satın alınan mal ve hizmetler olarak tanımlanır (Garin, Lester ve Sims, 2020: 23).

GSYH kavramını açıklarken öncelikle nihai ürün ve katma değer kavramların açıklanması gerekir. Nihai ürün tüketici tercihiyle bağlı olarak piyasaya sürülmüş üründür. Katma değer ürünün hammadde evresinden nihai ürün olarak müşteriye sunulması evresine kadar ürün üzerindeki her türlü işlem ve değişiklikleri ifade eder (Eryüzlü, 2016: 125).

Dikkat edilmesi gereken önemli bir husus GSYH ile Gayri Safi Milli Hâsıla (GSMH) tanımlamalarının birbirlerine karıştırılmamasıdır. GSYH, bireylerin hangi ülke vatandaşı

olduğuna bakılmaksızın, belirli bir süre içinde bir ülkede üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin ulusal para cinsinden cari değeridir. GSMH ise, ülkelerin sınırlarına bakılmaksızın, belirli bir süre içinde bir ülke vatandaşları tarafından üretilen tüm nihai mal ve hizmetlerin ulusal para cinsinden cari değeridir (Eryüzlü, 2016: 126).

GSYH bulunurken önemli olan üretimin hangi ülkede yapıldığıdır. Hesaplama yapılan ülkede üretim yapan firmanın yerli ya da yabancı olması arasında fark yoktur (Bocutoğlu, 2010: 29). Örneğin, A ülkesinde üretim faaliyeti olan B ülkesi firmasının yapmış olduğu üretim GSYH toplamına dahil edilirken, A ülkesinin firmasının C ülkesinde yapmış olduğu üretim GSMH toplamına dahil edilir.

Zaman boyutuna dayalı biçimde ölçülen bir değişken olduğu için GSYH değeri akım değişkendir. Makroekonomik değişkenlerin başında yer alan GSYH, ekonomik performansın temel ölçütüdür. Nihai mal ve hizmetlerin öncelikle ifade edilmesi GSYH hesaplamasında çift sayım yapmamak içindir. Üretimde hammadde, aramalı ve nihai mal evrelerinin tamamı göz önünde bulundurularak fiyat hesaplandığında, gerçekte katma değerlerin toplamı yapılmış olacaktır. Farklı bir anlatımla bir mal veya hizmetin piyasadaki değeri onun katma değerleri toplamı demektir. Bu sebeptendir ki, nihai ürün evresinden önceki evrelerde yapılan ürün değişimleri GSYH hesaplamasında dikkate alınmaz. Çünkü önceki evrelerinin parasal değerinin tamamı nihai ürünün değeri içinde vardır (Yıldırım ve diğerleri 2014: 313).

GSYH üç yöntem kullanılarak hesaplanabilir. Üretim açısından GSYH, imal edilen ürün ve hizmetlerin tamamının toplanması ile bulunur. Uygulanması çok güç bir yöntemdir. Gelir açısından GSYH, üretimde kazanılanlar ve firmaların yapmış olduğu ödemelerle aşağıdaki gibi hesaplanır;

$$\text{GSYH} = \text{Ücret} + \text{Faiz} + \text{Kar} + \text{Rant} + \text{Dolaylı Vergiler} + \text{Amortismanlar} \quad (1.2)$$

Harcamalar açısından GSYH ise harcamalar sınıflandırılarak yapılır. İşlem aşağıdaki gibi yapılır;

$$\text{GSYH} = \text{Tüketim Harcamaları} + \text{Yatırım Harcamaları} + \text{Kamu Harcamaları} + \text{İhracat} - \text{İthalat} \quad (1.3)$$

Her üç yöntemde de yapılan hesaplama sonucunda aynı GSYH miktarı bulunacaktır (Eryüzlü, 2016: 127).

Belirli bir dönemin piyasa fiyatları ile hesaplanan o dönemdeki nihai ürünlerin üretim miktarının toplamı nominal GSYH olarak tanımlanır. Belirli bir dönemin fiyatları baz alınarak hesaplanan o dönemdeki nihai ürünlerin miktarının toplamı ise Reel Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (RGSYH) olarak tanımlanır. Reel GSYH hesaplanmasının nedeni nominal GSYH değerinin enflasyonun etkisi ile zamanla şişkinlik göstermesinin kaçınılmaz olmasıdır. Bir ülkenin üretimindeki gerçek değişimler, buna bağlı olarak da büyüme rakamları reel GSYH'ye göre belirlenir (Seyidoğlu, 2006: 432).

1.4.2. Ekonomik Büyüme

Literatürde ekonomik büyümenin tanımının yapılması noktasında birbirleri ile bağlantılı olan iki değişken üzerinden yola çıkılmaktadır. Bunlar gelir ve üretimdir. Gelir yönünden ele alındığında ekonomik büyüme; bir ekonomide, kişi başına düşen reel gelirin devamlı bir şekilde artırılması durumu olarak tanımlanır. Kişi başına hesaplanan gelir hem nüfus artışı hem de üretim miktarından etkilenir. Eğer üretim miktarındaki artış hızı ülke nüfusunun artış hızından daha fazla ise kişi başına düşen gelir artar. Bu noktada tanımlayıcı değişken üretimin artış hızıdır çünkü nüfus artış hızı değişkeni kolayca değişebilen bir nicelik değildir. Ekonomik büyüme, üretime dayanarak yapılan tanımlamalarla açık bir biçimde anlatılabilir. Büyümenin esası uzun dönem devam eden üretim artışlarına dayanır (Berber, 2019: 4).

Bir ekonomide elde edilen çıktının uzun dönemde takip ettiği yolun en önemli özelliği bir büyüme eğilimi içerisinde olmasıdır. Zaman içerisinde bu eğilimin ne yönde bir ilerleme kaydettiği veya toplam mal ve hizmet üretiminin nasıl bir gelişme gösterdiği hakkında bilgi ediniriz. Toplam veya kişi başına mal ve hizmet üretimindeki artış ekonomik büyüme olarak ifade edilir ve reel olarak hesaplanır. Büyüme kavramı bir yandan ülkeler arasında karşılaştırmalar ve analizler yapmayı olanaklı hale getirirken diğer yandan toplumdaki bireylerin hayat standartlarındaki gelişmenin izlenmesini sağlar (Yıldırım ve diğerleri 2014: 564).

Ekonomik büyüme, belirli bir dönemde üretimde ortaya çıkan artışı ele almaktadır. Bu açıdan büyümeyi GSYH'de ortaya çıkan artışın yüzdesi olarak hesaplanan büyüme hızı ile ölçeriz. Büyüme hızı kullanım amacına uygun olarak yıllık, uzun dönem ve geleceğe dönük planlamalar için ayrı ayrı hesaplanmaktadır. Yıllık büyüme hızı, o yılda gerçekleşen GSYH

artışının yüzde olarak hesaplanmasıdır. Üretimin bir önceki yıla oranla yüzde kaç arttığını ifade eder ve aşağıdaki denklemle gösterilir;

$$g_t = \frac{RGSYH_t - RGSYH_{t-1}}{RGSYH_{t-1}} \cdot 100 \quad (1.4)$$

Denklemde, t yılındaki büyüme hızı; g_t , t yılındaki Reel GSYH değeri; $RGSYH_t$, t – 1 yılındaki Reel GSYH değeri; $RGSYH_{t-1}$ olarak gösterilmektedir (Berber, 2019: 17-18).

Büyümenin sürekli olabilmesi için toplumun ekonomik büyümeyi hazırlayan üç faaliyeti yerine getirmesi gereklidir. Bu faaliyetlerden ilki olan tasarruf ve yeni sermaye yatırımları ekonomide elde edilebilecek hasılanın seviyesini belirler. Tasarruf fazla ise yeni sermaye yatırım imkânı da fazla olacaktır ve bunun doğal bir sonucu olarak ekonomideki sermaye birikimi artacaktır. Birim emek başına düşen sermaye arttığında birim emeğin verimi de iyileşecektir. Sonuç olarak üretimde uzmanlaşma ve verimlilik artmış, sermaye birikimi uzmanlaşmaya katkı sağlamıştır. Teşvik edilmesi gereken ikinci faaliyet, çoğunlukla eğitime yapılan yatırımlara dayanan beşeri sermaye yatırımlarıdır. Daha iyi bir verimlilik seviyesi ve teknolojik gelişmenin gerçekleştirilebilmesi için beşeri sermayenin olması gerekir. Toplumdaki bireylerin uzmanlaşmaları, yeteneklerini ilerletmeleri ve çalışarak öğrenmeleri verimliliği artırırken, aynı üretim faktörleri ile daha çok ürün elde edilmesi ileri teknolojinin kullanılması ile mümkündür. Sürekli büyümeyi gerçekleştirebilmek için teşvik edilmesi gereken üçüncü faaliyet ise yeni teknolojilerin bulunmasıdır. Yeni teknolojilerin bulunması ve yeni ürünlerin kullanılması daha yüksek verimlilik ve daha yüksek üretim demektir. İnsanların günümüzdeki verimliliği 30 yıl öncesine oranla çok daha yüksektir. Bunun altında yatan neden birim emek başına daha çok sermaye kullanılması ve yeni teknolojiye sahip makine ve donanımın kullanılmasıdır (Yıldırım ve diğerleri 2014: 565).

1996 yılında Birleşmiş Milletlerin yayınladığı İnsani Kalkınma Raporu'na göre, işsizliğin arttığı, gelir dağılımının düzeltilemediği, kişi hak ve özgürlüklerinin daha da kötüleştiği, toplumun kültürel kimlik kaybına uğradığı ve gelecek nesillere kalması gereken doğal kaynakların yok edildiği büyümeden kaçınılması gerekmektedir. O zaman akıllara “iyi büyüme nedir?” sorusu gelmektedir. Raporda sayılan bu olumsuz faktörleri içerisinde barındırmayan büyüme türü iyi büyüme olarak nitelendirilir (Berber, 2019: 10-11).

1.4.3. GSYH ve Çarpan Mekanizması

Milli gelir denkleminde, denklemin sağ tarafında yer alan değişkenlerde herhangi bir değişiklik söz konusu olduğunda milli gelir büyüklüğü de bundan etkilenecektir. $Y = C + I + G + (X - M)$ denkleminde, C, I, G, M değişkenlerinde bir değişiklik ortaya çıktığında bu değişikliğe bağlı olarak milli gelirde de değişiklik söz konusu olur. Burada Y; milli gelir, C; toplam tüketim, I; toplam yatırımlar, G; reel kamu harcamaları, X; ihracat ve M; ithalattır. C, I, G değişkenlerinde artış söz konusu olursa, milli gelir de artar. Bu üç değişken azalırsa, bunun sonucunda milli gelir de azalır. İthalat ise ekonomide bir sızıntıdır. Bu nedenle M’de bir artış olduğunda milli gelir azalır. Aksi durumda M’de bir azalma gerçekleştiğinde milli gelir artar. Fakat denklemin sağ tarafında bulunan değişkenlerin azalma ya da artma miktarı milli geliri aynı oranda değiştirmez, denklemin sağ tarafındaki değişkenlerde gerçekleşen değişiklikten daha fazla değiştirir. Bu durum çarpan mekanizması ile ifade edilir. Değişikliğin meydana geldiği kaleme göre çarpan mekanizmasının kamu harcamaları çarpanı, yatırım çarpanı, transfer harcamaları çarpanı, vergi çarpanı, süper çarpan, dış ticaret çarpanı ve denk bütçe çarpanı şeklinde değişik çeşitleri vardır (Çelik, 2015: 51). Çalışmamızla ilgili olanlar burada açıklanmıştır.

1.4.3.1. Kamu Harcama Çarpanı

Basit Keynesyen modeli ele aldığımızda, otonom harcamada bir artış meydana geldiğinde toplam planlanan harcama artar ve bunun sonucunda da mal piyasasında dengeyi oluşturan Reel GSYH artar. Bu durumun tersi de geçerlidir, otonom harcamada meydana gelen bir azalma toplam planlanan harcamayı da azaltır ve bununla ilişkili olarak mal piyasasında dengeyi oluşturan Reel GSYH azalır. Otonom harcamada meydana gelen değişimin denge GSYH seviyesinde neden olduğu değişim otonom harcamadaki değişimi de ifade edecek şekilde aşağıdaki denklemle ifade edilebilir (Ünsal, 2013: 184):

$$Y = \frac{1}{1 - c(1 - t)} G_0 \quad (1.18)$$

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c(1 - t)} \Delta G_0 \quad (1.19)$$

Yukarıdaki eşitliklerde c; marjinal tüketim eğilimi ve t; marjinal vergi oranıdır. Otonom harcamalarda meydana gelen değişimin denge GSYH seviyesi üzerinde oluşturduğu etki, otonom tüketimdeki değişimin denge GSYH seviyesi üzerindeki etkisi, otonom yatırımdaki değişimin denge reel GSYH seviyesi üzerindeki etkisi ve hükümet alımlarındaki değişimin denge reel GSYH seviyesi olmak üzere üç farklı noktada incelenir (Ünsal, 2013: 184).

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c(1 - t)} (\Delta C_0 + \Delta I_0 + \Delta G_0) \quad (1.20)$$

Keynesyen yaklaşımda otonom tüketim - otonom yatırım - hükümet satın almalarındaki değişim neticesinde denge Reel GSYH seviyesinde ortaya çıkan değişim ve otonom tüketim - otonom yatırım - hükümet satın almalarındaki değişim arasındaki orana, kamu harcama çoğaltanı veya kamu harcama çarpanı denir (Dornbusch ve Fischer, 1998: 74-75).

Keynes'in (1936) makroekonomiye kattığı oldukça önemli bir yere sahip olan harcama çarpanı¹ kavramı $1/(1 - c(1 - t))$ değerine eşittir (Ünsal, 2013: 185):

$$\text{Kamu Harcama Çarpanı } (k_E) = \frac{\Delta Y}{(\Delta C_0 + \Delta I_0 + \Delta G_0)} = \frac{1}{1 - c(1 - t)} \quad (1.21)$$

Harcama çarpanı kavramı, otonom tüketimde, otonom yatırımda ya da hükümetin yapmış olduğu alımlarda bir birimlik değişim olduğunda, denge durumunu gösteren Reel GSYH seviyesinde kaç birimlik bir değişim olacağını gösterir. (1.21) numaralı harcama çarpanı eşitliğindeki marjinal vergi oranı (t) ve marjinal tüketim eğilimi (c) büyüklüklerinin değerleri birden küçük ve sıfırdan büyük olması nedeniyle, çarpanın değeri 1'den büyük olacaktır: Bu durumun bir sonucu olarak otonom tüketimdeki bir birimlik değişim, denge reel GSYH seviyesinde bir birimden daha büyük bir değişmeye neden olur (Ünsal, 2013: 185).

$$k_E = \frac{1}{1 - c(1 - t)} > 1 \quad (0 < c < 1, 0 < t < 1) \quad (1.22)$$

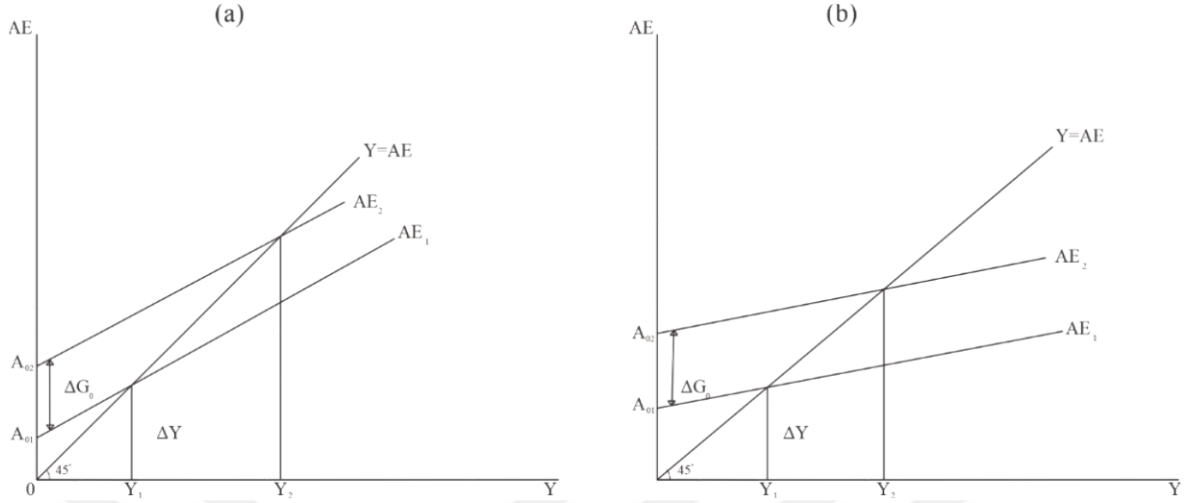
Harcama çarpanının alacağı değer öncelikle marjinal tüketim eğilimini gösteren c büyüklüğünün değeri ile ilişkilidir. Marjinal tüketim eğiliminin aldığı değer ne kadar büyük olursa harcama çarpanının alacağı değer de o kadar büyük olur (Dinler, 2014: 402-403).

¹ Kamu harcama çarpanının türetilmesi Ek 1'de gösterilmiştir.

Harcama çarpanının alacağı değeri etkileyen ikinci faktör marjinal vergi oranını gösteren t büyüklüğünün değeridir. Marjinal vergi oranı ne kadar büyük olursa harcama çarpanının alacağı değer de o kadar küçük olur (Ünsal, 2013: 185).

Harcama çarpanının anlatımı, harcama çarpanının alacağı değer ile marjinal tüketim eğilimi c ve marjinal vergi oranı t büyüklükleri arasındaki bağlantıyla ilgili açıklamalar Şekil 1.1.'de yer almaktadır. Şekil 1.1. (a)'da ve (b)'de reel GSYH seviyesinde marjinal tüketim eğilimi, $c(1 - t)$ olarak gösterildiğinde, örneğin hükümet alımlarının (G_0) yükselmesi neticesinde otonom harcama A_{01} 'den A_{02} 'ye yükselmiş ve bununla ilişkili bir biçimde planlanan harcama doğrusu AE_1 'den AE_2 'ye yukarı yönde kaymış, sonuç olarak mal piyasasında dengenin olduğu reel GSYH seviyesi Y_1 'den Y_2 'ye çıkmıştır. Şekil 1.1. (a)'da ve (b)'de denge reel GSYH seviyesinde ortaya çıkan artışın ($\Delta Y = Y_2 - Y_1$) hükümet alımlarında ortaya çıkan artıştan (ΔG_0) daha büyük olması, hükümet alımlarındaki bir birimlik artışın dengenin sağlandığı reel GSYH seviyesini daha fazla arttırdığı sonucunu vermektedir; $\Delta Y > \Delta G_0$. Şekil 1.1. (a)'da ve (b)'de hem başlangıç reel GSYH seviyesinde hem de otonom harcamada ortaya çıkan artışın aynı olduğu görülmektedir. Buna rağmen, planlanan harcama doğrusunun daha dik bir eğime sahip olduğu şekil 1.1.(a)'da denge noktasındaki reel GSYH seviyesinde ortaya çıkan artış, şekil 1.1.(b)'dekinden daha büyüktür. Bir başka ifadeyle, çoğaltanın aldığı değer Şekil 1.1.(a)'da daha büyüktür. Planlanan harcama doğrusu $c(1 - t)$ değerinde bir eğime sahiptir. Bu nedenle $c(1 - t)$ ifadesinin alacağı değer arttıkça planlanan harcama doğrusunun eğimi daha dik olacağı için şekil 1.1. (a), harcama çarpanının c değeri ile doğru orantılı t değeri ile ters orantılı bir ilişki içerisinde olduğunu gösterir (Ünsal, 2013: 185-186).

Şekil 1.1 Planlanan Harcamalar Doğrusunun Eğimi

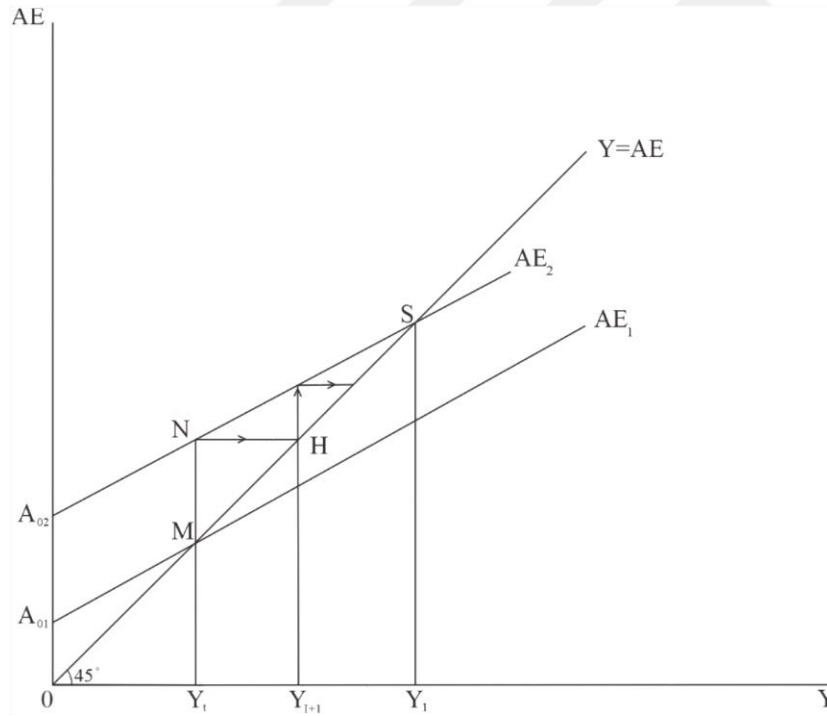
(Ünsal, 2013: 186)

Harcama çarpanını açıklamak için yürütülen iktisadi mantık basit bir biçimde ifade edilirse; hükümet alımlarında ortaya çıkan bir artış ilk başta reel GSYH'yi kendisi kadar arttırır. Reel GSYH'de ilk dönemde ortaya çıkan bu artış, sonraki dönemde uyarılmış harcamanın artmasına daha sonra da uyarılmış harcamada oluşan harcama miktarı kadar Reel GSYH'nin artmasına neden olur. İzleyen dönemlerde de aynı durumun yinelenmesi neticesinde de Reel GSYH'de hükümet alımlarında ortaya çıkan artıştan daha yüksek bir artış olur (Alptekin, 2016: 182-186).

Öte yandan, Reel GSYH'de ilk dönemde ortaya çıkan bir artışın sonraki dönemde uyarılmış harcamada neden olduğu artış ne kadar yüksek olursa, izleyen her bir dönemde Reel GSYH'de ortaya çıkan değişim de o kadar yüksek ve böylece harcama çarpanının büyüklüğü de o kadar yüksek olur. Reel GSYH'de ilk dönemde ortaya çıkan bu artışın sonraki dönemde uyarılmış harcamada neden olduğu artış ise, reel GSYH büyüklüğü üzerinden $c(1 - t)$ olarak gösterilen marjinal tüketim eğiliminin değeriyle ilişkilidir. Marjinal tüketim eğilimi ne kadar arttıysa Reel GSYH'de ilk dönemde hükümet alımlarına denk olarak meydana gelen değişimin uyarılmış harcamada sonraki dönemde neden olduğu değişim de o kadar artar ve böylece harcama çarpanının değeri de aynı miktarda artar. Bu noktadan değerlendirildiğinde harcama çarpanının işleyişinin incelendiği yukarıdaki anlatım, harcama çarpanı ile marjinal vergi oranı ve marjinal tüketim eğilimi arasındaki bağlantının iktisadi mantığını da gösterir (Ünsal, 2013: 189).

Harcama çarpanının nasıl işlediğine dair açıklamalar şekil 1.2’de yer almaktadır. Şekil 1.2’de mal piyasası ilk başta Y_t reel GSYH seviyesinde M noktasında dengededir. Fakat hükümet atımlarının t döneminde yükselmesiyle, toplam planlanan harcama aynı dönemde AE_1 ’den AE_2 ’ye yükselmiştir. Böylece t döneminde reel GSYH’nin $0Y_t = Y_tM$ olmasına rağmen, toplam planlanan harcama Y_tN miktarındadır ve reel GSYH’den MN kadar daha fazladır. Bu halde t döneminde firmaların stoklarında MN kadar bir azalma ortaya çıkar ve firmalar bu dönemde stoklara MN kadar istenmeyen “*negatif stok yatırımı*” yaparlar. Hükümet alımlarının yükselmesi sonucunda ortaya çıkan böyle bir durumda t yılında gözlemledikleri planlanan harcamaya bakarak t + 1 yılında satmayı planladıkları reel GSYH seviyesini belirleyen firmalar, t + 1 döneminde reel GSYH’yi $0Y_{t+1} = Y_{t+1}H = Y_tN$ seviyesine yükseltirler. Sonraki dönemlerde yinelenen bu süreç bittiğinde mal piyasası S noktasında Y_1 reel GSYH seviyesindeki denge noktasına ulaşacaktır. Geline bu denge noktasında: $Y_t - Y_t = \Delta Y > \Delta G_0$, $\Delta Y / \Delta G_0 = k_E > 1$ (Ünsal, 2013: 190).

Şekil 1.2 Harcama Çarpanının İşleyişi

(Ünsal, 2013: 190)

Çarpanın meydana getirdiği etkinin mantığının anlaşılması basit olmasına rağmen, gerçek hayatta işleyebilmesi için bazı koşulların var olması gereklidir. Bu koşullardan birincisi, gelir akımlarının oluştuğu her aşamada üretimi artırabilmek amacıyla yeterli miktarda atıl

işgücü olmalıdır. İkincisi, üretimin artırılmasını ve işgücünün istihdamını gerçekleştirecek yeterli miktarda toprak ve sermaye olmalıdır. Son olarak da, hammaddenin elde edilmesinde zorluklar olmamalıdır. Görüldüğü gibi çarpanın işlemesi için olması gereken koşullar, toplam arz eğrisinin olabildiği kadar yatay olmasını öngörmektedir. Toplam arz ile ilgili değerlendirmelerden de bilindiği gibi ekonomi tam istihdam seviyesine doğru yaklaştıkça toplam arz eğrisinin konumu daha da dikleşmekte ve çarpanın etkisi de gittikçe azalmaktadır. Çarpanın etkin bir biçimde işleyişinin söz konusu olabilmesi için ekonominin eksik istihdamda olması gerekli koşuldur. Nitekim çarpan mekanizması Dünya Büyük Ekonomik Buhranından sonra ekonomilerin durgunluk yaşamakta olduğu bir dönemde ileri sürülmüştür (Yıldırım, ve diğerleri, 2014: 402-403).

1.4.3.1.1. Kamu Harcamalarının Dışlama Etkisi

Kamu harcamalarında bir artış gerçekleştiğinde hükümet bu harcamaları finanse edebilmek için borçlanma yoluna gidecektir. Borçlanmak için de yeni tahvil ve bono ihracı yapması gerekecektir. İhraç edilen tahvil ve bonoların satılabilmesi için hükümet bu borçlanma araçlarının faizlerini yükseltmek zorunda kalacaktır. Faizlerin artması durumunda tahvil ve bono satın almak maddi varlıklara yatırım yapmaktan daha karlı hale geleceğinden sonuçta özel sektörün yapacağı yatırım harcamalarını karşılayacak kaynak kalmayacak, özel sektör yatırım yapamaz hale gelecektir. Bu durum literatürde “dışlama etkisi” adı altında tartışılmaktadır. Keynesyen iktisadi yaklaşımın temsilcileri kamu harcamalarında ortaya çıkan artış sonucunda toplam talebin bundan tam olarak etkilenip artacağını ileri sürerken, Monetarist iktisadi yaklaşım ve Yeni Klasik iktisadi yaklaşımın temsilcileri kamu harcamalarının dışlama etkisi üzerinde durmuşlardır (Paya, 2013: 104-105).

1.4.3.2. Transfer Ödemeleri Çarpanı

Otonom harcama denklemi $A_0 = C_0 + cTR_0 - cT_0 + I_0 + G_0$ – bi şeklinde yazıldığından, otonom harcamada ortaya çıkan bir değişimin denge reel GSYH seviyesi üzerinde oluşturduğu etki, transfer ödemelerindeki değişme bakımından da yazılabilir (Ünsal, 2013: 191):

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c(1 - t)} c\Delta TR_0 \quad (1.23)$$

Burada TR; transfer ödemelerini ifade etmektedir. Transfer ödemeleri çarpanı, Keynesyen modelde transfer ödemelerindeki oluşan değişme sonucunda denge Reel GSYH seviyesinde ortaya çıkan değişme ile transfer ödemelerinde ortaya çıkan değişme arasındaki orandır (Tüğen, 2019: 372). Başka bir ifade ile transfer ödemeleri çarpanı², harcama çarpanı ile marjinal tüketim eğilimi çarpımına eşittir (Dinler, 2014: 403-404):

$$\text{Transfer Ödemeleri Çarpanı } (k_{TR}) = \frac{\Delta Y}{\Delta TR_0} = \frac{c}{1 - c(1 - t)} = ck_E \quad (1.24)$$

Transfer ödemeleri çarpanı, yapılan transfer ödemelerindeki bir birimlik değişimin denge reel GSYH seviyesinde kaç birimlik değişmeye neden olacağını ifade eder. Marjinal tüketim eğiliminin değeri birden küçük olduğu için ($0 < c < 1$), transfer ödemeleri çarpanının değeri harcama çarpanından daha küçüktür. Bunun nedeni, transfer ödemelerinde ortaya çıkan değişimin planlanan harcama üzerinde oluşturduğu etkiden küçük olmasıdır. Hükümet alımlarında bir birimlik artış gerçekleştiğinde, planlanan harcama $t = 1$ döneminde hükümet alımlarında gerçekleşen artış kadar, 1 birim artar. Diğer taraftan transfer ödemelerinde bir birimlik artış gerçekleştiğinde, planlanan harcama gerçekleşen artışın marjinal tüketim eğilimine denk gelen kısmı kadar yani bir birimden daha az artar, $0 < c < 1$ (Ünsal, 2013: 191).

1.4.3.3. Vergi Çarpanı

Otonom harcama denklemi $A_0 = C_0 + cTR_0 - cT_0 + I_0 + G_0 - bi$ şeklinde yazıldığından, otonom harcamada ortaya çıkan bir değişimin denge reel GSYH seviyesi üzerinde oluşturduğu etki, vergilerdeki değişme bakımından da yazılabilir (Ünsal, 2013: 192):

$$\frac{\Delta Y}{\Delta T_0} = \frac{-c}{1 - c(1 - t)} \quad (1.25)$$

T; vergi gelirleri olmak üzere, vergi çarpanı, Keynesyen modelde otonom vergide oluşan değişme sonucunda denge reel GSYH seviyesinde ortaya çıkan değişme ile otonom vergide ortaya çıkan değişme arasındaki orandır. Vergi çarpanı³ aynı zamanda transfer ödemeleri çarpanının eksi işaretlisidir (Tüğen, 2019: 372-373):

² Transfer ödemeleri çarpanının türetilmesi Ek 2’de gösterilmiştir.

³ Vergi çarpanının türetilmesi Ek 3’de gösterilmiştir.

$$\text{Vergi Çarpanı } (k_T) = \frac{\Delta Y}{\Delta T_0} = - \frac{c}{1 - c(1 - t)} = -ck_E \quad (1.26)$$

Bir ekonomide vergi gerçekte özel sektörden devlete yapılan bir para transferidir. Böyle bir transfer doğal olarak ekonominin küçülmesine neden olacaktır. Bu yüzden kamu harcamaları çarpanı artı işaretli iken vergi çarpanı eksi işaretlidir (Şen ve Sağbaş, 2017: 263). Vergi çarpanının eksi işaretli olması otonom vergiler ile denge Reel GSYH seviyesinin ters yönlü değiştiğini de gösterir. Bunun nedeni de otonom vergiler yükselince planlanan toplam harcamaların düşmesi ve bu düşüşün de mal piyasasında dengenin gerçekleştiği Reel GSYH seviyesinin azalmasına neden olmasıdır. Vergi çarpanı otonom vergide ortaya çıkan bir birimlik değişimin denge reel GSYH seviyesinde zıt yönde kaç birimlik değişmeye neden olacağını gösterir. Vergi çarpanı da transfer ödemeleri çarpanı gibi harcama çarpanından küçüktür. Çünkü otonom vergilerde ortaya çıkan değişimin planlanan harcama üzerindeki etkisi, hükümet alımlarında ortaya çıkan değişimin planlanan harcama üzerindeki etkisinden çok daha küçüktür. Hükümet alımlarında bir birimlik yükselme gerçekleştiğinde planlanan harcama $t = 1$ döneminde hükümet alımlarında gerçekleşen artış kadar bir birim artar. Diğer taraftan otonom vergilerde bir birimlik azalma gerçekleştiğinde, uyarılmış tüketim ve bununla ilişkili olarak planlanan harcama vergide bahsedilen azalmanın marjinal tüketim eğilimine denk gelen kısmı kadar yani bir birimden daha az artar, $0 < c < 1$ (Ünsal, 2013: 193).

1.4.3.4. Otomatik İstikrarlandırıncılar (Stabilizatörler)

Devlet bütçesi, makroekonomik hedefleri etkileyen üç değişken içerir; devlet mal ve hizmet alımları, devlet transfer ödemeleri ve devletin aldığı vergiler. Gelir düzeyi devlet bütçesindeki değişkenleri nasıl etkiler şeklinde bir soru sorduğumuzda, hükümet bütçesindeki değişikliklerin ekonomik faaliyet için otomatik dengeleyiciler olarak nasıl işlediğini görüyoruz. Bütçenin otomatik dengeleyici rolü, maliye politikasının göreceli yararlarının kurallara karşı takdir yetkisine göre değerlendirilmesinde çok önemli bir faktördür. Ekonomik faaliyetin devlet bütçesini nasıl etkilediğini düşünmek için, net vergi tahsilatlarının seviyesinin (brüt vergi gelirleri eksi devlet transfer ödemeleri) dışsal olduğu varsayımımızı değiştiriyoruz. Gerçekle daha uyumlu bir varsayım, vergi oranları çizelgesinin dışsal olarak belirlendiği, ancak net vergi tahsilatlarının gelir düzeyine bağlı

olduğudur. Bu varsayımla, aşağıdaki net vergi fonksiyonu tarafından belirlenen net vergi tahsilatlarını (T) belirtebiliriz (Froyen, 2013: 369-372):

$$T = t_0 + t_1 Y, \quad t_0 < 0, \quad t_1 > 0 \quad (1.27)$$

burada t_0 ve t_1 , vergi yapısını temsil eden parametrelerdir. Eşitlikteki t_1 parametresi, gelirdeki birim artış ($t_1 = \Delta T / \Delta Y$) başına vergilerdeki artışı veren (transferler hariç) marjinal net vergi oranıdır. Vergi sistemi orantılı olsaydı, vergi fonksiyonundaki diğer parametre olan t_0 sıfır olurdu; o zaman vergi tahsilatları $t_1 Y$ 'ye eşit olacaktır. Bu durumda, her ikisi de t_1 olarak verilmiş olan, marjinal vergi oranı $\Delta T / \Delta Y$ 'nin, ortalama vergi oranı T / Y 'ye eşit olacağına dikkat edilmelidir. Negatif t_0 terimi, denklem (18.4) 'ten (t_0 / Y_{t1}) olan ortalama vergi oranının marjinal orandan (t_1) daha düşük olmasına neden olur. Negatif terim t_0 , aynı zamanda gelirden bağımsız olan transferlere, negatif net vergilere de izin verir (Froyen, 2013: 369-372).

Denklem (1.27) ile verilen net vergi fonksiyonuna göre, gelir arttıkça, net vergi tahsilatları artmakta ve devlet bütçe fazlası artmaktadır (ya da açık azalmakta); daha yüksek ekonomik faaliyet seviyelerinde, herhangi bir vergi oranı setinde daha fazla vergi geliri toplanmaktadır. Net vergi gelirleri ile ekonomik aktivite arasındaki pozitif ilişki, transfer ödemelerinin, özellikle işsizlik tazminatı ödemelerinin, ekonomik aktivite arttıkça azalmasından da kaynaklanmaktadır. Bütçenin harcama tarafında, ihtiyari politika değişiklikleri olmadığında, hükümetin mal ve hizmet alımı için yaptığı harcamalarının (G) ekonomik faaliyet düzeyindeki değişikliklere yanıt vermesini beklemek için hiçbir neden yoktur (Froyen, 2013: 369-372).

Sonuç olarak, gelirdeki bir artışın net etkisi, devlet bütçe fazlasını artırmak ya da mevcut bir açığın boyutunu küçültmektir. Dolayısıyla ekonomik faaliyetteki bir genişleme, bütçe fazlası ile ölçülen maliye politikasının daha kısıtlayıcı olmasına neden olur. Bu daha kısıtlayıcı politika, genişlemeyi yavaşlatır. Benzer şekilde, ekonomik aktivitenin otomatik olarak düşmesine neden olan bir şok, devlet bütçe fazlasında bir düşüşe veya bütçe açığının artmasına neden olarak gelirdeki düşüşü hafifletir. Otomatik mali istikrar sağlayıcı kavramının özü budur (Froyen, 2013: 369-372).

Denklemde t_1 'deki bir artış, otonom harcama çarpanını düşürür ve bu nedenle, otonom harcama bileşenlerinin değerleri göz önüne alındığında denge gelirini düşürür (Froyen, 2013: 369-372).

2012 yılında 23 Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) ülkesi üzerinde 1960 – 2010 dönemini inceleyen çalışmalarında Antonio Fatas ve Ilian Mihov (2012) iki ilginç ampirik sonucu rapor etmişlerdir:

1. Beklendiği gibi, daha büyük devlet sektörüne sahip olan, harcama çıktı oranı (G/Y) daha büyük olan ülkeler daha büyük otomatik istikrarlandırıcılara sahiptirler.
2. Daha büyük devlete ve dolayısıyla daha büyük otomatik istikrarlandırıcılara sahip olan ülkeler daha az ihtiyari maliye politikası kararı alıp uygulamaya koyarlar.

İkinci sonucu yorumladığımızda, devletler istikrarın faydalarına gereken önemi verseler bile, bunu başarma yetenekleri devletin büyüklüğünden etkilenir dolayısıyla isteğe bağlı ve otomatik istikrarlandırıcılar birbirlerinin yerine geçer. Amerika Birleşik Devletleri ve Almanya’da olduğu gibi kontrast oluştururlar. Amerika Birleşik Devletleri’nde devletin GSYH içindeki payı %37 ve Almanya’da %48’dir. Amerika Birleşik Devletleri’nde konjonktürel ihtiyari politikanın karşısında büyük bir otomatik dengeleyici etkisi bulunmaktadır. Almanya’da çok daha büyük devlet sektörü ve daha büyük otomatik istikrarlandırıcıları olduğu için karşı-döngüsel davranışların tümü otomatik istikrarlandırıcılardan gelmektedir (Carlin ve Soskice, 2015: 516).

1.4.3.5. Denk Bütçe Çarpanı

Denk bütçe çarpanı, harcamaların vergilerle finanse edilmesi durumunda ya da harcamalarda ortaya çıkan artışla birlikte vergilerde de artış meydana gelmesi durumunda GSYH’deki değişmeyi tanımlayan katsayıdır (Tüğen, 2019:371). Burada devlet tarafından gerçekleştirilen harcamaların vergi toplanması yoluyla karşılandığı varsayılmaktadır. Dolayısıyla daha önce anlatılan kamu harcama ve vergi çarpanlarının birleştirilmesiyle denk bütçe çarpanı yazılabilmektedir. Vergilerin tamamının otonom vergilerden meydana geldiği ve kamu harcamalarına denk miktarda vergi alındığı varsayımları da dikkate alınmalıdır. Bu durumda denk bütçe çarpanı⁴ (Alptekin, 2016: 191):

$$\Delta Y = \frac{1}{(1 - c)} \cdot \Delta G - \frac{c}{(1 - c)} \cdot \Delta T \quad (1.28)$$

Şeklinde yazılmakla birlikte elde edilen vergi gelirine denk miktarda bir kamu harcaması

⁴ Denk bütçe çarpanının türetilmesi Ek 4’de gösterilmiştir.

yapılması planlandığı için $(\Delta G) = (\Delta T)$ olacaktır. Bu durumda kamu harcama miktarları ile vergi gelirlerini birbirlerinin yerine yazarak eşitliği düzenlediğimizde (Alptekin, 2016:191-192):

$$\begin{aligned}\Delta Y &= \frac{1}{(1-c)} \cdot \Delta G - \frac{c}{(1-c)} \cdot \Delta G \\ \Delta Y &= \frac{\Delta G}{(1-c)} - \frac{c \cdot \Delta G}{(1-c)} \\ \Delta Y &= \frac{\Delta G (1-c)}{(1-c)} \text{ burada; } \frac{(1-c)}{(1-c)} = 1 \text{ olduğu için;} \\ \Delta Y &= \Delta G\end{aligned}\tag{1.29}$$

Yukarıdaki eşitlikten de açıkça anlaşılabileceği gibi denk bütçe yaklaşımının kabul edildiği bir durumda kamu harcamalarındaki artış miktarı kadar milli gelir seviyesinde de artış gerçekleşmektedir. Denk bütçe çarpanı 1'e eşit olduğu için devlet ekonomiden topladığı her bir birim vergiyi kamu harcaması olarak yeniden ekonomiye şırınga ettiği takdirde milli gelir toplanılan vergi miktarı kadar artacaktır (Alptekin, 2016: 192).

(1.26) numaralı denklemde vergi çarpanının eksi değerli olması, vergilerin kullanılabilir gelirleri azaltması nedeni ile toplam talep seviyesini aşağı doğru çekmesinden kaynaklanmaktadır. Kapalı bir ekonomide, kamu harcamalarının reel, vergilerin otonom olması halinde denk bütçe çarpanının değerinin 1'e eşit olması, bütçe büyüklüğü kadar milli gelirden de bir artış gerçekleşmesini sağlayarak ekonominin büyümesine neden olması demektir. Öbür taraftan, kamu harcamalarının reel ancak gelire bağlı ve oranlı vergiler olması halinde ise denk bütçe çarpanının değişmesi söz konusu olacaktır. $M = M_o + mY$ denkleminde M_o ; gelirden bağımsız (otonom) ithalat, m ; gelirdeki bir birimlik artışın ithalatı ne kadar artırdığını gösteren marjinal ithalat eğilimi ve mY ; gelire bağlı ithalattır. Açık bir ekonomide ithalatın gelire bağlı olması nedeniyle denk bütçe çarpanı⁵ katsayısı kapalı ekonomiye kıyasla daha düşük bir değer alacaktır (Tüğen, 2019: 373-375);

$$k_b = \frac{1-c}{1-c+ct+m}\tag{1.30}$$

⁵ Açık bir ekonomide denk bütçe çarpanının türetilmesi Ek 5'te gösterilmiştir.

1.4.3.6. Hızlandıran Mekanizması

Tüketim mallarına olan talep yatırım mallarına olan talebi doğurur. Bu ilke, tüketim mallarına olan talepte ortaya çıkan artışlarla yatırım mallarına olan talepte ortaya çıkan artışlar arasındaki bağlantıyı analiz eder. Buna göre tüketim malı üretim kapasitesinden bütünüyle yararlanılması durumunda tüketim malları talebinde ortaya çıkan bir artış ΔC , yatırım mallarına olan talepte daha fazla bir artışın ΔI gerçekleşmesine neden olur (Türk, 2011: 90).

Tüketim mallarına olan talepte ortaya çıkan değişikliğin yatırımlara olan etkisini anlatmakta kullanılan hızlandıran, çarpandan farklı olarak tüketim harcamalarına bağlı olarak gerçekleştirilen uyarılmış yatırımlarla ilgilidir. Hızlandırma; uyarılma etkisi, hızlandıran ise, hızlandırma düzeyini gösteren katsayı olarak tanımlanmaktadır (Susam, 2016: 194).

Formülle gösterildiğinde;

$$k = 1 / (C_t - C_{t-1}) \quad (1.31)$$

Yukarıdaki eşitlikte C_t ; t dönemindeki tüketim malları talebini, C_{t-1} ; bir önceki dönemdeki tüketim malları talebini, I_t ; t dönemindeki yatırımları ve k; hızlandıran katsayısını göstermektedir ve $I_t = k.(C_t - C_{t-1})$ 'dir (Erdem, Şenyüz ve Tatlıoğlu, 2017:91). Yukarıdaki eşitlik aynı zamanda marjinal tasarruf eğilimini ($\Delta I / \Delta Y$) de ifade etmektedir (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2018: 106).

Bir ekonomi tüketim malları üreten sektör ve yatırım malları üreten sektör olmak üzere iki ayrı sektör olarak ele alınmaktadır. Eğer tüketim mallarına olan talepte bir artış söz konusu ise bu durum üretim mallarına olan talepte de bir artışa yol açmaktadır. Yatırımları artırarak üretim artırılabilir, başka bir ifadeyle üretim malları sektöründe talep artışı ortaya çıkmaktadır. Hızlandıran mekanizmasının çalışabilmesi ekonomide atıl kapasite olmamasına bağlıdır. Ekonomide yaşanan dalgalardan hızlandıran mekanizması aracılığıyla analiz edilmektedir. Konjonktürel dalgalanmalar tüketim malları sektörü ile yatırım malları sektörü arasındaki ilişkiye bakılarak açıklanmaktadır. Çarpan ve hızlandıran mekanizmalarının beraber işlemesi ekonominin tamamı üzerinde ciddi etkiler doğurmaktadır. Çarpan ve hızlandıran mekanizmaları ile, bir kartopunun yuvalanarak büyümesine benzer biçimde, milli gelir hızla büyümektedir (Öztürk, 2020: 147).

1.5. İktisadi Yaklaşımlarda Kamu Harcamaları Kamu Gelirleri ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Bu bölümde kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH’de meydana gelen artışı ifade eden ekonomik büyüme ilişkisine yönelik iktisadi yaklaşımlar ele alınmaktadır. Sanayi devrimi ile ortaya çıkan Klasik iktisadi yaklaşımdan başlayarak 1929 Büyük Buhran ile yaşananlara öneriler sunan Keynesyen iktisadi yaklaşım, daha sonra ise sırasıyla Monetarist, Yeni Klasik, Yeni Keynesyen, Arz Yönlü iktisadi yaklaşım ve Kamu Tercihi yaklaşımı anlatılmaktadır.

1.5.1. Klasik İktisadi Yaklaşım

Adam Smith’in (1776) öncüsü olduğu klasik iktisadi yaklaşım, William Stanley Jevons (1871) ve Leon Walras (1874) gibi iktisatçılar tarafından geliştirilmiştir. Klasik iktisadi yaklaşımın ortaya çıkmasının temelinde yatan faktör şüphesiz 1750’lerden sonra başlayan sanayi devrimi olmuştur. Devrim, kol gücüne dayalı basit araç ve gereçlerle yapılmakta olan üretimin yerini alan makine gücü ile fabrikasyon üretimini beraberinde getirmiştir. Bireyleri “homo economicus (ekonomik adam)” olarak tanımlayan Klasik iktisatçılara göre bireyler kendi çıkarlarını azami seviyeye çıkarmak için uğraşırken, toplumsal refahı da azami seviyeye çıkaracaklardır. Birey için iyi ve onun çıkarına olan, toplumun da çıkarıdır ve iyidir (Dinler, 2017: 1883).

Ekonomide doğal olarak bir dengenin varlığını ileri süren klasik iktisatçılara göre toplam arz ile toplam talep denge durumundadır. Söz konusu dengenin tam istihdam seviyesinde oluşmasını sağlayan piyasa güçleri ve fiyat mekanizmasıdır. Her hangi bir dengeden sapma durumunda görünmez bir elin etkisiyle ekonomi çok geçmeden dengeye tekrar gelecektir. Ekonomide doğal olarak var olan bu denge, kıt olan kaynakların, sermayenin ve gelirin optimum bir biçimde dağılmasına neden olacaktır. Sonuç olarak ekonomi bir gelişme ve büyüme eğiliminde olacaktır (Tüğen, 2019:367). Klasikler, liberal bir politika uyarınca ekonomiyi dengeye getiren temel şartın rekabet olduğunu ileri sürerler. Rekabetin tam olarak temin edildiği bir ekonomide piyasa mekanizmasının işleyişi otomatik olarak dengeyi sağlayacaktır. Bundan dolayı “bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler” anlayışını kabul eden Klasiklere göre devlet hiçbir biçimde piyasa mekanizmasının işleyişini aksatacak boyutta ekonomiye müdahale etmemelidir. Aksine devlet ekonomiye müdahalede bulunursa, kaynak

dağılımı bozulacak ve ekonomik etkinlik sağlanamayacaktır. Devletin başlıca işlevi, rekabeti temin edici düzenlemeleri gerçekleştirmek ve rekabeti aksatacak her türlü engeli yok etmektir (Dinler, 2017: 1884).

Klasik iktisatçılar kamu harcamalarını sınırlı olması gerektiği düşüncesindedirler. Onlara göre kamu harcamaları, savunma ve adalet hizmeti gibi tam kamusal hizmetlerle sınırlandırılmalı, bunların dışında kalan mal ve hizmetlerin yerine getirilmesi özel sektöre bırakılmalıdır. Özel sektörün devletten daha verimli bir şekilde yerine getirebileceği işler özel sektör tarafından yerine getirilmelidir. Diğer taraftan, özel sektöre bırakılan işlerden elde edilen tasarruflar daha verimli alanlara kaydırılarak ekonomik yarar artırılmalıdır (Bilici, 2019: 115).

Devletin ekonomideki etkisinin oldukça sınırlı olması gerektiğini ileri süren Klasik iktisatçılara göre devlet zorunlu bir fenadır dolayısıyla devlet müdahalesi yararsızdır. Ekonomideki üretim kararlarının hepsi özel girişimler tarafından alınmalıdır (Dinler, 2017:1883-1884). Klasik iktisatçılar devletin ekonomik hayata müdahale etmesine karşı olmuşlardır. Devletin esas işlevlerini yerine getirmesi yeterlidir. Bunlar; savunma, adalet, diplomasi ve altyapı hizmetleri gibi işlevlerdir. Dolayısıyla bu yaklaşım, küçük bir devlet isteğini de ifade etmektedir. Devletin işlevleri arttıkça kamu giderleri de artmakta, artan kamu giderleri daha çok vergi toplanmasını gerektirmektedir. Klasik iktisatçılar artan kamu giderleri ile boşa giden kaynakların da artmış olmasını devletin savurgan ve israf eden bir karakterde olmasına bağlamışlardır (Tüngen, 2019: 367).

Klasik iktisadi yaklaşım taraftarları borçlanma konusuna ihtiyatlı yaklaşmışlardır. Borçlanmanın, devletin sıra dışı ve istisnai hallerde başvurabileceği bir yol olduğunu düşünürler. Borçlanma yolunu seçmek, bugün toplanması gereken vergilerin ertelenerek gelecek nesillerden toplanması ve yapılan borçlanmaların külfetinin de onların üzerine kalması demektir. Aslında bu durum bir anlamda ekonomiye müdahaledir. Ekonominin doğal işleyişinin bozulması kaçınılmazdır (Bilici, 2019: 124-125). Klasik iktisatçılardan bazıları, yüksek devlet borçlanmasının enflasyona yol açacağını, borçlara ek olarak ortaya çıkan faiz yükünün ise, vergilerin arttırılmasını mecburi hale getireceğini savunmuştur. Yüksek vergi uygulamalarının ise, endüstriyi yıkıma uğrattırken, işçilerin daha fazla ücret istemelerine yol açacağını ve böylece bütün malların fiyatlarının artacağını açıklamıştır. Eğer devlet yabancılardan borç alırsa bu durumda da ülkenin yabancılardan sevk ve idaresine

gireceğine vurgu yaparak, devlet borçlarının çoğalmasına izin veren bir ekonominin en nihayetinde yıkılacağını iddia etmişlerdir (Dinler, 2017: 1897).

Klasik iktisatçı yaklaşıma göre bütçe harcamaları olabildiğince en az düzeyde tutulmalıdır. Vergiler yansız ve etkisiz olmalıdır; iktisadi birimler iktisadi karar alma ve yatırım yapma konusunda tam anlamıyla özgür bırakılmalıdır (Tüğen, 2019: 368).

Harcamaları karşılamak için dolaylı vergiler konulmalıdır. Aksine gelir ve servet üzerinden alınan dolaysız vergiler konularak harcamalar karşılanmaya çalışılırsa devlet ekonomik ve toplumsal hayata doğrudan müdahale etmiş olacaktır. Olağanüstü haller dışında borçlanma yoluna gidilmemelidir. Yine de olağanüstü hallerde yapılan borçlanma sınırlandırılmalı ve olabildiğince kısa bir süre içerisinde ödenmesi temel ilke olmalıdır. Bütçe denk olmalıdır. Bütçenin harcamaları ile olağan gelirlerinin denk olması gerekir (Tüğen, 2019: 368).

Bir aile bütçesinde olduğu gibi devlet bütçesinin de denk olması gerektiği görüşü Klasik iktisatçılar tarafından ortaya atılmıştır ve bu görüş 1929 Büyük Ekonomik Krizi yaşanıncaya kadar benimsenmiştir. Devlet bütçesinde açık oluşması durumunda eğer bu açık borçlanılarak kapatılırsa alınan borçlar her geçen yıl daha da fazlalaşacak ve borç alacak kimse kalmayana değin bu durum devam ederek devleti iflas etmeye kadar götürecektir. Eğer devlet bütçesinde meydana gelen açıklar para arzı artırılarak gideriliyorsa, bu durum da enflasyona sebep olacaktır (Dinler, 2014: 532-533).

Klasiklere göre bütçe açıkları gibi bütçe fazlaları da istenmeyen bir durum olarak tanımlanmıştır. Devlet bütçesinin fazla vermesi durumunda, hükümetler rahat davranacaklar, kamu çalışanlarının maaşlarını ve bazı transfer harcamalarını artıracaklardır. Böyle bir israfın yapılması bütçe gelirlerinin bütçe harcamalarını karşılamaya yetmediği yıllarda bütçe açıklarının meydana gelmesine sebep olacaktır. Klasik iktisadi yaklaşımın geliştirmiş olduğu bütçe denkliği ilkesi, içinde bulunduğumuz dönemde de her ülke kamuoyu tarafından benimsenmiştir. Denk bütçe görüşü psikolojik nedenlerle de kabul edilmekte, hemen hemen her ülkede devletin uygun ve yeterli kaynak bulmadan daha fazla harcama yapması kuşkuyla karşılanmaktadır (Dinler, 2014: 533).

1.5.2. Keynesyen İktisadi Yaklaşım

Keynesyen iktisadi yaklaşım 1929 Dünya Büyük Ekonomik Buhranı'ndan sonra ortaya çıkmıştır ve bir noktada bu büyük buhrandan çıkışın yollarını açıklamıştır. Keynes (1936)'e

göre, dünyanın yaşadığı büyük krizin ana sebebi toplam talebin yetersiz olmasıdır (Yıldırım, 2019: 145). Her şeyden önce yatırım talebinin yetersiz olması sebebiyle toplam talep çok düşük seviyeye gerilemiştir. Bu nedenle, krizin oluşmasını önleyebilmek için toplam talebin arttırılmasını amaçlayan politikaların uygulanması gerektiği ileri sürülmüştür. Bu noktada Keynes (1936) maliye politikası tedbirlerini, öncelikle de alt yapı harcamalarının gerçekleştirilmesini önermektedir (Parasız, 2011: 65).

Talepteki bu yetersizlik eksik istihdamın temel nedenidir ve klasik iktisatçıların savunduğunun tersine, kapitalist sistemin tam istihdamı güvence altına alacak bir işleyişi yoktur. Diğer taraftan klasik faiz teorisinin önermeleri de doğru değildir çünkü tasarruf ve yatırımlar arasında faiz oranları vasıtasıyla dengeyi sağlayıcı bir ilişki oluşturulamaz (Yıldırım, 2019: 145).

Ekonomide meydana gelen dalgalanmalar sadece savaş ve kuraklık gibi dışsal etkenlerle alakalı değildir. Tasarruf ve yatırım konularında başarısız olunması ve buna benzer temel ekonomik kararlara bağlı olarak eksik istihdam ve enflasyon ortaya çıkar. Diğer taraftan ücretler ve ürün fiyatları aşağı yönde esnek değildir. Bundan dolayı ücretlerde ve fiyatlarda ciddi bir gerileme yaşanmadan önce ekonomide çok geniş kapsamlı ve maliyeti yüksek bir durgunluk yaşanır. İçsel etkenler de dışsal etkenlere ilave olarak ekonominin istikrarsızlığına katkı sağlar (Parasız, 2011: 65).

Keynes (1936), fiyatlar ve ücret esnek olsa bile, ekonomideki kaynakların tamamını kullanabilmek amacıyla maliye politikası önlemlerine ihtiyaç olduğunu ifade etmiştir. Böylelikle, ekonomiyi girdiği bunalımlardan çıkarabilmek amacıyla devletin maliye politikası önlemlerine başvurmaya, bütçeyi kullanmaya ihtiyacı vardır. Ekonominin tekrar dengeye ulaştırılabilmesi için devletin bütçe aracılığıyla ekonomiye müdahale etmesi gerekir. Bu amaçla vergiler azaltılabilecek, bütçe harcamaları arttırılabilecektir. Ekonomide denge durumuna ulaşıncaya kadar bütçe açıkları devam ettirilebilecektir. Çünkü harcamaların artması toplam talep düzeyini arttıracak bu da toplam arzın artmasına neden olacaktır. Keynes (1936), ekonomideki krizin, toplam talebin toplam arza denk olduğu noktadaki talep miktarı olarak açıkladığı efektif talebin yetersizliğinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Say Kanununu reddeden bu yaklaşımla, talebin arzı oluşturduğu düşüncesini ortaya atmıştır. Yeterli olmayan toplam talep ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması sonucunda üretim miktarında düşüş ve istihdam düzeyinde gerileme yaşanmasına neden olacaktır (Tüğen, 2019: 369).

Keynes (1936), genişletici maliye politikası aracılığıyla efektif talebe etkinlik kazandırılması gerektiğini ileri sürmüştür. Ekonomilerin genelde eksik istihdam seviyesinde olacağını ileri süren Keynes (1936)'e göre tam istihdam sıra dışı bir durumdur, her zaman söz konusu olamaz. Likidite tuzağının olması, yatırım tasarruf tutarsızlığı ve ücretlerin sabit olması tam istihdamın olmasına engeldir ve bu nedenle ekonomiler tam istihdam yerine eksik istihdamda dengeye ulaşacaktır. Demek oluyor ki, devlet ekonomiye müdahale etmelidir, maliye politikası ve para politikası aracılığıyla ekonomideki toplam talebi canlandırarak istihdam seviyesini artırmalıdır. Ancak, likidite tuzağı olması para politikasının işlemesine engeldir. Bu durumda, toplam talebin arttırılması ve buna bağlı olarak da istihdam ve milli gelir seviyesinin arttırılmasında devletin başvurabileceği tek etkin araç maliye politikasıdır (Şen ve Sağbaş, 2017: 93-94). Bu durumda yapılması gereken toplam talebi artırmak için vergileri azaltıp harcamaları artırmaktır. Bu ilişkiler örgüsü içerisinde Keynezyen yaklaşım çarpan mekanizması yoluyla bütçenin milli gelire olan etkilerini araştırmaktadır (Tüğen, 2019: 370).

Keynes (1936)'e göre ekonomi aşırı istihdam ya da eksik istihdamda da dengeye ulaşabilecektir. Eksik istihdam olması durumunda efektif talebi artırma yoluyla ekonomiye müdahalede bulunularak tam istihdam seviyesinde ekonominin dengeye ulaşmasının sağlanabileceğini söylemiştir. Bu durumda sürekli işsizlik de söz konusu olmayacaktır. Devletin mal ve hizmet satın alarak ekonomiye müdahale etmesiyle bunların üretkenlerin gelirlerini artırırken diğer taraftan yapacağı transfer harcamaları da bu harcamalardan yararlananların bireysel tüketimini artıracaktır. Çarpan ve hızlandıran mekanizmalarının işlemesini sağlayan otonom yatırım harcamaları da ekonominin tam istihdamda dengeye ulaşmasını sağlayacaktır. Ayrıca vergi yüklerinin düşürülmesi de toplam talep düzeyinin artmasına yardımcı olacaktır (Tüğen, 2019: 369-370).

Keynezyen iktisadi yaklaşım bütçe harcama ve gelirlerinde meydana gelecek değişmelerin milli gelir düzeyini etkileyeceğini ileri sürmektedir. Bütçe harcama ve gelirlerinde meydana gelecek bu değişmelerin milli gelire olan etkisi “bütçe çarpanı” olarak adlandırılmaktadır. Denk bütçe olması halinde “denk bütçe çarpanı”ndan bahsedilir. Harcamaların vergi gelirleri haricinde emisyon ya da borçlanma yoluyla karşılanması bütçe çarpanının milli gelir büyüklüğü üzerinde farklı etkiler ortaya çıkarmasına neden olur. Milli geliri belirleyen değişkenlerin birinde gelirden bağımsız olarak ortaya çıkan değişikliğin reel milli gelire olan etkisini gösteren katsayıya çarpan denilmektedir (Tüğen, 2019: 370-371).

Keynesyen maliyeciler, güçlü kamu harcamalarının varlığından her hangi bir korkuya kapılmanın yersiz olduğunu, bu durumdan ekonomide oluşan çok sayıda sorunun ortadan kaldırılmasında araç olarak yararlanılabileceğini ileri sürmüşlerdir (Bilici, 2019: 115).

1.5.3. Monetarist İktisadi Yaklaşım

Milton Friedman'ın (1969) önderliğinde geliştirilen ve para politikasını ön plana çıkaran Monetarist iktisadi yaklaşım Keynesyen yaklaşıma karşı tepki mahiyetinde bir yaklaşımdır. Çok sayıda ülkenin ekonomik sorunlarının giderilmesinde Keynesyen yaklaşımdan yararlanılmış kamu harcamalarının artırılması ve bütçe açığı yoluyla ilk başlarda işsizliğin gerilemesi sağlanmış, üretimde hızlı artışlar gerçekleştirilmiştir. Ancak bu politikalar aracılığıyla ekonomiye daha çok para aktarılması enflasyonun hızla yükselmesi sonucunu da beraberinde getirmiştir. Keynesyen iktisadi yaklaşım 1960'lı yıllarda ortaya çıkan ve 1970'li yıllarda hızlı bir artış sürecine giren enflasyon ve işsizlik konularına çözüm getirememiştir (Tüğen, 2019: 381).

Monetarist iktisadi yaklaşımı anlatan dört temel düşünce vardır. Bunlardan birincisi, iktisadi aktivite düzeyini öncelikle para arzı belirler. Burada dikkat edilmesi gereken nokta para arzında meydana gelecek bir değişikliğin nominal gelirden bir değişikliğe yol açacağıdır. Para arzının artış hızını ve düzeyini merkez bankası belirlemelidir. İkinci düşünceye göre ise, reel olarak iktisadi aktivitenin uzun dönemde paranın miktarı ile ilişkisi yoktur. Uzun dönemde reel faktörler reel üretimi belirler. Eğer, para arzı nominal iktisadi aktivite düzeyini belirlerken; reel iktisadi aktivite düzeyi para miktarından etkilenmezse, uzun dönemde paranın etkisi fiyatlar üzerine olacaktır. Üçüncüsü, para arzındaki değişiklikler kısa dönemde üretim ve istihdamı önemli ölçüde etkiler. Dördüncüsü de ekonomideki istikrarsızlığın nedeninin özel sektör olmadığıdır. Karl Brunner'e (1979) göre kamu sektöründeki işlemler istikrarsızlığın nedenidir (Parasız, 2011: 161-162).

Monetarist yaklaşımın öncüsü Milton Friedman (1969), iktisat-maliye literatürüne “enflasyon vergisi” kavramını kazandırmıştır. Enflasyon vergisi kavramı senyoraj kavramı ile yakından ilişkilidir ve enflasyon sebebiyle iktisadi ajanların yaşadığı reel satın alma gücü kaybını tanımlamaktadır. Daha yalın bir söyleyiş ile bir ekonomide “ceteris paribus” varsayımı geçerli iken para arzındaki artış enflasyona sebep oluyorsa, bu durum karşılıksız para basıldığını gösterir. Enflasyon, ellerinde o ülke parasını tutanlar için refah kaybı

demektir. Bu nedenle, para arzının genişlemesi enflasyona yol açarken; enflasyon ise eğer iktisadi ajanların satın alma gücü kaybına yol açıyorsa enflasyon vergisi söz konusu olacaktır (Şen ve Sağbaş, 2017: 100).

Milton Friedman'ın (1969) vergi literatürüne sağladığı bir başka katkı ise “negatif gelir vergisi” kavramıdır. Negatif gelir vergisi, fakirlik düzeyinin altında gelire sahip olanlardan vergi almaktan vazgeçip geliri ile fakirlik düzeyinin arasındaki farkın bu durumdaki bireylere devlet tarafından ödenmesini öngören bir çeşit sosyal transfer harcamasıdır. Friedman (1969)'a göre bir ekonomide maliye politikasının etkinliğinin ne kadar yüksek olduğunu belirleyen en temel faktör vergi sistemidir. Stopaj yolu ile vergilendirmenin gerçekleştirildiği sistem en iyi vergi sistemidir ve dolaylı vergilerin uygulanmasına karşı çıkmıştır. Stopaj usulünün vergiyi doğuran olaydan verginin ödenmesine kadar geçen süreyi kısaltacağını ve böylece daha çok vergi geliri elde edileceğini savunmuştur. Vergi sistemine ilişkin olarak da artan oranlı vergi uygulamasını kabul etmeyen Friedman (1969) “düz oranlı vergi” önermiştir (Şen ve Sağbaş, 2017: 101-102).

Uzun dönemde devletin ekonomik olarak alacağı kararlarının ekonomik faaliyet seviyesi üzerinde oldukça az bir etki meydana getirebileceğini söyleyen Monetaristler, kısa dönemde ise ciddi bir etki meydana getireceğini savunurlar. Monetaristlere göre, devletin ekonomik alanda atacağı adımlar kısa dönemde oldukça ciddi etkiler doğururken, uzun döneme geçildiğinde söz konusu adımların etkisi çok azalmaktadır. Bu yaklaşımdaki yaygın görüşe göre, devletin gerçekleştirebileceği en yararlı şey istikrarlı bir fiyat düzeyi sağlamaktır ve para arzını kontrol altında tutarak bunun yapılabileceğini düşünürler. Para arzını kontrol altında tutmak için devletin kontrollü olarak yapması gereken, para arzındaki artış miktarı ile reel milli gelirdeki artışı birbirine orantılı olarak gerçekleştirmektir (Stiglitz, 1994: 846).

Klasik yaklaşımın destekçisi olan monetarist yaklaşım, tam istihdam düzeyinden sapmaların kalıcı olmadığını ve devletin müdahalesine yer olmadığı kuralını savunur. Klasik maliyecilerin ileri sürdüğü gibi yalnızca zorunlu gereksinimlere cevap verecek kadar vergi alan küçük devlet anlayışı hâkimdir. Devletin piyasadan borçlanmasına tamamen karşıdır ve denk bütçeyi savunur. Devletin piyasaya müdahale etmesi gerekiyorsa bunu para politikası kullanarak gerçekleştirebilir, mali araçları kullanmamalıdır (Bilici, 2019: 42).

Monetarist yaklaşım maliye politikasının etkisiz olduğunu ileri sürer. Kamu giderleri ve kamu harcamaları politikası olarak bilinen maliye politikası iki nedenden ötürü etkisizdir.

İlk olarak, monetarist yaklaşım, vergi indirimi yapılması yoluyla gerçekleştirilen maliye politikasının etkili olamayacağını açıklar. Çünkü vergi indirimi yoluyla cari harcanabilir gelir arttırılsa bile tüketim harcanabilir gelire göre değil aksine, sürekli gelire göre değişiklik gösteren bir değişkendir. Vergi gelirlerindeki artışın sürekli gelir üzerinde önemli bir etkisi olmayacağı için tüketim bundan etkilenmeyecektir. Bu nedenle uygulanan maliye politikası işlemeyecektir. İkinci neden ise, Monetaristlere göre devletin kamu harcaması politikası işlemeyecektir. Çünkü kamu harcamalarını arttırmak için borçlanıldığı takdirde veya vergilerin arttırılması halinde özel kesimin yatırımları azalacaktır. Başka bir deyişle, kamu harcaması politikasının uygulanması özel kesim yatırımlarını dışlayacağı için maliye politikası işlemeyecektir (Bilgili, 2011: 189). Diğer taraftan maliye politikası yürütülmesinde karar verme ve uygulamaya başlama yönünden birtakım yasal işlemlerin gerçekleştirilmesi gerekeceği için yönetsel gecikmeler olacaktır. Maliye politikasının uygulanması açısından ekonomi konjonktür olarak uygun görünse de yaşanacak bu gecikmelerden dolayı müdahale yapılması aşamasına gelindiğinde ekonomi farklı bir konjonktür içerisinde olacaktır (Tüğen, 2019: 381-382).

Devlet bütçesinin durumu önemlidir. Bütçenin durumu, ülke gelirlerinin ne kadarının hükümet aracılığıyla ne kadarının da bireyler tarafından özel olarak harcandığını belirler. Bütçenin durumu vergilerimizin seviyesinin ne olduğunu belirler ve bunun ne kadarlık kısmının gelir olarak hükümete döndüğünü belirler. Devlet bütçesinin durumu faiz oranları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Eğer hükümet bütçede büyük bir açık verirse, bu hükümetin piyasadan borç alması gerektiği anlamına gelir. Bu durum borç verilebilir fon talebini artırır ve böylece faiz oranlarını yükseltir. Hükümet bütçesi fazla veriyorsa, bu faiz oranlarının düşmesine neden olan borç verilebilir fonların arzına katkıda bulunur. Paraya vurgu yapanlar için vergilerin yürürlüğe girmesini faiz oranlarında bir düşüşün izlemesi sürpriz olmamıştır. Tam olarak tahmin ettiğimiz ve analizlerimizin öngördüğü gibidir. Ama düşüncemin temel noktası gelince, bütçenin durumunun kendi başına nominal gelirin seyri, enflasyon, deflasyon veya döngüsel dalgalanmalar üzerinde önemli bir etkisi yoktur (Friedman ve Heller, 1969: 50).

Monetaristler, devletin elinde kamu harcamaları, para arzı, bütçe açıkları ve vergiler gibi kısıtlı sayıda makroekonomik değişkenin varlığına dikkat çekerek bu değişkenlerle alakalı olarak bazı sabit kuralların önceden belirlenmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Diğer taraftan bütçenin dört-beş yıl süreyle dengeli bir biçimde yürütülmesini de tavsiye

etmektedirler. Hatta bazı monetaristler konuyu daha da ileri boyuta taşıyarak anayasal bir düzenleme yoluyla bütçenin dengeli bir biçimde yürütülmesinin ve hükümetin gelir elde etmek için halktan vergi toplamasının sınırlandırılmasını istemektedirler. Buna ek olarak da, hükümetin uyguladığı politikadaki değişikliklere halkın yeterince uyum sağlayabilmesi için halka gerekli bir zaman tanınması konusu üzerinde durmuşlardır (Tüğen, 2019: 382).

1.5.4. Yeni Klasik İktisadi Yaklaşım

Yeni klasik iktisadi yaklaşım iki ana düşünceye sahiptir. Birincisi ücretler ve fiyatlar aşırı derecede esnektir. Bu esneklik sayesinde piyasaların hızlı bir biçimde arz ve talepte ortaya çıkan değişmelere ayarlanması mümkün olur ve sonunda arz talep eşitliği gerçekleşerek piyasalar temizlenir. İkinci temel düşünceye göre ise gelecekle ilgili beklayışlerin rasyonel olduğu ve bugünkü kararlarımızı verirken etkili olacağı kabul edilir. Yeni klasikler, rasyonel beklayışler teorisi ile yeni klasikler, bireylerin sahip olabildikleri bilgilerin tamamını kullanarak gelecekle ilgili gerçekçi rasyonel beklayışler geliştireceğini iddia ederler (Yıldırım ve diğerleri, 2014: 524-525).

Her hangi bir kamu harcamasının vergi gelirleri ile değil de borçlanma ile karşılanması durumunda gelecekte o ülkedeki kişilerden yapılan borçlanma kadar vergi alınacaktır. İster vergi toplansın isterse borçlanma yoluna gidilsin finansmanın şeklinin her iki durumda da kişiler üzerindeki etkisinin bir birine denk olacağı yaklaşımına Ricardocu eşdeğerlik hipotezi denilmektedir. 1974 yılında Robert Joseph Barro yayımlamış olduğu “Devlet tahvilleri net servet midir” adlı makalesinde Ricardocu eşdeğerlik hipotezinden bahsetmiştir. Dolayısıyla bu hipotezi 150 yıl sonra ortaya çıkaran Barro (1974)’ya da atıfta bulunularak Ricardo (1820) – Barro (1974) hipotezi tanımlaması da kullanılmaktadır (Dinler 2017: 1390).

Kamu harcamalarının finansmanı amacıyla vergi toplanması veya borçlanma yolunun seçilmesi arasında sonuçları açısından her hangi bir fark yoktur. Her iki finansman yolu da sermaye birikimi ve tüketime olan talep üzerinde etki meydana getirmez. Bunun nedeni, borcun alındığı tarihteki değeri, alınan borcun tutarı kadar bir vergiden başka bir şey değildir. Cari dönemdeki kamu harcamalarının finansmanı için yapılan borçlanma, sonraki dönemlerde borcun geri ödenmesi için daha çok vergi uygulanmasına sebep olacaktır. Devletin borçlarında artışların olduğu bir dönemde bireyler, bu durumun gelecek dönemlerde vergiler arttırılarak kendilerine yansıtacağını tahmin ederler ve içinde

bulundukları dönemde daha az tüketme eğilimine girip tasarruflarını artırırlar. Tasarruflarda meydana gelen artış devletin borç miktarına denk olacaktır. Buna bağlı olarak Barro (1974), kamu harcamalarının finansmanı amacıyla vergi toplanması ya da borçlanma yoluna gidilmesinin, toplam talep, sermaye birikimi ya da reel faiz oranları üzerinde hiçbir etkisinin ortaya çıkmayacağını savunmuştur (Dinler 2017: 1391).

Oldukça fazla sayıda araştırma Ricardo (1820) eşdeğerliliğini doğrulamak için çalışmaya adanmıştır. Bu nedenle Ricardian denkliğin tam olarak doğru olmadığı birçok nedenle ileri sürülebilir. Bundan daha önemli olan soru ise Ricardo (1820) eşdeğerliliği hipotezinden sonra daha büyük çıkışlar olup olmadığıdır. Ricardo (1820) denkliğinin tam olarak doğru olmamasının nedeni muhtemelen nüfus yoğunluğuna bağlı ciro oluşmamasıdır. Yeni bireyler ekonomiye girerken, tahvil ihracıyla ilgili gelecekteki vergi yükünün bir kısmı, tahvil ihraç edildiğinde hayatta olmayan gelecek nesiller tarafından karşılanır. Bu ihtimal örtüşen kuşaklar modeli ile gösterilmiştir. Ricardo (1820) denkliğine bu itirazda iki sorun vardır. Birincisi, bireyler, soylarından gelenlerin refahını önemsiyorsa ve bu endişe olumlu vasiyette bulundukları için yeterince güçlü bir endişe ise, hükümetin mali kararları yine önemsiz olabilir. Bu sonuç, temel Ricardo (1820) denkliği sonucu gibi, bütçe kısıtlamaları mantığından kaynaklanmaktadır. İkincisi, gelecekte birkaç kuşaktan tahsil edilen vergi ile bugün ödenen tahvil ihracı örneğini karşılaştırdığımızda ise ilgili tüm nesillerin tüketiminin değişmeden kalması mümkündür. İhtiyaç duyulan tek şey, tahvil ihracı sırasında canlı olandan başlayıp her kuşağın vasiyetini tahvil ihracı büyüklüğüne ve birikmiş faize göre artırmaktır. Vergi artışı sırasında yaşayan nesil bu fonları, tahvili emekliye ayırmak için harcanan vergiyi ödemek için kullanabilir (Romer, 2012: 595).

Yeni klasik yaklaşımın öncülerinden Sargent ve Lucas'ın (1978) varsayımına göre piyasa her zaman temizdir ve talep eksikliği sorunu yaşamayacaktır. Ekonomik birimler fiyatı veri olarak kabul ederler (Parasız, 2011: 201-202). Para ve maliye politikasının kısa dönemde bile herhangi bir etkisi yoktur. Çünkü sorunun ne olduğunu anlayıp doğru kararı verip politikanın etkisi ortaya çıkıncaya kadar zaman geçecektir, hane halkı ve şirketler politika önerisi bekleyeceklerdir ve isteğe bağlı para ve maliye politikalarının güvenilirlik sorunu vardır (Ulusoy, 2018: 79).

1.5.5. Yeni Keynesyen Yaklaşım

Yeni Keynesyen yaklaşım John Maynard Keynes (1936)'in yaklaşımlarından yola çıkılarak geliştirilen çağdaş makro iktisadi düşünce okuludur. 1970'li yıllarda Keynesyen yaklaşımın çoğu ilkesini sorgulayan Yeni Klasik İktisadi yaklaşıma 1980'li yıllarda gerçek Keynesyen ilkelere dayanarak cevap veren ve kendilerini Yeni Keynesyenler olarak adlandıran iktisatçılar olmuştur (Ulusoy, 2018: 81).

Yeni Klasik iktisadi yaklaşımın eleştirilerine cevap olarak öncelikle rasyonel bekleyişler ve maksimizasyon davranışları esasında ücret ve fiyat yapışkanlıklarını kapsayan modelleri geliştirmeye çalışan Yeni Keynesyen yaklaşımın üyeleri mal piyasasında fiyat yapışkanlıklarını incelemişlerdir (Parasız, 2011: 201). Ücretlerin ve fiyatların yapışkan olması nedeniyle her hangi bir dengesizliğin ortaya çıkması halinde dengesizlik başka şeylerin etkisi olmadan kendiliğinden ortadan kaybolmayacaktır yani piyasalar süpürülmeyecektir (Bilgili, 2011: 241).

Yeni Keynesyen iktisadi yaklaşıma göre bir ekonomide gerçekleştirilen yatırımlar tasarruf oranları ile tayin edilmemektedir aksine bir ekonomide yapılan tasarruflar yatırım oranları tarafından tayin edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Yeni Keynesyenler yatırımların kar seviyesinden kaynaklandığını kabul etmişlerdir. Ayrıca, para arzının içsel ve para politikası yetkilileri tarafından kontrol edilemeyeceğini dile getirmişlerdir. Keynesyen iktisadi yaklaşımda olduğu gibi Yeni Keynesyenler de ekonominin arz yönünü göz ardı etmişler ve talep yönlü bir yaklaşımı benimsemişlerdir (Öztürk, 2015: 114-115).

Yeni Keynesyenlere göre fiyatları ayarlamanın firmalara bir maliyeti vardır ve menü maliyetleri diye adlandırılan bu maliyetlerin miktarı iktisatçılar arasında tartışılmalıdır. Çok az miktarlarda olsa bile bu durum ekonominin tamamı üzerinde büyük etkilere yol açacak, fiyatları katı yapacak ve fiyatlarda ortaya çıkan bu katılık toplumun ciddi miktarlarda dışsal maliyetlere katlanmasına sebep olacaktır. Firmalar fiyat ayarlaması yaparken başka firmaların fiyatlarına bakarak hareket edecekler ve kendileri önceden fiyat ayarlaması yapmak istemeyecekleri için fiyat artışları düşük seviyelerde kalacak ve bu da fiyatlar genel düzeyinin hareketini yavaşlatacaktır. Ücret ve fiyatları belirlemeye karar verilirken diğer ücret ve fiyat setleri de bundan etkilenecektir. Piyasadaki aktörlerin ücret talepleri birbirlerinden etkilenecek ve uyumsuzluk ortaya çıkacaktır. Koordinasyon başarısızlığı denilen bu durum resesyona neden olmaktadır. Son olarak da klasik iktisatçıların ortaya

atmış olduğu işsizliğin kendiliğinden ortadan kalkacağı yaklaşımına karşılık Yeni Keynesyen iktisadi yaklaşımın savunucuları farklı etkin ücret teorileri ortaya atarak, çalışanların etkinliğini belirleyen ücretlerin emek piyasasında arz fazlası olduğu halde işverenlerin ücretleri neden düşürmediğini açıklamışlardır. Onlara göre düşük ücretler işverenin maliyetini düşürürken diğerk taraftan çalışanların etkinliğini ve firmanın karlılığını da düşürecektir. Yeni Keynesyen İktisatçılar klasik iktisadi yaklaşımdan farklı olarak yukarıda açıklanan menü maliyetleri, fiyatların değışmesi, koordinasyon başarısızlığı ve farklı şekillerde açıkladıkları etkin ücret teorileri gibi başlıca konulara dikkat çekmişlerdir. Yeni Keynesyen yaklaşıma göre ekonomide sınırları genişlemiş piyasa başarısızlıkları resesyona neden olmaktadır ve bunun da devletin para ve maliye politikaları aracılığıyla ekonomiye müdahale etmesi için yeterli bir gerekçe olduğunu iddia etmişlerdir (Ulusoy, 2018: 83-86).

Yeni Keynesyen İktisadi yaklaşım temsilcileri, ekonomide ortaya çıkan istikrarsızlıkların ve en başta da stagflasyon sorununun para politikası önlemleri uygulanarak çözüme kavuşturulamayacağını ileri sürmüşlerdir. Stagflasyonun üstesinden gelebilmek için daraltıcı para politikası uygulandığında ekonomik büyüme hızında yavaşlama görölmekte, işsizlik oranı artmakta ve daha hızlı bir enflasyon ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple stagflasyonun üstesinden gelebilmek için gelirler politikası uygulanmalıdır (Öztürk, 2015: 109).

Yeni Keynesyen iktisatta hükümetin gelirler politikası oldukça geniş bir içeriğe sahiptir. Yükselen fiyat ve ücretleri düşürmek için sendikalar ve firmalarla uzlaşmaya varmaktan, uygun görülebilir fiyat ve ücret artışları için bir takım göstergeler ortaya koymayı ve son olarak da fiyat ve ücretlerin bütün olarak sabitlenmesine kadar çok sayıda önlemleri almasını kapsamaktadır. Gelirler politikası aynı zamanda vergileri ve kamu harcamalarını değıştirmeden, toplam talebi azaltmadan enflasyon baskısını ortadan kaldırmak için başvurulmuş çok sayıda önlemleri ifade etmek için de kullanılmaktadır. Parasal ücret artışlarını kısıtlamak ve buna bağılı olarak da fiyat artışlarının önüne geçebilmek için vergi politikalarından faydalanılmaktadır. Ücretleri belli bir seviyede tutan firmalar ve çalışanlar vergi indirimleri yoluyla ödüllendirilmekte diğerk taraftan ücretlerin artırılmasını teklif eden ve talep eden firmalar ve işçiler yüksek vergiler uygulanarak cezalandırılmaktadır. Vergi esaslı gelir politikasının uygulanması görüşünde olanlar bu politikanın aynı zamanda fiyatlar

üzerinde çok fazla kontrol yapılmadan enflasyonu düşüreceğini ve ekonomik büyüme için olması gereken şartları sağlayacağını ileri sürmektedirler (Ataç, 2013: 212-215).

Yeni Keynesler, ekonomide meydana gelen dalgalanmaları piyasaların kendiliğinden ortadan kaldıramadığını ve devletin ekonomiye müdahale etmesinin bir zorunluluk olduğu görüşünü savunmuşlardır. Piyasanın etkin işlemediğini iddia etmişler, her ne kadar özel sektörün bütünüyle ortadan kaldırılması düşüncesinde olmasalar da devletin ekonomik hayata müdahale etmesinden yana olmuşlar ve para politikasının değil maliye politikasının etkin olduğu yaklaşımına sahip olmuşlardır (Öztürk, 2015: 113-115).

Devletin ekonomiye müdahalesinden yana olan Yeni Keynesyenler bu durumun “bırakınız yapsınlar” anlayışında bir politikaya kıyasla ekonomik hayatın düzenlenmesinde daha etkin olacağını ileri sürmüşlerdir. Bu yaklaşımın geliştirdiği düşünceye göre, yapılacak vergi indirimleri “açık finansman politikası” ile farksız bir biçimde ekonomi üzerinde etki gösterecektir. Bir başka ifadeyle, vergileri daha çok maliye politikası sınırları içerisinde değerlendiren Yeni Keynesyen iktisadi yaklaşım taraftarları, vergi indirimleri yapıldığında tüketimin artacağını, bunun sonucunda da “diğer tüm durumlar sabit” varsayımı altında da faizlerin artacağını dile getirmişlerdir. Faizlerin artması ise özel sektör yatırımlarının dışlanmasına neden olacağından sonuç olarak Yeni Keynesyenler, ekonomide yapılacak vergi indirimlerinin dışlama etkisi meydana getireceğini savunmuşlardır (Şen ve Sağbaş, 2017: 115).

1.5.6. Arz Yönlü İktisadi Yaklaşım

1970’li yıllarda talep yönlü iktisat yaklaşımına karşı geliştirilen yaklaşımlardan birisi de arz yönlü iktisat yaklaşımıdır. Arz yönlü iktisat yaklaşımı gerçekte klasik iktisadi yaklaşımın bilinmesine rağmen göz ardı edilmiş olan üretime dönük ekonomik prensiplerinin yeniden ortaya atılmasından başka bir şey değildir. Vergi indirimleri politikası yaklaşımın temelini oluşturduğu için arz yanlı vergi politikası şeklinde de adlandırılmıştır. Arz yönlü iktisadi yaklaşımı savunanlara göre ekonomik istikrarsızlığın başlıca nedeni üretim ve arz yetersizliğidir (Ulusoy, 2018: 70).

Arz yönlü iktisadi yaklaşım ilk olarak Robert Mundell’in (1974) “Amerikan Girişimci Enstitüsü” desteğiyle yapılan sempozyumda yapılan konuşmasıyla başlamıştır. Mundell, yaşanan ekonomik sorunların altında yatan nedenin uygulanmakta olan yüksek vergi

oranları, esnek kur rejimi ve genişletici para politikalarının olduğunu savunmuştur. Stagflasyondan çıkmak için kesinlikle karşı politikaların devreye sokulmasının gerektiğini iddia etmiştir. Arz yönlü iktisadın ne olduğunu anlatan bu uygulamalar, yüksek vergi oranlarına dayalı politika terk edilip durgunlukla mücadele etmek amacıyla vergi indirimi, genişletici para politikası terk edilip enflasyonla mücadele etmek amacıyla sıkı para politikası ve esnek kur rejimi bırakılıp sabit kur rejimi uygulanmasıdır (Ulusoy, 2018: 70-71).

Yaklaşımın öncülerinden Arthur Laffer (1974)'e göre modern ekonomik sorunların altında yatan neden üretimin talebe cevap verememesidir. Laffer (1974) “vergi indirimleri politikası” uygulanarak üretimin en etkin şekilde teşvik edileceğini savunmuştur. Diğer bazı iktisatçıların yapmış olduğu katkılarla Laffer (1974)'in bu düşünceleri “Arz Yönlü İktisat” olarak literatürdeki yerini almıştır. Laffer (1974), arz yönlü iktisadın aslında klasik iktisadın çağdaş anlamda adlandırılması olduğunu söylemiştir. Diğer bir ifade ile her arz kendi talebini oluşturur şeklinde tanımlanan Say Kanunu tekrar gündeme getirilmiş olmaktadır (Tüğen, 2019: 383). Vergi oranları ile vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi inceleyen Laffer (1974)'e göre, vergi oranlarını yükseltmek, vergi gelirlerinin her zaman yüksek olacağını göstermez, aksine, belirli bir noktadan sonra gelirler azalmaya başlar. Bu, optimal noktadır ve bu noktanın üzerine çıkılması sadece vergi gelirini düşürmekle kalmaz aynı zamanda üretime de zarar verir. Örneğin harcama üzerinden alınan vergiler arttırılınca fiyatlar da artar ve daralan talep nedeniyle üretim bundan zarar görür. Bireylerin vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma yollarına başvurmasına bile neden olacak bu durumun sonucunda azalan yatırımlar ve bireylerin çalışma iştahının düşmesi ile üretim miktarının azalması enflasyon sorununu gündeme getirecektir. Diğer taraftan optimal noktanın aşılması devletin ekonomide daha çok rol alması demektir. Bu durumda da görünmez el işlemeyecektir (Bilici, 2019: 43-88).

Arz yönlü iktisatçılara göre dengeli bir arz yönlü iktisat politikası; gelir üzerinden alınacak vergilerde indirimi, yapılacak bu indirimlerin kamu harcamalarında da yapılacak bir indirimle birlikte gerçekleştirilmesini, ayrıca serbest ticaret, özelleştirme ve sermaye hareketleri gibi yasal-kurumsal serbestleşme politikalarını da kapsamalıdır (Tüğen, 2019: 383).

Arz yönlü iktisat yaklaşımı ekonomik sıkıntıların ortadan kaldırılmasını arza, üretime ve verimliliğe bağlamaktadır. Bu yaklaşıma göre daha fazla vergi geliri elde edebilmek için

bunu yapılmasını sağlayacak maliye ve bütçe politikalarına başvurmak gerekir. Dolayısıyla vergi gelirlerindeki artış bütçede gerçek anlamda bir dengenin oluşmasına katkı sağlayacaktır. Vergi oranlarının düşük olması nedeniyle bireyler daha çok çalışmaya, daha çok tasarruf etmeye, daha fazla üretmeye ve yatırım yapmaya eğilimli olacaklardır. Maliye politikaları ve arz yönlü iktisadın sıkı para politikaları ile desteklenmesine vurgu yapılmıştır. Vergi indirimleri nedeniyle gelir seviyesi artacak, toplam tüketim artacağı için talepte de artış ortaya çıkacaktır (Tüğen, 2019: 383).

Arz yönlü iktisatçılar, vergi oranlarının, toplam talebin aşırı artmasının ve kamu harcamalarının çok fazla yükselmesinin neden olacağı geçici dengesizliklerin verimlilik artışına bağlı olarak ortadan kaldırılabileceğini savunmuşlardır. Dolayısıyla, ekonomik istikrarsızlığın aşılabilmesi için bütçe denkleğinin önemine vurgu yapmaktadırlar. Bunun nedeni ise, tasarrufları çeken bütçe açıklarının, ödünç verilebilir fonların değerinin yükselmesine neden olmasıdır. Bu da sermaye birikimi ve daha fazla üretim yapılmasının önünde engeldir (Ulusoy, 2018: 73).

1.5.7. Kamu Tercihi Yaklaşımı, Anayasal İktisat Teorisi

Yaklaşımın temeli Avusturya Anti Sosyalist Ekonomistler Okuluna üye Friedrich August von Hayek (1979) tarafından atılmıştır. Nobel Ekonomi Ödülünü 1986 yılında alan James Mc Gill Buchanan (1977) da Hayek (1979)'in yanında yer almıştır. Yaklaşımın savunucularına göre devletin büyümesi faydasız ve verimsiz harcamaların yapılmasına neden olmuştur. Bu durumun sonucunda bir taraftan kamu sektöründe istihdam artarken diğer taraftan da istihdam edilenlerin belirlenmesinde kendisine iş verilmeye uygun olup olmadığına bakılmaz olmuştur. Dolayısıyla kabiliyetsiz ve liyakatsiz yöneticiler çoğalmıştır. “Piyasa başarısızlığı” olgusu yerine “kamu ekonomisinin başarısızlığı” olgusundan hareket edilmiştir (Bilici, 2019:45). Kamu Tercihi Yaklaşımı, politik ekonomiyi iktisat teorisinin kullandığı klasik araçlarla çözümleyen bir teoriye dayanmaktadır. Yaklaşım temelde, bireylerin politik süreç içerisinde menfaatlerini en yüksek seviyede tutmaya çabalayacakları varsayımından yola çıkmaktadır (Tüğen, 2019: 384).

Devletin başarısızlığının suçlusu kamu kurum ve kuruluşlarının yöneticileridir. Bunun nedenlerinden ilki, baskı gruplarının etkisi altında kalan politikacı ve bürokratların devletin yararını gözetmeyip yetkilerini yasalara aykırı yollardan kötüye kullanmalarıdır. İkincisi,

etkinliği sağlanmadığı vergiler toplanıp harcamaların yapılmasıdır. Üçüncü neden ise başarısızlıklarının üzerini örtmek isteyen yöneticilerin daha çok bina araç ve personel istemesidir (Bilici, 2019: 45). Kamu tercihi yaklaşımı savunucuları, hem devletin hem de bireylerin yetki, sorumluluk, güç ve haklarını olabildiğince net olarak tanımlamak gerektiği görüşünü ortaya atmışlar ve böylece anayasal iktisat yaklaşımını geliştirmişlerdir (Bilgili, 2011: 282).

Kamu tercihi yaklaşımı, kamu ekonomisi içerisinde karar alma sisteminin çözümlemesini yaparken bazı varsayımlara dayanmaktadır. Bunlardan ilki, her türlü ekonomik ve sosyal kararların toplumdaki bireylerin tercihlerine göre tespit edildiğini kabul eden Metodolojik Bireyselcilik varsayımdır (Tüğen, 2019: 384). Birey, çeşitli kolektif kurumlardan daha yüksek bir değere ve pozisyona sahiptir. Buchanan (1977)'nin ekonomi teorisinde olduğu gibi Anayasal İktisat Teorisi de metodolojik anlamda bireycidir (Bilgili, 2011: 283). İkincisi, kamu tercihi, kamu ekonomisindeki asıl amacın “toplumsal çıkarı” ya da “kamu çıkarını” en yüksek seviyede tutmak olduğu düşüncesini geri çeviren Rasyonalite İlkesidir. Politik Mübadele İlkesine göre Piyasa ekonomisinde alıcılar ve satıcılar arasında var olan “piyasa mübadelesine” benzer biçimde kamu ekonomisinde de toplumsal tercihin ortaya çıkmasında “politik mübadele” vardır. James McGill Buchanan (1977)'ye göre bireyler bütün kolektif gereksinimlerini karşılayacak mal ve hizmetler ile maliyetlerine ödeyecekleri katkı payları arasında mübadele gerçekleştirirler (Tüğen, 2019: 385). Kamu tercihi yaklaşımı, politikayı taraflar arasında gönüllülük esasına dayanan bir değişim olarak kabul etmektedir. Ekonomik değişimden daha karmaşık bir yapıya sahip olan politik değişim, toplumdaki bireylerin tamamını kapsayan bir süreci ifade etmektedir (Bilgili, 2011: 287-288).

Kamu tercihi teorisi, hacimsel olarak büyüyen kamu kesiminin hem ekonomik hem de politik olarak bozulması ile mücadele etmek için, anayasal kurumların tekrar değerlendirilmesini de tavsiye etmektedir. Böylece siyasi kurum ve kurallar yeni bir düşünce ile yeniden yapılabilecek ve yetkilerin sınırları belirlenebilecektir. Bunun olabilmesi için öncelikle kamu tercihi yaklaşımından kaynaklanan “Anayasal İktisat” çerçevesinde anayasa yapılmalıdır. Burada amaçlanan, ülke yönetimine gelen her hükümetin harcamaların artırılması ve vergi oranları üzerinde istediklerini yapmasını engellemektedir. Diğer taraftan, gelecek nesillere finansal açıdan büyük bir yük getiren borçlanma da yapılacak bu anayasa ile kontrol edilmelidir. Bu noktada devlet bütçesinin denk olmasını gerçekleştirmek için bazı önlemler düşünülebilir. Bu önlemlerden bazıları gelir bütçesinin önce kabul edilmesini gider

bütçesinin de sonra kabul edilmesini koşul olarak ortaya koymak, her yeni harcama önerisi yapıldığında bu harcamanın nereden karşılanacağını kaynağını da belirterek parlamentoya o şekilde sunulmasını istemek gibi bütçe yasasının görüşülmesi ve kabul edilmesi ile ilgili yöntemlerdir. Bunların yanı sıra bütçenin belirli bir oranı kadar borçlanmaya izin veren ve yine bütçenin belirli bir oranı kadar Merkez Bankası'ndan finansmana başvurulmasının söz konusu olduğu kısıtlamalar da getirilebilir (Tüğen, 2019: 385-386).

Kamu tercihi yaklaşımına göre, ekonomiye daha fazla müdahale eden devletin arzu edilmeyen sorunlarla karşılaşabileceği göz ardı edilmemelidir. Ekonomide yeni işlevler yerine getiren devletin yüksek kamu harcamalarına ve bütçe açıklarının meydana gelmesine sebep olması kaçınılmaz bir durumdur. Uzun vadeli kamusal çıkarları değil de, kısa vadeli bireysel çıkarlarını ön planda tutan politik çıkarıcıların ileriye görememesi yüzünden merkeziyetçiliğin önüne geçilememekte, savurganlık ileri boyutlara ulaşmakta, kayıt dışı ekonomi varlığını devam ettirmekte ve bu durumun doğal bir sonucu olarak işlem maliyetleri artmaktadır. Devletin ekonomiye müdahalesinin sosyal yararından daha çok sosyal maliyeti söz konusudur. Bu noktada cevabı araştırılması gereken soru, devletin gerekli olup olmadığı değil, ne kadar gerekli olduğudur. Yapılması gereken ise politik karar alma sürecinde var olan oyuncuların yerine yenilerini getirmek olmayıp anayasal, yasal ve kurumsal yapının yeniden düzenlenmesidir (Öztürk, 2018: 9-10).

Kamu tercihi yaklaşımı toplumun tercihlerinin ne olduğunu belirleyebilme konusunu ekonomi bilimi açısından da incelemektedir. Bu noktada yaklaşım Knut Wicksell (1896)'ın düşüncelerinden etkilenmiştir. Wicksell (1896), bütçenin vergi gelirleri ve bütçe harcamaları arasında ilişki kurulması gerektiğini ileri sürmüştür. Ona göre, kamu sektöründe alınan kararlar bir “hayırsever zorba” tarafından alınmamakta, politik süreç aracılığıyla alınmaktadır ve bu da tam anlamıyla oy birliği ilkesinin uygulanmasıdır. James Buchanan (1977), Wicksell (1896)'nın düşüncelerini daha ileri düzeyde değerlendirerek, hükümetlerin vergi gelirleri ve kamu harcamaları üzerindeki yetkilerini nasıl kullanacaklarına ilişkin normatif öneriler ortaya koymuştur (Aktan, 2018: 125).

Wagner (1977)'e göre dengeli bütçe kısıtlaması, bütçe açıklarına, parasal genişlemeye ve kamu sektörü büyümesine karşı bir önyargı üretecektir. Politikacılar doğal olarak harcamak ve vergiden kaçınmak isteyeceklerdir. Dengeli bütçe kısıtlamasının ortadan kaldırılması durumunda, politikacılar seçim ortamıyla doğrudan yüzleşmekten kaçınabilirler. Bazı vatandaşlara fayda sağlama kararı başkalarına maliyet getirme kararı almak zorunluluğunu

ortaya çıkaracaktır. Bu koşullar altında, bazı vatandaşların yararlanamayacağı harcamaları onaylama seçeneği, yalnızca siyasetçilerin sadece daha az harcanacak olanın kim olduğunu veya sadece daha fazla verginin alınacak olanın kim olduğunu açıkça belirtmesini gerektirir. Bu nedenle, dengeli bir bütçe hemen hemen her kabul edilebilir anayasal çerçevede bir unsur olacaktır. Demokratik bir hükümet basitçe dengeleyici bir güç olarak hareket edemez ve bunu yapmaya zorlamak için yapılan her türlü girişim sonuçta istikrarsızlaştırıcı olmaktadır (Buchanan ve Wagner, 1977: 190-193).

Kamu tercihi yaklaşım savunucularına göre klasik iktisadi yaklaşımdaki denk bütçe ilkesine dönülmesi gerekir. Keynesyen iktisadi yaklaşımın, denk bütçe ilkesin yerine telafi edici bütçe ve devri bütçe yaklaşımlarını kabul etmesi, modern demokrasileri sürekli bütçe açıkları ile yaşamaya mahkûm etmiştir. Açıkların finansmanı için borçlanmanın tercih edilmesi borcun ve faiz yükünün artmasına, dolayısıyla ülke ekonomisinin üretim ekonomisi yerine rant ekonomisi haline gelmesine neden olur. Seçimle iş başına gelenler kendilerini seçenleri hoşnut edebilmek amacıyla vergileri azaltmak, kamu harcamalarını arttırmak isteyebileceklerdir. Bu durumun engellenebilmesi, denk bütçe ilkesinin mutlaka anayasal bir ilke haline gelmesini gerektirir. Buna ek olarak merkezi idare ile mahalli idareler arası gelir bölüşümüne dair usul ve esasların da anayasada düzenlenmesi gerektiğini ve merkezi idarenin vergileme yetkisinin bir kısmının mahalli idarelere verilmesini savunurlar (Tüğen, 2019: 386).

1.6. Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri İlişisini Açıklamaya Dönük Yaklaşımlar

Kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişkilerin araştırılması, kamu harcamaları ve gelirleri kararlarının hangi yönde alınması gerektiği konusunda yol göstericidir. Genel hatları itibarıyla, kamu harcamalarının seviyesi ne kadar ve içeriği ne olmalıdır sorusuna cevap arayan, belirli bir dönem içerisinde harcamalarda ortaya çıkacak değişikliklerin anlaşılması ve açıklanması amacıyla gerçekleştirilen ve işlemsel açıdan kamu harcamalarının bütçeleme süreci ile değerlendiren çalışmalarda kamu harcamalarının ekonomik analizi yapılmıştır (Altay, 2017: 108).

Devlet geliri ile devlet harcamaları arasındaki nedensel ilişki, maliye politikası için önemli bir konudur. Literatürde bazı akademisyenler ve araştırmacılar devlet gelirini kullanırken bazıları vergi gelirini kullanır. Çalışmamızda her ikisi de dikkate alınmıştır. Kamu

harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki ilişkileri açıklayan hipotezler bu başlık altında açıklanmaktadır.

1.6.1. Kamu Gelirleri Kamu Harcamaları Artışı Hipotezi (Buchanan - Wagner Yaklaşımı 1978)

Wagner Kanunu olarak da tanımlanan yaklaşıma göre kamusal mal ve hizmetlere olan talep devamlı artarken elde edilen vergi gelirlerinde aynı hızda bir artış gerçekleşmediği için kamu harcamaları artacaktır (Tosunoğlu, ve diğerleri, 2012: 95). Wagner (1978) “Devlet çalışmalarında devamlı artış yasasını” ortaya atmıştır. Toplumsal, iktisadi ve politik yapısı nasıl olursa olsun, yapılacak hizmetler merkezi idare ve mahalli idare birimleri arasında nasıl paylaştırılmış olursa olsun, her ekonomide kamu harcamaları devamlı olarak artmaktadır. Alman iktisatçı Wagner (1978), 19. yüzyılda değişik ekonomiler üzerinde yaptığı çalışmalar ve istatistiksel analizler neticesinde, kamu giderlerinin devamlı arttığını ortaya koymuştur. Wagner (1978), çalışmalarının sonucunu “kamu giderlerinde artış yasası” olarak tanımlamıştır. Wagner (1978), ortaya attığı bu yasayı devletin iktisadi ve toplumsal yapıdaki fonksiyonunda meydana gelen değişmelere dayandırmıştır (Akdoğan 2014: 71). Wagner Yasası, kamu giderlerinde ortaya çıkan artışın milli gelirde ortaya çıkan artıştan daha hızlı olduğu yaklaşımına dayanır. Yaklaşımın dayandığı gerekçe şudur; iktisadi ve toplumsal gelişmeler nedeniyle zamanla devletin yerine getirmek zorunda olduğu yeni görevler olmaktadır (Bilici 2019: 112). Toplumsal gelişmeler sonucunda oluşan baskılar, özel kesim ve kamu kesimi ekonomisinin büyüklüğünde nispi olarak değişikliğe sebep olmuştur. Wagner (1978), kamu giderlerinin milli hasıladan, hiç olmazsa tanımlanmış belirli bir dönem için, biraz daha hızlı arttığını tespit etmiştir (Akdoğan 2014: 71).

Devletin yönetsel ve muhafaza edici işlevleri zaman geçtikçe artmakta, gelir dağılımı ve eğitimde devletin işlevlerinde genişlemeler ortaya çıkarken, teknolojik gelişmeye bağlı olarak endüstrilerin gereksinim duyduğu sermaye miktarı arttığı için devlet ekonomideki doğrudan yatırımlarını daha da fazlaştırmaktadır (Karluk, 2002: 101).

Wagner’e göre üç nedenle devlet faaliyetleri ekonomik gelişmeye bağlı olarak artmaktadır. Öncelikle sanayileşme ile birlikte emeğin uzmanlaşması söz konusu olurken sonuçta kentleşme olgusu ortaya çıkmaktadır. Dışsalılıklara yol açan kentleşme kamu düzenlemelerini ve müdahaleyi gerekli kılmaktadır. İkincisi, devletin eğitim, kültür ve sağlık

alanında gerçekleştirdiği harcamalarının gelir esnekliği birden büyüktür. Reel gelir artışı ile birlikte bireylerin gelirleri arttıkça bu tür kamu hizmetlerine olan talep daha hızlı artar. Son olarak da ekonomik büyüme devletin altyapı yatırımlarını artırmasını, daha fazla harcama yapmasını gerektirirken, gelişen altyapı da ekonomik büyümeyi beraberinde getirecektir dolayısıyla her ikisi arasında tamamlamıcılık ilişkisi vardır (Savaşan, 2014: 43-44).

Nedensellik kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğrudur. Kamu gelirleri artarken kamu harcamaları azalır, kamu gelirleri azaldığında kamu harcamaları artar. Ekonomik ajanlar mali yanılısına içindedirler. Vergiler düşerse kamusal mal ve hizmetlerin maliyeti düştü diye kamu mallarına talep artar ve böylece kamu harcamaları artar. Ancak vergiler arttığında kamusal mal ve hizmetlerin maliyeti arttığından kamusal mal ve hizmetlere olan talep azalacaktır dolayısıyla kamu harcamaları azalacaktır. Bunun nedeni bireylerin mali yanılısamaya düşmeleridir (Buchanan ve Wagner, 1978: 627-636).

1.6.2. Sıçrama Tezi Yaklaşımı ve Harcama - Vergi Hipotezi (Barro, 1974 ve Peacock – Wiseman, 1979)

19. yüzyılın başlarında İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Avrupa ülkelerindeki istatistiklere bakıldığında kamu harcamaları cari harcamalar olarak belirli bir düzeyde sabit iken savaş dönemlerinde yüzde 25 (dörtte bir) oranında bazı ülkelerde ise yüzde 33 (üçte bir) oranında ciddi artışlar gözlenmiştir. Robert Giffen'e (1889) göre söz konusu dönemde devlet harcamaları ile ne amaçlandığı, ne yapılması gerektiği ve neyin üstlenileceği konusunda gerçek bir tartışma yoktur. Diğer taraftan kamu harcamalarının milli gelir içindeki payı da önemli ölçüde artmıştır. Örneğin, Fransa'da olağan dönemde milli gelir içinde %11 paya sahip olan kamu harcamalarının savaş döneminde milli gelir içindeki oranı yüzde 30'a kadar çıkmıştır. Söz konusu kamu harcamaları içerisinde üç harcama kalemi ön plana çıkmıştır bunlar; borç faizine yönelik merkezi yönetim harcamaları, askeri harcamalar ve yetersiz yardımlar nedeni ile yapılan yerel yönetim harcamalarıdır. Savaş dönemleri geçtikten sonra harcamaların oranında düşüşler olmuş ancak bu düşüşler savaş öncesi dönemdeki harcama seviyesine kadar devam etmemiş, savaş dönemi sona erdikten sonraki kamu harcamaları seviyesi, savaş döneminden önceki kamu harcamaları seviyesinden daha yüksek olmuştur (Peacock ve Wiseman, 1961: 35-51).

Kamu harcamalarında ortaya çıkan değişikliklerin savaşlardan kaynaklandığı küçük bir şüphe olabilir. Savaşın doğurduğu ihtiyaçlar vergi idaresinde önemli iyileşmeler sağlamış ve devlet gelirlerinin artırımını zorlamıştır. Savaş öncesi dönemde devlet gelirlerinin artırılması politik açıdan imkânsız olurdu, protestolar olmadan gerçekleştirilemezdi. Ancak savaş ortamının olması daha çok vergi toplanmasına ve kamu gelirlerinin artmasına neden olmuştur. Savaş öncesi döneme göre daha çok kamu geliri elde edilmesi de daha çok kamu harcaması yapılmasının önünü açmıştır (Peacock ve Wiseman, 1961: 1-32).

Alan Turner Peacock (1961) ve Jack Wiseman 1961 yılında kamu giderleri hakkında yaptıkları çalışmada, devletin elde ettiği kamu gelirlerine dikkat çekmişlerdir. Kamu giderlerinin yükselmesinin kamu gelirleri ile bağlantılı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ekonominin gelişmesi sonucunda elde edilen vergi gelirleri ve buna bağlı olarak da kamu harcamalarında da artışlar meydana gelecektir. Savaşlar gibi olağandışı zamanlarda, devletin yapması gereken harcamaların sıçrama gerçekleştirdiğini ancak bunalımın sona erdiği dönemlerde ise önceki seviyesine inmediğini ortaya koymuşlardır. Savaş sonrası dönemde bir azalma görülse bile, kamu giderleri savaş öncesi döneme oranla daha yüksek seviyededir, kamu gelir ve giderleri devamlı artma eğilimindedir. Ayrıca hizmetlerin türü ve miktarında yaşanan değişiklikler de kamu harcamalarının artışında etkilidir (Akdoğan, 2014: 72).

Sıçrama tezi yaklaşımı temel alınarak hazırlanan istikrar programlarında, kamu gelirleri ile ilgili önlemler almak yerine kamu harcamaları ile ilgili önlemlerin daha kalıcı ve daha sürdürülebilir olduğu düşüncesi çoğunlukla benimsenmiştir. Diğer taraftan Peacock (1961) ve Wiseman (1961) sadece savaş gibi olağanüstü dönemlerde değil barış döneminde gerçekleştirilen savunma harcamalarının da toplam kamu harcamalarında ciddi bir artışa yol açtığını savunmuşlardır (Mutluer, Öner ve Kesik, 2013: 114). Sıçrama tezinin temeli, olağanüstü dönemlerden sonra kamu harcamalarının seviyesinin olağanüstü dönem öncesindeki seviyesine dönmemesidir. Büyük bunalım dönemlerinde vergi mükelleflerinin düşünceleri değişir, daha çok vergi ödemeyi kabul eder. Devlet de daha çok kamu harcaması yapar. Bunalım dönemi geçtikten sonra da yüksek oranlı vergiler ve kamu harcamaları azalmadan devam eder (Doğruyol, 2014: 123).

Vergi mükelleflerinin dayanılmaz kabul edilen yüksek vergi oranlarına tepki göstermemelerinin sebebi, savaş döneminde yeni ihtiyaçların ortaya çıkmış olmasıdır. Savaş süreci, mali kaynaklardaki yetersizlikten dolayı kollektif mal ve hizmetlere olan talep ile

devletin kısıtlı arz yeteneği arasındaki farkı gösteren olağanüstü bir durum olarak etkili olmuştur (Edizdoğan, Çetinkaya ve Gümüş, 2018: 60).

Hükümet harcamalarındaki herhangi bir değişiklik hükümet gelirlerinde değişikliklere neden olmaktadır ve dolayısıyla hükümet gelirinden hükümet harcamalarına kadar uzanan tek yönlü bir nedenselliğe yol açmaktadır. Harcama ve vergi hipotezi olarak adlandırılan bu yaklaşıma göre hükümet harcamaları devlet gelirini değiştirmektedir. Harcama ve vergi hipotezine göre, hükümet önce harcamalarını artırmakta ve sonuç olarak gelirini artırmaktadır (Barro, 1974: 1095-1117; Peacock ve Wiseman, 1979: 3-23).

Ekonomik ve politik belirsizliklerin harcamalar için ters maliye politikasını haklı çıkaracağı ve daha sonra vergileri artıracığı yaklaşımı doğruları yansıtmaktadır. Gerçekte, hükümet harcamalarındaki geçici bir artış vergileri kalıcı olarak artıracaktır. Hipotezin temelinde, mali yanılısma söz konusu değildir (Peacock ve Wiseman, 1979: 3-23).

Peacock & Wiseman (1979)'a göre, başlangıçta hükümet harcamalarını vergilerden daha fazla zorlayan ciddi bir krizin, hükümetin uygun boyutu hakkında halkın tutumunu değiştirebileceği görülmektedir. Başlangıçta kriz durumunun gerekçelendirdiği vergi artışlarının bir kısmı kalıcı vergi politikaları haline geldiğinden, bu durum mali değişkenlerin yer değiştirmesine yol açar (Peacock ve Wiseman, 1979: 3-23).

Harcama ve vergi hipotezi, vergi ve harcama hipotezinin anti-tezini savunur. Devlet harcamalarının devlet gelirine neden olduğu ilkesi üzerine inşa edilmiştir. Bu hipotez, önceki harcama değişikliklerine yanıt veren gelirle ters ilişkiye dayanır (Barro, 1974: 1095-1117). Halk, mevcut hükümet borçlanması gösterge olarak kabul eder ve gelecekteki vergi borcunu tam olarak öngörmekte ve sermayeleştirmektedir. Dolayısıyla, mali yanılısmanın yokluğunda, devlet harcamalarındaki artışlar vergi gelirlerinde artışlara yol açmaktadır (Peacock ve Wiseman, 1979: 3-23).

1.6.3. Vergi – Harcama Hipotezi (Friedman, 1978)

Vergileri artırmak daha fazla hükümet harcamasına yol açacaktır. Devlet gelirlerinin artması hükümet harcamalarını etkileyecektir. Başka bir deyişle, vergi gelirleri ile devlet harcamaları arasında vergi gelirlerinden devlet harcamalarına kadar uzanan tek yönlü bir nedensellik vardır. Vergi geliri arttığında, hükümet harcamaları da artmakta iken, bütçe açığı bu durumdan etkilenmeyecektir. Daha çok vergi toplayarak açığı azaltmak söz konusu değildir.

Vergilerin artırılması sadece daha fazla harcama yapılmasına yol açacaktır ve açığı toplum tarafından kabul edilen en yüksek düzeyde bırakacaktır. Siyasette bir numaralı kural; hükümetin aldığı parayı ve paçayı sıyırabildiği kadar fazlasını harcamasıdır. Bu da, gelir artırıldıkça hükümetin harcamalarını artıracaklarını ifade etmektedir. Bu nedenle, kamunun daha fazla büyümemesi için vergilere bir sınır koymak önemli ve gereklidir. Sonuç olarak kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru bir nedensellik söz konusudur. Kamu gelirlerinde ortaya çıkan bir artış kamu harcamalarını artırır (Friedman, 1978: 7-14).

1.6.4. Sosyal Refahın Artırılması Yaklaşımı (Pigou - Dalton)

Arthur Cecil Pigou (1960) ve Hugh Dalton (1971) tercih ve isteklerin sonucunda kamu giderlerini açıklayan refah teorisini ortaya atmışlardır. Vergi gelirlerinden elde edilen son bir liranın kamu hizmetlerine harcanmasıyla meydana gelecek sosyal fayda ile vergi mükellefinin katlanacağı maliyetin birbirine eşitlenmesi ve bu şekilde kamu giderleri aracılığıyla sosyal refahın maksimize edilmesinin şart olduğunu iddia etmişlerdir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta her bir kamu hizmeti için yapılacak giderlerin miktarı, son bir liralık harcamadan elde edilecek faydayı daha yukarıya çekecek şekilde bir ayarlama yapmaktır. İktisadi refahın etkinleştirilebilmesi için, harcamaların değişik lüks mallara ve sermaye mallarına yönelmesinin getireceği iktisadi refah yerine, eğitim ve sağlık gibi kamusal mal ve hizmetlere harcama yapılmasının çok daha yararlı ve önemli olduğu gerçeğinden yola çıkılmaktadır. Gelinmek istenilen nokta toplumsal refahın maksimize edilmesi olduğu için toplumsal refahı arttıkça, kamu harcamaları da artırılmaktadır (Akdoğan 2014: 74).

Bireylerin katlanacakları maliyet ile kamu hizmetlerinden elde edecekleri faydalar farklı olabilir ve faydanın ölçülmesi noktasında birçok tartışma söz konusu olabilir. Burada bir sorun yoktur hesaplama toplam maliyet üzerinden yapılmaktadır. Vergilerin tahsil edilmesi ise hükümetin işlevlerinin bir kısmını oluşturmaktadır. Hükümetin tüm faaliyetlerini gerçekleştirirken amacı vatandaşlarının toplam refahını mümkün olan en yüksek seviyede artırmak olmalıdır. Bu amaç mihenk taşıdır, bir vatandaş topluluğunun geçmişte olduğundan daha üst seviyede ve olabilecek en iyi refah düzeyine sahip olması tercih edilir. Vergilendirmede de genellikle en az maliyet ilkesi geçerlidir ve bu nokta sezgisel olarak belirlenir. Vergilendirmede eşit fedakârlığın olduğu ilkesi daha çok tartışmalı bir konudur.

Eşit fedakârlık ifadesi ile anlatılmak istenilen, nihai olarak genelleştirilmiş bir eşitlik değil, benzer konumdaki kişiler arasındaki eşit fedakârlıktır (Pigou, 1960: 43-45).

1.6.5. Kalkınmanın Finansmanı Yaklaşımı (Walt Whitman Rostow, 1966)

Bütün toplumların ekonomik açıdan ilerleme sürecini beş adımda değerlendirebiliriz. Bunlardan ilki geleneklere dayanan toplumdur. Bununla birlikte geleneksel toplum da hiçbir zaman durağan değildir ve verim artışı söz konusu olabilmektedir. Ancak çağdaş bilim ve teknolojiyen gelen olanakların elde edilememesi ve sistematik ve düzenli bir biçimde uygulanamaması nedeniyle geleneksel toplumda kişi başına gelir düzeyinde bir üst limit söz konusudur. Geleneksel toplumda kaynaklar kısıtlı olduğu için daha çok zirai faaliyetlere tahsis edilmektedir. İkinci adım harekete geçmek için gerekli hazırlıkların yapıldığı adımdır. Geleneksel toplumun çağdaş bilim ve teknolojiyen yararlanmak için zamana gereksinimi vardır. Hazırlık aşamasında gerek ekonomik yapıda gerekse sosyal yapıda ciddi anlamda değişimler ortaya çıkmakla birlikte, asıl değişme siyasi yapıda meydana gelmektedir. Üçüncü adım harekete geçme aşamasıdır. Bu adım düzgün bir gelişmeyi engelleyen ve ona direnç gösteren her şeyin ortadan kaldırıldığı adımdır. Ekonomik gelişmeyi gerçekleştiren güçler bu aşamada gelişir ve topluma hakim olur. Harekete geçme aşamasında yeni endüstriler hızla gelişmektedir ve bunların oluşturduğu gelirin çok önemli bir bölümü yeniden yatırıma yönelmektedir. Harekete geçme aşamasından sonra olgunlaşma olarak adlandırılan dördüncü aşamada düzenli bir biçimde gelişmeye başlayan ekonomik faaliyet modern teknolojinin de her alana yayılması ile güçlü bir gelişme sürecine girer. Dışa açık ekonomi oluşur yeni ithal mallarına ve ihraç mallarına gereksinim ortaya çıkar. Beşinci adım, toplumsal refah çağıdır. Bu aşamada belli başlı sektörler tüketici ürünlerine ve hizmetlerine gittikçe daha çok ağırlık vermektedirler. Burada anlatılan ve beş adımdan oluşan kalkınma teorisine bağlı olarak kamu harcamaları gelişim gösterir. Bir ekonomi bu adımlardan geçtikçe kamu harcamaları da artmaktadır (Rostow, 1966: 7-13).

Rostow (1966)'a göre ekonomik kalkınma aşamaları ile kamu harcamaları ve harcamaların çeşidi arasında bir bağlantı bulunmaktadır. Ekonomik kalkınmanın özellikle ilk dönemlerinde kamu kesiminin gerçekleştirdiği yatırımların özellikle altyapı yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı çok ileri boyuttadır. Ekonomik kalkınma süreci tamamlandığında ise eğitim ve sağlık gibi beşeri sermaye yatırımlarının toplam yatırımlar içindeki payı artmaktadır (Öztürk, 2020: 146). Ekonomi kalkındıkça altyapı

harcamalarından beşeri sermaye harcamalarına doğru kamu harcamalarının bileşiminin değiştiği görülmektedir. Kalkınmanın son aşamasında refahı yeniden dağıtıcı harcamaların ve sosyal yardımların artış hızı milli gelirden ve diğer kamu harcamalarından daha yüksektir (Savaşan, 2014: 46).

1.6.6. Dengesiz Büyüme Hipotezi (Boumol, 1967)

Kamusal mal ve hizmet üretimi için gerekli olan girdi fiyatlarının, özellikle de ücretlerin yükselmesinin kamu harcamalarında artışa yol açtığını savunan Boumol (1967)'a göre verimlilik artışı gerçekleşmeden kamu harcamaları reel olarak artacaktır. Çünkü kamu sektörü emek yoğun üretim gerçekleştirir, sanayide olduğu gibi emeğin verimi hızlı artmaz. Boumol (1967)'nin bu yaklaşımı “dengesiz büyüme hipotezi” olarak tanımlanmıştır (Bilici, 2019: 113).

Yaklaşımın temelinde kamu sektörünün kullandığı girdilerin fiyatlarındaki değişim ile kamu harcamalarında ortaya çıkan artış arasında bağlantı kurulmaktadır. Kamu hizmetleri fonksiyonlarında bulunan üretim faktörlerinin fiyatları yükseldiğinde buna bağlı olarak kamu harcamaları artar. Bazı sektörler ölçek ekonomilerinden, verimlilik artışlarından ve teknolojik gelişmelerden yararlanarak maliyetlerini aşağı çekme imkânına sahip değildir. Boumol (1967), ekonomideki sektörleri verimli olup olmaması açısından iki gruba ayırmaktadır. Verimli sektörlerde teknolojik gelişme ve ölçek ekonomilerinin yardımıyla kişi başına düşen verimlilik artar. Verimsiz sektörlerde ise emeğin verimli sektörlerde gitmesini önlemek amacıyla verimlilik artışının üzerinde ücret ödemek gerektiği için emeğin artış hızı yavaştır. İşte bu durumu dikkate alan Boumol, kamu harcamalarındaki ortaya çıkan artışı verimlilik artışlarındaki farka dayandırır. Verimlilik artışı farkını oluşturan etkenlerden biri emeğin verimsiz sektörlerde oynadığı kilit roldür. Verimli sektörlerde nihai malın elde edilmesinde emek en düşük role sahipken verimsiz sektörlerde ise nihai mal emeğin aslında kendisidir. Bu nedenle verimli sektörde sermaye emeğin yakın ikamesidir, emeği azaltıp sermaye kullanılabilir. Verimsiz sektörde emeğin azaltılması farklı bir ürün ortaya çıkarır. Verimli sektörlerde yakın ikame durumu söz konusu olduğu için çoğunlukla sermayenin kullanılması olasıdır ve kişi başına verimlilik üretim artışına bağlı olarak artar bu nedenle de ücret artışları verimlilik artışının göstergesidir. Bütün bu düşüncelerin sonucu olarak Boumol (1967)'ye göre, verimsiz sektörlerden biri olan kamu

sektöründe harcamaların artmasının nedeni birim maliyetlerde gerçekleşen artıştır (Boumol, 1967: 415-426).

Kamu harcamalarının artışının mikro ekonomik sebeplerini araştıran yaklaşımlardan en çok ilgi gören yaklaşım Boumol (1967) yaklaşımıdır. Hakikaten de kamu hizmetlerinin çoğunluğu emeğin ikamesinin oldukça zor olduğu hizmetlerdir. Örneklere bakıldığında her ne kadar eğitim, güvenlik, park ve bahçe hizmetleri ve sağlık hizmetlerinin üretilmesinde kısmen de olsa teknolojiyen yararlanılsa da ana üretim faktörü olarak emek ön plana çıkmaktadır (Savaşan, 2014: 50-51).

1.6.7. Mali Senkronizasyon Hipotezi (Musgrave 1966 - Meltzer ve Richard 1981)

Son otuz yıldır ya da daha uzun bir süredir seçilmiş hükümetlerin bulunduğu çoğu ülkede hükümet harcamaları ve vergiler GSYH'ye göre artmıştır. Hükümet boyutunun artması, bütçe ve vergi sistemlerinden, federal veya ulusal hükümetlerden, bürokrasinin büyüklüğünden, farklı ülkelerdeki değişim oranları bu düzenlemelere bağlı olmasına rağmen, sıkça bahsedilen kurumsal düzenlemelerden bağımsız görünmektedir (Meltzer ve Richard, 1981: 914-927).

Musgrave (1966)'e göre, son yıllarda büyük önem kazanan bir konu, hükümetin vergilendirme ve harcama planlarının sıralanması ile ilgili olan mali eylemlerin karşılıklı bir etkileşimden ibaret olmasıdır. Bu konu, hükümetin önce vergi gelirlerini artırıp sonra harcama yapması ya da önce harcama yapıp sonra vergi gelirlerini artırması eylemlerinden hangisini yapacağı sorusunun cevabı ile ilgilidir. Yapılacak eylemin zamanlaması özel bir öneme sahiptir çünkü kamu geliri ve kamu harcamaları maliye politikasının araçlarıdır ve bunların karşılıklı ilişkilerinin ya da bağımsızlıklarının anlaşılması politika oluşturmada temel bir unsurdur. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları müzakerelerle belirlenmektedir ve kararlar eşzamanlı olarak alınmaktadır (Musgrave, 1966: 15-27).

Devlet geliri ile devlet harcamaları arasında bir geri besleme ilişkisi vardır ve her ikisi de birbirine bağlı olarak etkileşim halindedir. “Mali senkronizasyon” olarak adlandırılan bu hipoteze göre, aynı zamanda, hükümet geliri ve hükümet harcamalarına diğer ekonomik hususlarla birlikte karar verilmektedir. Bütçe gelirleri az ve bütçe harcamaları fazla olduğunda yani bütçeni açık vermesi durumunda, hükümet harcamalarının azaltılması ve kamu borçlarının GSYH içerisindeki payının düşürülmesi amacıyla gerekli politikaların

uygulanması durumunda sonuç alınacak ve bütçe açığı kapanacaktır. Uygulanan politikanın işlemekte olması kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında ikili bir nedensellik bulunduğunu göstermektedir. Hükümetin gelir kararları hükümetin harcama kararlarından ayrı olarak alınmamakta, bu kararlar eşzamanlı olarak alınmaktadır. Bu nedenle, hükümet geliri ile hükümet harcamaları arasında ikili bir nedensellik vardır (Meltzer ve Richard, 1981: 914-927).

1.6.8. Kurumsal Ayrılık (Mali Tarafsızlık) Hipotezi (Baghestani –McNown, 1994)

Baghestani (1994) ve McNown (1994), kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan hipotezlerden hiç birinin söz konusu ilişkiyi gerçek anlamda açıklayamadığını iddia etmişlerdir. “Kurumsal ayrılık” (institutional seperation) hipotezini geliştirmişlerdir. Mali bütçeleme politikaları yapılırken kamu harcamalarının belirleyicileri ile kamu gelirlerinin belirleyicileri birbirinden bağımsız olarak belirlenmektedir. Söz konusu bu kararlar birbirinden bağımsız olarak alınır. Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki kurumsal ayrımı meydana getiren uzun vadeli ekonomik büyüme tarafından bu iki değişkenin büyüklüğünün belirlendiğini savunmuşlardır. Bu hipoteze göre kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında her hangi bir nedensellik ilişkisi yoktur (Baghestani ve McNown, 1994: 311-322).

Kamu gelirleri az ve kamu harcamaları fazla olduğunda yani bütçe açık verdiğinde kamu harcamalarını azaltma yoluna gidilerek kamu borçlarının GSYH içindeki payını düşürmek hedeflenir. Ancak kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında nedensellik ilişkisi olmadığından kamu harcamalarını azaltma yoluyla bu hedef gerçekleşmeyecek ve bütçe açıkları kapanmayacaktır. Kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında zamanlar arası bir nedensellik olmadığını açıklayan mali tarafsızlık önerilmektedir (Baghestani ve McNown, 1994: 311-322). Nedensellik bağlantısının yokluğu, farklı çıkarları ve gündemleri olan birçok önemli aktörden ve karar alma sürecinde taraflar veya gruplar arasındaki anlaşmazlığın artan hükümet borç modelinin bir nedeni olmasından kaynaklanmaktadır. Farklı çıkarları olan aktörlerin arasında çatışmanın fazla olması bütçe açıklarını azaltıcı önlemleri uygulamaya koymayı zorlaştıracaktır (Wolde-Rufael, 2008: 273-283).

İKİNCİ BÖLÜM

2. AMPİRİK ANALİZ

2.1. Literatür Çalışması

Bu bölümde, yapılan literatür çalışması sonucunda, uluslar arası literatür önce, sonra da ulusal çalışmalar olmak üzere, birlikte verilmiştir.

Afxentiou ve Serletis (1991) Kanada’da 1947-1986 döneminde Kamu Harcamaları ve GSYH arasındaki ilişkiyi zaman serileri ve Granger- Sims nedensellik ile analiz ettikleri çalışmada, Wagner yasasını tartışmasız olarak reddetmişlerdir. Fakat kamu harcamalarından GSYH’ya olan ters nedensellik de reddedilmiştir ve bu durum Keynesyen yaklaşıma dayanan mali aktivite iddiaları ile çelişmektedir. Sonuçlar hükümet davranışını etkileyen güçlerin karmaşıklığının bir göstergesidir. Ancak bu durum olumsuz olarak algılanmamalı, oldukça önemli olan bu konuda geleceğe dönük yaratıcı araştırmaların yapılması bir zorunluluk olarak görülmelidir.

Hondroyiannis ve Papapetrou (1996) Yunanistan’da 1957-1993 döneminde hükümet harcamaları ve hükümet gelirleri arasında nedensel bir ilişki olduğu önermesinin geçerliliği test edilmektedir. Ampirik analizde, Granger nedensellik testleri için ön testler olarak eşbütünleşme testleri kullanılmıştır. Ampirik bulgular devlet harcamaları ile devlet gelirleri arasında uzun dönemde var olan bir ilişkiyi ortaya koymaktadır. Harcamalar gelirlere neden olmaktadır.

Eving ve Payne (1998) Latin Amerika ülkelerinde birkaç hipotezi test etmek için reel GSYH’ye bağlı olarak gelirler ve harcamalar arasındaki ilişki Engle-Granger iki değişkenli eş bütünleşme yaklaşımı kullanılarak test edilmiştir. Şili ve Paraguay örneğinde gelirler ile harcamalar arasında iki yönlü nedensellik bulunmuştur. Kolombiya, Ekvator ve Guatemala örneğinde nedenselliğin yönü gelirlerden harcamalara doğrudur.

Fölster ve Henrekson (2001) Zengin ülkelerde 1970-1995 döneminde kamu harcamaları ve vergilendirmenin büyümeye etkisinin ele alındığı çalışmada ekonometrik panel analizi yapılmıştır. Genişletilmiş aşırı sınır analizleri, bir dizi ekonometrik sorunu ele alan bir regresyon modeline dayanılarak rapor edilmiştir. Genel sonuç, ekonometrik sorunların ele alındığı ölçüde kamu büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin güçlü olduğu şeklindedir. En eksiksiz spesifikasyonların zorlu sınırlar kriterine göre dahi sağlam olduğu rapor edilmiştir.

Krishnakumar, Martin ve Soguel (2004) Bu çalışmada İsviçre kantonlarında, kamu gelir ve harcamalarına Granger nedensellik testleri, hata düzeltme modelleri ile uzun ve kısa dönemli nedensellik ilişkileri temelinde uygulanmıştır. Bulgular, uzun vadeli ilişkinin, hem gelirden harcamaya doğru hem de harcamadan gelire doğru ve karşılıklı olduğunu göstermektedir. Bu onaylarda, analizin toplu düzeyde (tüm kantonlar) gerçekleştirilmesinin uygun olmaması, açık kontrolü üzerine politika etkileri ve kamu sektörü büyümesinin teorik açıklamaları gözlemlenen nedenselliğe göre farklılık gösterir.

Al-Qudair (2005) Suudi Arabistan Krallığı'nda kamu harcamaları ve gelirleri arasındaki uzun ve kısa dönem ilişkisi eşbütünleşme tekniği kullanılmış, nedensellik ilişkisi Hata Düzeltme Modelini (ECM) entegre ederek geleneksel Granger nedensellik testi ve Birim kök testi ile incelemektedir. Eşbütünleşme testi, hükümet harcamaları ve gelirleri arasında uzun vadeli dengenin varlığını gösterir. Nedensellik testleri hem uzun hem de kısa vadede, devlet harcamaları ile gelirler arasındaki iki yönlü bir ilişki gösterir.

Ventelou ve Bry (2006) Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan bu çalışma kamu harcama verilerinin “üretim verimliliği” faktörü tarafından düzeltilmesi ile yapılmıştır. Üretim fonksiyonlarının standart analizi ile uyumlu olan verimlilik faktörü, Veri Zarflama Analizi yardımıyla hesaplanmıştır. Bu düzeltme ekonomik büyümenin net bir biçimde değerlendirilmesini sağlar. Sosyal, eğitim ve sağlık harcamaları üzerinde ayrı ayrı durulmuştur.

Barrios ve Schaechter (2008) Avrupa ekonomilerini konu alan çalışmada daha önce çoğunlukla tek başına incelenen birçok kaliteli kamu maliyesi parçasının bir araya getirilerek incelenmesi amaçlanmıştır ve kaliteli kamu maliyesi ve ekonomik büyüme arasındaki bazı bağlantılar Standart Ayrımcılık Analizi ile incelenmiştir. Avrupa ekonomileri için daha kaliteli kamu maliyesinin, harcama ve gelir sistemlerinin daha verimli ve daha az çarpık hale

gelmesiyle uzun vadeli büyümeyi destekleyen koşulların oluşacağı ileri sürülmüştür. Sonuçlar, oldukça büyük bir kamu sektörü, ancak güçlü bütçe kurumları tarafından desteklenen sürdürülebilir bütçe pozisyonları ve borç seviyeleri, etkin kamu idareleri, harcama ve gelir sistemlerinin güçlü büyüme ile uyumlu olarak gerçekleşebileceğini göstermiştir.

Furceri ve Riberio (2008) Kamu harcamalarının oynaklığı ve ulusların büyüklüğünü inceledikleri çalışmada 1960-2000 yılları arasında 160 ülkeyi kapsayan bir panel veri seti kullanarak analiz yapmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre 1) Daha küçük ülkelerin kamu harcamaları daha fazla oynaklığa sahiptir; 2) Ülkelerin büyüklüğü arttıkça isteğe bağlı kamu harcamalarının oynaklığı azalmaktadır; 3) Daha küçük ülkelerde Savunma, Göç Olayları, Konut, Sağlık, Eğlence ve Eğitim harcamaları oynaklık gösterirken, Kamu Hizmetleri, Kamu Düzeni ve Sosyal Koruma harcamaları oynaklık göstermemektedir. Çalışma, kamu harcamalarının oynaklığı ile ülkelerin büyüklüğü arasında negatif bir ilişkiyi ortaya koymuştur.

Stoian (2008) Romanya’da bütçe gelirleri ve bütçe harcamaları arasındaki ilişki Granger nedensellik analizi ile incelenmiştir. Uygulanan Granger nedensellik testlerinin bulguları bütçe harcamaları dinamiğinin bütçe gelirlerinden kaynaklandığını ortaya koymaktadır, nedenselliğin yönü bütçe gelirlerinden bütçe harcamalarına doğrudur. İkinci regresyona dayanarak bütçe gelirlerinin geçmiş değerlerine göre tahmin edileceği görülmüştür. Sonuçlar bütçe harcamalarını ve gelirleri uzun vadede dengede olmaya zorlayan ve büyük mali dengesizliklere neden olmayacak bir düzeltme mekanizmasının olduğunu ortaya koymaktadır.

Aisha ve Khatoon (2009) Pakistan’da 1972-2007 yılları arasında toplam kamu harcamaları ile toplam vergi gelirleri arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Sonuçlar kamu harcamalarının vergi gelirlerine neden olduğu şeklindedir ve Barro Hipotezini desteklemektedir. Harcamalardan gelirlere doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi ortaya konulmaktadır. Toplam vergilerin kamu harcamalarına neden olmaması, yalnızca ana harcamaların bürokratik ve siyasi etkilerle belirlenmesi nedeni ile Pakistan’ın politik ekonomisi ile açıklanabilir. Pakistan hükümetine optimal yaklaşımı benimseme analizleri ile birlikte kapsayıcı maliyet fayda analizlerinin yapılması gereken harcama reformu önerilmiştir.

Kyaw (2018) Çalışmada Myanmar’da devletin GSYH büyümesi ile gelir ve giderleri arasındaki koentegrasyon incelenmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki ve nedensellik araştırılmıştır. OLS regresyon sonuçları, Myanmar’da, harcamalarından kaynaklanan hükümet gelirinin artmakta olduğunu göstermektedir ve her ikisi de pozitif olarak ilişkilidir. Granger nedensellik testine göre, Devlet harcamaları gelire ve bu da harcamalara neden olur yani gelirin artması veya azalması, harcamalara doğrudan etki eder. ARDL sınır testine göre, devlet harcamaları, GSYH büyümesi üzerinde uzun vadede olumlu bir etkiye ve kısa vadede negatif etkiye sahiptir. Hükümet gelirleri GSYH büyümesi üzerinde kısa vadede negatif etkiye ve uzun vadede pozitif etkiye sahiptir. Ekonomide koentegrasyon ve uzun vadeli ilişki söz konusudur.

Uzay (2002) Türkiye’de kamu büyüklüğü ve büyüme ilişkisi araştırılan çalışmada 1971-1999 dönemine ait zaman serileri kullanılmıştır. Kamu harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif yönde etkilerken, temel fonksiyonların dışında kamu harcamalarının yükselmesi büyümede pozitif etkinin azalmasına neden olabilir. Türkiye’de 1971-1999 döneminde kamu büyüklüğünün büyümeyi olumsuz yönde etkilediği, fakat kamu harcamalarındaki artışın büyümeyi pozitif yönde etkilediği tespit edilmiştir.

Günaydın (2004) Türkiye’de kamu gelirleri, kamu harcamaları, GSMH ve faiz oranları arasındaki ilişkiyi 1987:1-2003:3 dönemi için incelemektedir. Hata düzeltme modeli ile Toda-Yamamoto VAR modeli kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar vergi-harcama teorisini destekleyen kısa ve uzun dönemde kamu gelirlerinden kamu harcamalarına tek yönlü bir nedenselliği göstermektedir.

Terzi ve Oltulular (2006) Türkiye’de vergi gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki etkileşim analiz edilmiştir. Eşanlı denklem sistemi ve zaman serisi modelleri kullanılmıştır. Granger nedensellik, Engle-Granger ile Johansen koentegrasyon testleri kullanılarak değişkenlerin zaman serisi özellikleri belirlenmiştir. Sonuçlar Türkiye ekonomisinde harcama-vergi hipotezinin (spend-tax hypothesis) geçerli olduğunu göstermektedir.

Durkaya ve Ceylan (2006) Yapılan çalışmada Türkiye’de Vergi Gelirleri ile Ekonomik Büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Uzun dönem ilişkileri incelemek için Engle-Granger koentegrasyon testi kullanılırken, kısa dönem ilişkileri incelemek için Granger nedensellik testi ile hata düzeltme modeli kullanılmıştır. Ulaşılan sonuçlara göre, ekonomik büyüme ile

dolaysız vergiler arasında çift yönlü nedensellik olduğu ortaya çıkmıştır. Ayrıca, ekonomik büyüme ile dolaylı vergiler arasında nedensellik görülememiştir.

Kaya (2006) Türkiye’de 1950-2004 yılları arasında kamu harcamalarının ekonomik büyümeyi ne yönde etkilediğini kısa ve uzun dönem için incelemektedir. Kamu harcamaları ve ekonomik büyümenin ilk aşamada teorik olarak açıklandığı çalışmada, kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkileri Keynes ve Wagner yaklaşımları çerçevesinde ele alınmıştır. 1968-2004 yılları arasında kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasında bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır ve bu ilişkinin kısa dönemli olduğu gösterilmiştir. Diğer taraftan Granger nedensellik testi yapılmış ve nedensellik ilişkisinin kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü olduğu görülmüştür. Sonuçlar Keynesyen yaklaşımı desteklemektedir.

Altay ve Altın (2008) Çalışmada iki sektörlü üretim fonksiyonu ile oluşturulan modeller aracılığıyla Türkiye’de 1980-2005 döneminde toplam kamu harcamalarının iktisadi büyüme ve toplam yatırımlara olan etkileri incelenmiştir. Kamu harcamaları, cari harcamalar, transfer harcamaları ve yatırım harcamaları olarak ekonomik sınıflandırma kriterine göre değerlendirmeye alınmıştır. Ulaşın sonuçlara göre ekonomik büyüme kamu harcamalarındaki artıştan olumsuz yönde etkilenmektedir ve özel sektör kamu sektöründen daha çok faktör verimliliğine sahiptir.

Çavuşoğlu (2008) Türkiye’de kamu gelirleri ve harcamaları arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışma, vergi-harcama hipotezinin geçerliliğini sınamaktadır. 1987:1-2003:4 dönemini kapsayan zaman serileri ile ekonometrik analizler kullanılmıştır. Ampirik sonuçlar Türkiye’de harcama-vergi hipotezinin geçerliliğini göstermektedir.

Mucuk ve Alptekin (2008) Türkiye’de 1975-2006 yılları arasında ekonomik büyüme ile dolaylı ve dolaysız vergiler arasındaki ilişki koentegrasyon ve Granger nedensellik testleri ile VAR Analizi yapılarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlara göre Koentegrasyon testi, ekonomik büyüme ile dolaylı ve dolaysız vergi değişkenlerinin beraber hareket ettiği bulgularını verirken, Granger nedensellik bulguları, dolaysız vergilerden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Konukcu-Önal ve Tosun (2008) Geçiş ekonomilerinin dördünde (Belarus, Kazakistan, Kırgız Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu) kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasındaki ilişki ampirik olarak incelenmiştir. Granger nedensellik testine dayanan ampirik bulgular

Belarus ve Rusya Federasyonu'nda vergi ve harcama hipotezini, Kazakistan ve Kırgız Cumhuriyeti'nde mali senkronizasyonu destekleyen kanıtlar göstermektedir. Bu ekonomilerdeki vergi ve harcama hipotezine ampirik destek, artan hükümet gelirlerinin kamu mal ve hizmetlerine olan talep üzerindeki teşvik edici etkileri nedeniyle daha düşük bütçe açıkları ile sonuçlanamayacağı anlamına gelmektedir.

Akçağlayan ve Kayıran (2010) Türkiye'de 1987:1 ve 2005:4 arasındaki dönemde kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki ilişkinin araştırıldığı çalışmada Hata düzeltme modeli yanı sıra Toda-Yamamoto yöntemi kullanılmıştır. Kamu harcamaları ile kamu gelirleri ilişkisinde bir eşbütünleşme olmasına rağmen, nedensellik bulunamamıştır.

Arısoy ve Ünükaplan (2010) Türkiye'de, 1950-2009 yılları arasında yıllık dönemler itibariyle zaman serisi yöntemi kullanılan çalışmada bütçe kısıtını esas alan bir bakış açısı yardımıyla devletin maliye politikası ampirik yönden analiz edilmiştir. Analizin sonuçları mali açığın sürdürülebilirliğin yanı sıra gelir-harcama ilişkisini de aydınlatmaktadır. Yapısal kırılmalar göz önünde bulundurulsa da mali açıklar dinamik bir yapıya sahiptir. Bu nedenle Türkiye'de hayata geçirilmiş maliye politikalarının sürdürülebilir olduğu söylenemez. Yapısal kırılmalar göz önünde bulundurulsun ya da bulundurulmasın reel gelir ve harcama serilerinin eş bütünleşik olmadığı görülmüştür ve bu da maliye politikalarının sürdürülebilir olmadığını göstermektedir. Reel gelir ve harcama serileri arasında Granger nedensellik ilişkisi görülmemiştir.

Aytaç ve Güran (2010) Türkiye'de 1987-2005 döneminde ekonomik büyüme ile kamu harcamaları arasındaki ilişki yapısal kırılmaya dikkat edilerek Granger nedensellik ve vektör otoregresyon analizi yapılarak incelenmiştir. Sonuçlar, nedenselliğin ekonomik büyümeden toplam kamu harcamalarına doğru ve tek taraflı olduğunu göstermektedir. Türkiye'de 1987-2005 yılları arasında ekonomik büyümedeki bir yükselme kamu harcamalarında yükselmeye neden olmuştur.

Şen (2011) Türkiye'de bütçe gelirleri, bütçe giderleri ve çıktı arasındaki ilişki üç değişkenli Yapısal VAR kullanılarak kısa ve uzun dönem için incelenmiştir. Ampirik bulgular makroekonomik teori ile uyumludur. Pozitif bir harcama şokunun çıktı üzerinde kısa ve uzun dönemde artırıcı yönde etkisinin olduğu, pozitif gelir şokunun kısa ve uzun dönemde çıktı üzerinde azaltıcı bir etki meydana getirdiği görülmüştür.

Barış (2012) Türkiye'de 1980-2005 dönemi için, kamu harcamaları ve gelirleri arasında koentegrasyon ve nedensellik analizinin yapıldığı çalışmada, Durağanlık, Engle-Granger ikili koentegrasyon testi ve Granger Nedensellik analizi uygulanmıştır. Harcamalar ile vergi gelirleri arasındaki harcama vergi hipotezi harcamaların gelirlere neden olduğu Barro (1974) hipotezi desteklenmektedir.

Dökmen (2012) Yıllık verilerine dayanılarak 34 OECD üyesi ülkesi için 1994-2007 döneminde kamu giderleri ve kamu gelirleri arasında nedensellik ilişkisi Panel Nedensellik Analizi ile araştırılmıştır. Sonuçlar, kamu harcamaları ile vergi gelirleri arasında pozitif bir ilişkiyi göstermektedir. Holtz-Eakin nedensellik test sonuçlarına bakıldığında, vergilerden kamu harcamalarına doğru tek taraflı bir nedensellik ilişkisi görünmektedir. Çalışmanın sonucunda OECD ülkelerinde vergi-harcama hipotezinin geçerli olduğu görünmektedir.

Kayalı (2017) Türkiye’de 1990-2001 alt dönemi ile 2002-2014 alt dönemini Yapısal Kırılmalı Birim Kök Testi uygulanarak ve Eşbütünleşme Analizi yapılarak karşılaştırdığı çalışmada kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri incelenmiştir. Her iki alt dönemde de, Keynesyen İktisadi yaklaşımı doğrulayan sonuçlar elde edilmiştir. 2002-2014 döneminde mali disiplin uygulamalarının kararlı bir biçimde devam ettirilmesi sonucunda kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin önceki alt döneme kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha çok olumlu etkiler meydana getirdiği görülmüştür.

Altunöz (2017) 1970-2015 dönemi için Türkiye Ekonomisi’nde yapılan çalışmada GSYH, kamu gelirleri, kamu harcamaları ve faiz oranları arasında eş bütünleşme ve nedensellik testleri yapılmıştır. Ampirik bulgular kamu gelirlerinden harcamalara doğru nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Çetintaş ve Baygonuşova (2017) Kırgızistan’da kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasındaki ilişki ARDL ve VAR analizi kullanılarak 1995-2014 dönemi için incelenmiştir. Ampirik sonuçlar ‘vergi-harcama hipotezini’ doğrular niteliktedir. Diğer bir ifadeyle, araştırılan dönem içinde reel kamu gelirlerinde ortaya çıkan artışın, reel kamu harcamalarında daha yüksek bir artışa yol açtığı görülmüştür.

Altınar ve Çalcalı (2019) 1961-2017 döneminde Türkiye’de ekonomik büyüme ile vergi gelirleri ve bütçe harcamaları arasındaki nedensellik ilişkisi Hatemi-J asimetrik nedensellik testi kullanılarak analiz edilmiştir. Ampirik bulgular, pozitif şoklar açısından ekonomik büyüme ile bütçe harcamaları arasında karşılıklı nedensellik ilişkisi gösterirken, negatif

şoklar açısından üç değişken arasında nedensellik ilişkisi bulunmadığını göstermektedir. Ekonomik büyüme ve vergi gelirleri arasında pozitif şoklar açısından nedensellik ilişkisinin tek yönlü ve ekonomik büyümeden vergi gelirlerine doğru olduğu belirlenmiştir. Diğer taraftan negatif şoklar açısından değişkenler arasında herhangi bir nedensellik ilişkisi bulunmamaktadır.

Arslan (2019) Türkiye’de kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasında 2006-2019 döneminde çeyrek yıllık verilerle simetrik ve asimetrik ilişkinin incelendiği çalışmada VAR/Granger testi ve Hatemi-J Asimetrik Nedensellik testi kullanılmıştır. Ampirik bulgulara göre toplam harcamalar ve toplam gelirler arasındaki ilişkide Mali Senkronizasyon Hipotezinin, toplam harcamalar ve vergi gelirleri arasında da Harcama-Vergi hipotezinin geçerli olduğunu göstermiştir.

Aslıkara (2019) Türkiye’de 1980-2018 döneminde kamu harcamalarının ekonomik büyümeye olan etkileri incelendiği çalışmada Genişletilmiş En Küçük Kareler ve Augmented Dickey Fuller testleri uygulanmıştır. Elde edilen sonuçlara göre, ekonomik büyüme üzerinde kamu harcamalarının kısmi bir etkiye sahip olduğu ve ekonomik büyümenin iç etkenleriyle birlikte kamu harcamalarının da büyümeyi harekete geçirdiği görülmüştür.

Durdu (2019) Türkiye’de 1987-2017 döneminde kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki nedensellik ilişkisi üçer aylık veriler kullanılarak test edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişkiyi belirlemek için Johansen Eşbütünleşme ve Vektör Hata Düzeltme Modeli kullanılmıştır. Ekonomik krizleri göstermek için kukla serilerden de faydalanılmıştır. Eşbütünleşme ilişkisi görülmeyen iki vakada Granger Nedensellik testi uygulanmış ve nedenselliğin yönünün ekonomik büyümeden kamu harcamalarına doğru olduğu görülürken, Vektör Hata Düzeltme Modeli sonuçları kamu harcamalarından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisini uzun dönemli olarak göstermiştir. Sonuç olarak, Keynes Hipotezi ya da Wagner Kanunu Türkiye için geçerli değildir.

Ebren (2019) 1990-2017 dönemi yıllık verileri kullanılarak Türkiye’de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin incelendiği çalışmada durağanlık testi olarak Philips Peron (PP) ve Augmented Dickey-Fuller (Genişletilmiş Dickey-Fuller) uygulanırken ayrıca Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) ve Johansen Eş Bütünleşme analizi testleri kullanılmıştır.

Elde edilen bulgular, tüm değişkenlerin GSYH üzerindeki kısa dönem etkisinin olumlu yönde olduğunu göstermektedir.

Merder (2020) Türkiye’de 2006-2018 yılları döneminde kamu harcamaları ile kamu gelirlerinin, çeyrek yıllık veriler alınarak, aralarındaki nedensellik ilişkisi analiz edilmiştir. Dağıtılmış Gecikmeli Otoregresif Modelin uygulandığı analizde, eşbütünleşme testi ve nedensellik testi olarak da Toda-Yamamoto kullanılmıştır. Elde edilen ampirik bulgular, kamu harcamaları ile kamu gelirleri arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ve sonucun Harcama-Vergi Hipotezini desteklediğini göstermektedir.

Literatüre bakıldığında yapılmış olan çalışmaların büyük bir çoğunluğunun kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH değişkenlerinden sadece ikisi arasındaki etkileşimleri incelemek üzerine yoğunlaştığı görülmektedir. Genel olarak harcama ve gelir ilişkisi ya da harcama ve GSYH ilişkisi çalışmalara konu edilmiştir. Yabancı literatürde Kyaw (2018)’ın çalışması, yerli literatürde ise Şen (2011), Kayalı (2017) ve son olarak da Altınar ve Çalcalı (2019)’un çalışmalarında kamu harcamaları, kamu gelirleri ve GSYH değişkenlerinin arasındaki etkileşimi inceledikleri görülmektedir.

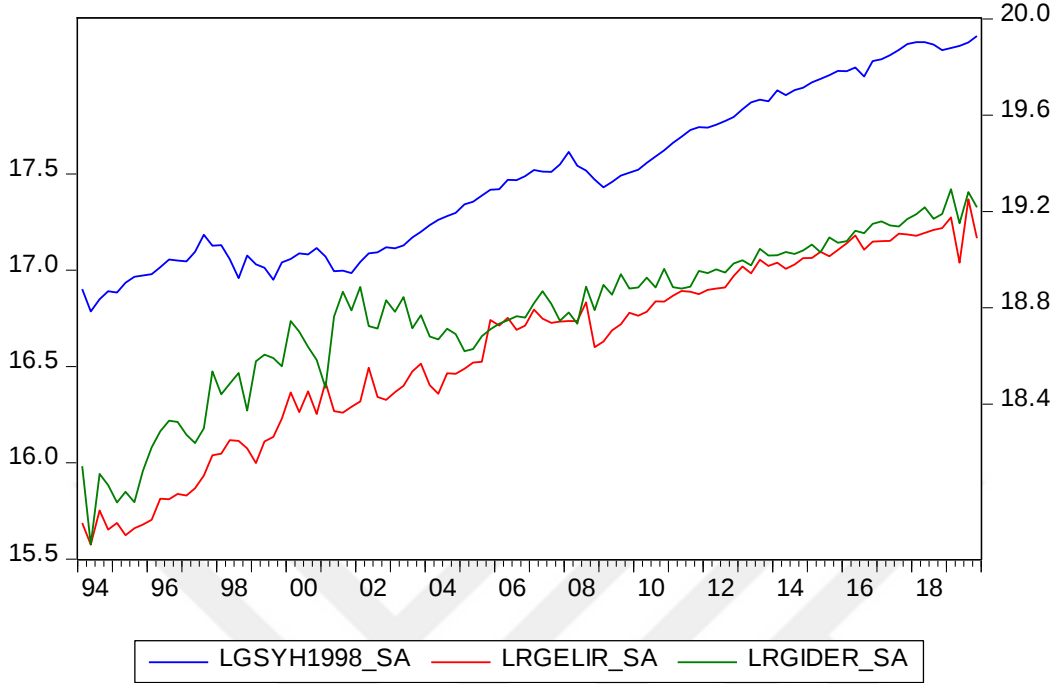
2.2.Verilen Toplanması ve Düzenlenmesi

Analiz çalışmasında kullanılmak için 1994 – 2019 dönemine ait olmak üzere Türkiye İstatistik Kurumu’ndan (TÜİK) GSYH verileri, Strateji Bütçe Başkanlığı ve Hazine ve Maliye Bakanlığı’ndan kamu gelirleri ve kamu harcamaları verileri aylık olarak alınmıştır. Elde edilen veriler çeyrek yıllık verilere dönüştürülmüştür. Analizde 1998 baz yılı çeyrek dönemli veriler kullanılmıştır.

GSYH verileri TÜİK tarafından kullanılan yönteme göre 1998 yılına kadar sabit fiyatlarla 1998’den sonrası için zincirlenmiş hacim değerlerine göre oluşturulmuştur. Yeni seride sabit fiyatlar yerine zincirlenmiş hacim yöntemi kullanılmaktadır. Sabit fiyatlar ve zincirlenmiş hacim değerleri reel büyümeyi göstermektedir. Bütçe gelirleri ve bütçe giderleri verilerini reel hale getirmek için GSYH deflatörü kullanılarak veriler reel hale getirilmiştir.

Bütçe verileri 2006 yılına kadar konsolide bütçe sistemine uygun olarak oluşturulmakta iken, 2006 yılından itibaren uluslararası uygulamalarla uyumlu ve daha geniş bir içeriğe sahip bulunan merkezi yönetim bütçe sistemine geçilmesi ile veriler söz konusu uygulamaya göre oluşturulmuştur (Maliye Bakanlığı, 2006: 65).

Şekil 2.1. Mevsimsellikten Arındırılmış GSYH, Bütçe Gelirleri ve Bütçe Giderleri Zaman Serileri

Analizde kullanılan Reel GSYH, reel bütçe gelirleri ve reel bütçe giderleri X12-ARIMA yöntemi ile mevsimsellikten arındırılmıştır. Şekil 2.1’de mevsimsellikten arındırılmış Reel GSYH, reel bütçe gelirleri ve reel bütçe giderleri zaman serileri grafiği gösterilmektedir. Bundan sonraki anlatımlarda mevsimsellikten arındırılmış Reel GSYH, reel bütçe gelirleri ve reel bütçe giderleri terimleri için GSYH, bütçe gelirleri ve bütçe giderleri terimleri kullanılacaktır.

2.3. Analiz ve Ampirik Bulgular

GSYİH, bütçe gelirleri ve bütçe giderleri arasında kısa ve uzun dönemli ilişkileri tahmin etmek için kullanılacak vektör hata düzeltme modellerinin genel formülü aşağıda verilmektedir.

$$\Delta LGSYH_t = \beta_0 + \alpha_1 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^k \beta_{1i} \Delta LGSYH_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{2i} \Delta LBGEL_{t-i} + \sum_{i=1}^k \beta_{3i} \Delta LBGID_{t-i} + \varphi_1 DUM_{2001} + \varphi_2 DUM_{2008} + u_{1t}$$

$$\Delta LBGE L_t = \phi_0 + \alpha_2 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^k \phi_{1i} \Delta LGSYH_{t-i} + \sum_{i=1}^k \phi_{2i} \Delta LBGE L_{t-i} + \sum_{i=1}^k \phi_{3i} \Delta LBGI D_{t-i} \\ + \delta_1 DUM_{2001} + \delta_2 DUM_{2008} + u_{2t}$$

$$\Delta LBGI D_t = \gamma_0 + \alpha_3 ECT_{t-1} + \sum_{i=1}^k \gamma_{1i} \Delta LGSYH_{t-i} + \sum_{i=1}^k \gamma_{2i} \Delta LBGE L_{t-i} + \sum_{i=1}^k \gamma_{3i} \Delta LBGI D_{t-i} \\ + \theta_1 DUM_{2001} + \theta_2 DUM_{2008} + u_{3t}$$

Aşağıdaki Tablo 1’de GSYH, bütçe gelirleri ve bütçe giderleri değişkenleri için birim kök test sonuçları verilmektedir. Birim kök test sonuçlarına göre, söz konusu değişkenler birim kök içerirken birinci farkları durağan çıkmaktadır. Dolayısıyla, GSYH, bütçe gelirleri ve bütçe giderleri değişkenleri I(1) değişkenler olmaktadır.

Tablo 1. Birim Kök Test Sonuçları

	ADF Testi		Phillips-Perron Testi	
	Sabit	Sabit ve Trend	Sabit	Sabit ve Trend
LGSYH	0,244 [0,974]	-2,441 [0,356]	0,321 [0,978]	2,433 [0,361]
DLGSYH	-11,335 [0,000]	-11,272 [0,000]	-11,299 [0,000]	-11,237 [0,000]
LBGE L	-1,686 [0,435]	-2,482 [0,336]	-1,750 [0,403]	-2,705 [0,237]
DLBGE L	-7,500 [0,000]	-5,518 [0,000]	-22,653 [0,000]	-49,070 [0,000]
LBGI D	-2,432 [0,156]	-2,927 [0,159]	-1,408 [0,576]	-2,726 [0,228]
DLBGI D	-8,285 [0,000]	-8,571 [0,000]	-18,869 [0,000]	-21,056 [0,000]

Verilerin durağanlık testleri yapıldıktan sonra I(1) değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli etkileşimleri incelemek için eşbütünleşme ilişkisi araştırılacaktır. Bu amaçla, ilk olarak Johansen eşbütünleşme testi uygulanmıştır. Eşbütünleşme testini uygulamak için düzey değişkenler arasında VAR modeli oluşturulmuştur. Ayrıca, 2001 krizi ve bu krizi takiben politika rejim değişikliği ile 2008 küresel krizinin endojen değişkenler üzerindeki olası etkilerini göstermek için VAR modeline 2001Q1 ve 2008Q4 olmak üzere iki tane düzey kukla değişkeni getirilmiştir. Fakat vektör hata düzeltme modeli tahmin edildiğinde 2001Q1 kukla değişkeninin istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülürken 2008Q4 kukla değişkeninin tüm denklemlerde istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmüştür. Dolayısıyla 2008Q4 kukla değişkeni modelden çıkarılmıştır. Oluşturulan VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu Tablo 2.’deki bilgi kriterlerine göre seçilmiştir. Tablo 2.’den görüldüğü gibi SIC ve HQ kriterleri optimal gecikme uzunluğunu 1 olarak belirlerken, LR ve FPE kriterleri

optimal gecikme uzunluğunu 5, AIC kriteri ise optimal gecikme uzunluğunu 10 olarak belirlemiştir. VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu 1 olarak seçildiğinde bir tane eşbütünleşme ilişkisinin bulunmasına rağmen vektör hata düzeltme modelinde oto korelasyon ve değişen varyans problemlerinin giderilemediği, 5 olarak seçildiğinde ise eşbütünleşme ilişkisinin bulunmadığı görülmüştür. Bu durumda, düzey değişkenler için oluşturulan VAR modelinde optimal gecikme uzunluğu AIC kriterine göre 10 olarak seçildiğinde düzey değişkenler arasında bir tane eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu ve vektör hata düzeltme modelinde oto korelasyon ve değişen varyans problemlerinin tamamen giderildiği görülmüştür. Düzey değişkenler için optimal gecikme uzunluğu 10 olarak belirlendiği için eşbütünleşme testinde optimal gecikme uzunluğu 9 olarak belirlenmiştir. Ayrıca, Grafik 1’de düzey değişkenler yukarıya doğru trend içerdiğinden eşbütünleşme testi uygulanırken Johansen (1995)’in önerdiği Model (3) ve Model (4) eşbütünleşme ilişkilerinden Model (3) eşbütünleşme testi için uygun bulunmuştur.

Tablo 2. Farklı Bilgi Kriterlerine Göre Optimal Gecikme Uzunluğu

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	159.0156	NA	7.21e-06	-3.326427	-3.161963	-3.260048
1	411.2696	477.0891	3.64e-08	-8.614557	-8.203396*	-8.448609*
2	422.9243	21.28243	3.44e-08	-8.672267	-8.014409	-8.406750
3	428.0254	8.982363	3.75e-08	-8.587508	-7.682954	-8.222422
4	436.8858	15.02412	3.78e-08	-8.584473	-7.433222	-8.119818
5	460.4331	38.39243*	2.77e-08*	-8.900720	-7.502772	-8.336496
6	466.2811	9.153310	2.99e-08	-8.832197	-7.187552	-8.168405
7	474.7595	12.71761	3.06e-08	-8.820858	-6.929517	-8.057497
8	486.3214	16.58888	2.94e-08	-8.876553	-6.738515	-8.013622
9	497.2473	14.96366	2.87e-08	-8.918419	-6.533684	-7.955920
10	508.5945	14.80073	2.80e-08	-8.969446*	-6.338014	-7.907378
11	516.3633	9.626548	2.96e-08	-8.942680	-6.064552	-7.781043
12	525.4320	10.64593	3.07e-08	-8.944175	-5.819350	-7.682969

Eşbütünleşme test sonuçları Tablo 3.’de verilmektedir. Test sonuçlarına göre, GSYH, Bütçe Geliri ve Bütçe Giderleri arasında bir eşbütünleşme ilişkisi söz konusudur. Düzey değişkenler arasındaki bu eşbütünleşme ilişkisi denklem (1)’de verilmektedir. Eşbütünleşme denkleminin *t*-istatistik değerlerinden görüldüğü gibi, kamu harcamaları ve kamu giderlerinin katsayıları en az %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır⁶.

⁶ (1) denkleminde parantez içindeki ifadeler katsayıların standart sapmalarını, köşeli parantez içindeki ifadeler ise katsayıların *t*-istatistik değerlerini göstermektedir.

Katsayıların pozitif işaretli olması kamu harcamaları ve kamu gelirlerinin uzun dönemde GSYH'yi pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Tahmin sonucuna göre, kamu harcamalarında %1'lik artış uzun dönemde GSYH'yi yaklaşık olarak %0,71 artırmaktadır. Aynı zamanda, kamu gelirlerinde %1'lik artış uzun dönemde GSYH'yi %0,38 artırmaktadır. Dolayısıyla, hem kamu harcamaları hem de kamu giderlerinin uzun dönemde GSYH'nin Granger nedeni olduğunu söyleyebiliriz.

Tablo 3. Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

H_0	H_1	Test İstatistikleri	Kritik Değer (0,05)	P-değer
λ_{trace} İstatistikleri				
$r = 0$	$r > 0$	34,667	29,797	0,0127
$r \leq 1$	$r > 1$	2,222	15,495	0,9914
$r \leq 2$	$r > 2$	0,006	3,841	0,9357
λ_{max} İstatistikleri				
$r = 0$	$r = 1$	32,445	21,132	0,0009
$r = 1$	$r = 2$	2,216	14,265	0,9849
$r = 2$	$r = 3$	0,006	3,841	0,9357

Vektör hata düzeltme modelinin ayarlama hızlı katsayıları Tablo 4.'te verilmektedir. Tahmin sonuçlarına göre sadece bütçe giderleri denkleminin ayarlama hızlı katsayısı istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Buna göre, GSYH ile kamu harcamaları ve kamu gelirleri arasındaki uzun dönemli denge ilişkisinden pozitif bir sapma olursa, bu sapmaya sadece kamu giderleri pozitif yönlü tepki göstermekte, GSYH ve kamu gelirleri ise istatistiksel olarak anlamlı tepki göstermemektedir. Kamu harcamalarının bu tür tepkisi teorik beklentilere uymaktadır. Örneğin, uzun dönemli denge ilişkisinden pozitif bir sapma olduğunda, denge ilişkisinin yeniden sağlanması için bu sapmaya tepki olarak GSYH'nin düşmesi ve / veya kamu giderlerinin yükselmesi gerekmektedir. Fakat Tablo 4.'den görüldüğü gibi, GSYH'de meydana gelen düşme istatistiksel olarak anlamsızken söz konusu sapmaya tepki olarak sadece kamu harcamalarında yükselme meydana gelmekte ve böylece bu sapma giderilmektedir.

$$LGSYH_t = 1,1508 + 0,3812 LBGEI_t + 0,7050 LBGID_t$$

(0,1458)

[2,6137]

(0,1975)

[3,5696]

(1)

Tablo 4. Vektör Hata Düzeltme Modeli Tahmin Sonuçları

	$\Delta LGSYH_t$	$\Delta LBGEI_t$	$\Delta LBGID_t$
α_{ECM}	-0,085500 (0,05293) [-1,61542]	0,151460 (0,10263) [1,47575]	0,606835*** (0,11816) [5,13574]
$\Delta LGSYH_{t-1}$	0,017384 (0,14960) [0,11620]	0,250037 (0,29010) [0,86189]	-0,561043* (0,33399) [-1,67982]
$\Delta LGSYH_{t-2}$	0,133062 (0,13990) [0,95112]	0,639778** (0,27129) [2,35832]	-0,471180 (0,31233) [-1,50862]
$\Delta LGSYH_{t-3}$	0,172506 (0,14801) [1,16553]	0,165098 (0,28700) [0,57524]	-1,391489*** (0,33042) [-4,21125]
$\Delta LGSYH_{t-4}$	0,164634 (0,17101) [0,96269]	-0,458323 (0,33162) [-1,38208]	-1,353857*** (0,38179) [-3,54612]
$\Delta LGSYH_{t-5}$	0,277046 (0,18299) [1,51396]	-0,275784 (0,35485) [-0,77718]	-0,535015 (0,40853) [-1,30960]
$\Delta LGSYH_{t-6}$	0,163939 (0,17136) [0,95667]	-0,488644 (0,33230) [-1,47050]	-0,205849 (0,38257) [-0,53807]
$\Delta LGSYH_{t-7}$	0,033387 (0,17151) [0,19467]	-0,322522 (0,33257) [-0,96978]	-1,235698*** (0,38289) [-3,22733]
$\Delta LGSYH_{t-8}$	-0,094716 (0,16872) [-0,56137]	-0,627616* (0,32718) [-1,91828]	-1,151473*** (0,37667) [-3,05697]
$\Delta LGSYH_{t-9}$	0,072712 (0,13768) [0,52813]	0,110065 (0,26697) [0,41227]	-0,864789*** (0,30736) [-2,81358]
$\Delta LBGEI_{t-1}$	-0,019837 (0,07563) [-0,26230]	-0,678798*** (0,14665) [-4,62865]	0,419199** (0,16884) [2,48287]
$\Delta LBGEI_{t-2}$	-0,075950 (0,09497) [-0,79977]	-0,271366 (0,18415) [-1,47360]	0,449327** (0,21201) [2,11937]
$\Delta LBGEI_{t-3}$	-0,212655** (0,09139) [-2,32701]	-0,234650 (0,17721) [-1,32414]	0,231536 (0,20402) [1,13488]
$\Delta LBGEI_{t-4}$	-0,090761 (0,08786) [-1,03308]	-0,343972** (0,17036) [-2,01905]	0,295285 (0,19614) [1,50552]
$\Delta LBGEI_{t-5}$	-0,086542 (0,08202) [-1,05517]	0,199292 (0,15904) [1,25307]	0,272131 (0,18310) [1,48622]
$\Delta LBGEI_{t-6}$	-0,114669 (0,07693) [-1,49056]	0,157904 (0,14918) [1,05849]	0,416027** (0,17175) [2,42234]
$\Delta LBGEI_{t-7}$	-0,065647 (0,07521) [-0,87283]	-0,025438 (0,14585) [-0,17442]	0,361080** (0,16791) [2,15044]

$\Delta LBGE L_{t-8}$	0.026249 (0.07261) [0.36148]	-0.085651 (0.14081) [-0.60827]	0.478956*** (0.16211) [2.95448]
$\Delta LBGE L_{t-9}$	-0.014762 (0.06724) [-0.21954]	0.143264 (0.13039) [1.09872]	0.547819*** (0.15012) [3.64927]
$\Delta LBGI D_{t-1}$	-0.036716 (0.05728) [-0.64097]	-0.051548 (0.11108) [-0.46408]	-0.433632*** (0.12788) [-3.39090]
$\Delta LBGI D_{t-2}$	0.016872 (0.06090) [0.27702]	0.061229 (0.11810) [0.51845]	-0.156013 (0.13597) [-1.14743]
$\Delta LBGI D_{t-3}$	0.093789 (0.06030) [1.55531]	0.004198 (0.11693) [0.03590]	-0.149998 (0.13462) [-1.11420]
$\Delta LBGI D_{t-4}$	0.042077 (0.05906) [0.71250]	-0.063732 (0.11452) [-0.55652]	-0.481514*** (0.13184) [-3.65222]
$\Delta LBGI D_{t-5}$	0.026599 (0.06517) [0.40813]	-0.435020*** (0.12638) [-3.44222]	-0.300782** (0.14550) [-2.06729]
$\Delta LBGI D_{t-6}$	0.032505 (0.06715) [0.48408]	-0.321337** (0.13021) [-2.46788]	0.068769 (0.14991) [0.45875]
$\Delta LBGI D_{t-7}$	-0.045800 (0.07157) [-0.63994]	-0.156040 (0.13878) [-1.12434]	0.064633 (0.15978) [0.40452]
$\Delta LBGI D_{t-8}$	-0.095360 (0.06802) [-1.40201]	-0.050029 (0.13189) [-0.37932]	-0.235317 (0.15185) [-1.54972]
$\Delta LBGI D_{t-9}$	-0.050125 (0.05224) [-0.95949]	-0.111807 (0.10130) [-1.10369]	-0.136303 (0.11663) [-1.16870]
<i>cons</i>	0.034235* (0.02072) [1.65210]	0.095753** (0.04018) [2.38288]	-0.070051 (0.04626) [-1.51422]
DUM_{2001}	-0.028460 (0.02268) [-1.25480]	-0.039988 (0.04398) [-0.90918]	0.168561*** (0.05064) [3.32891]
χ^2_{LM}	8.019769 {0.532}		
χ^2_H	364,794 {0.190}		

Not: ***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerini göstermektedir. Parantez içindeki ifadeler katsayıların standart sapmalarını ve köşeli parantez içindeki ifadeler katsayıların *t*-istatistiklerini göstermektedir. χ^2_{LM} istatistiği vektör hata düzeltme modelinde hata terimlerinin bir gecikmeli LRE serisel korelasyon test istatistiğini göstermektedir. χ^2_H istatistiği vektör hata düzeltme modelinin değişen varyans test istatistiğini göstermektedir. Küme parantez içindeki ifadeler serisel korelasyon ve değişen varyans test istatistiklerinin *p*-değerlerini göstermektedir.

Yukarıda, GSYH, kamu harcamaları ve kamu giderleri arasında uzun dönem eşbütünleşme ilişkisi ve vektör hata düzeltme modelinde ayarlama hızı katsayılarının anlatımından sonra

söz konusu değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin olup olmadığını sınamak amacıyla vektör hata düzeltme modeline Granger (1969) nedensellik testleri uygulanmıştır. Vektör hata düzeltme modelinin kısa dönem Granger nedensellik test sonuçları Tablo 5.'de gösterilmektedir. Tablo 5.'de ki-kare Wald test sonuçlarına göre, GSYH denkleminde kamu harcamaları GSYH'nin Granger nedeni değildir boş hipotezi kabul edilmektedir. Benzer şekilde, test sonucuna göre, bütçe gelirleri GSYH'nin Granger nedeni değildir boş hipotezi kabul edilmektedir. Dolayısıyla kamu harcamaları ve kamu gelirleri kısa dönemde GSYH'yi etkilememektedir. Bütçe gelirleri denklemi için Granger nedensellik test sonuçlarına göre, GSYH kamu gelirlerinin Granger nedeni değildir boş hipotezi %10 anlamlılık düzeyinde reddedilirken, kamu harcamaları kamu gelirlerinin Granger nedeni değildir hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Dolayısıyla, kısa dönemde GSYH ve kamu harcamalarının kamu gelirlerinin Granger nedeni olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca, Tablo 5'de bütçe giderleri denklemi için Granger nedensellik test sonuçlarına göre, GSYH ve kamu harcamaları kamu gelirlerinin Granger nedeni değildir hipotezi %1 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Dolayısıyla, GSYH ve kamu harcamaları kısa dönemde kamu gelirlerini etkilememektedir.

Tablo 5. Granger Nedensellik Wald Test Sonuçları

Bağımlı değişken: DLGSYH		
Dışlanan değişkenler:	χ^2	P-değer
DLBGEL	7,761	0,5584
DLBGİD	7,637	0,5714
Bağımlı değişken: DLBGEL		
Dışlanan değişkenler:	χ^2	P-değer
DLGSYH	16,771	0,0524
DLBGİD	22,480	0,0075
Bağımlı değişken: DLBGİD		
Dışlanan değişkenler:	χ^2	P-değer
DLGSYH	41,347	0,0000
DLBGEL	25,848	0,0022

Tablo 5.'deki Granger (1969) nedensellik test sonuçlarını yorumlarsak, kamu gelirleri kamu harcamalarının ve kamu harcamaları da kamu gelirlerinin Granger(1969) nedeni olmaktadır. Ayrıca, Tablo 5.'den görüldüğü gibi, GSYH'den kamu harcamalarına doğru kuvvetli bir nedensellik bulunmuştur. Diğer yandan, test sonuçlarına göre, kamu harcamalarından GSYH'ye doğru kısa dönem nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Kamu harcamaları uzun dönemde GSYH'yi pozitif yönde etkilerken, kısa dönemde bu etki istatistiksel olarak anlamsız olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

3.1. Sonuç ve Değerlendirme

Makroekonomik değişkenlerin birbirleri ile olan etkileşimi, ekonometri alanında yapılan çalışmaların ışığında bir takım analizlere tabi tutulmaktadır. Yapılan analizlerin sonuçlarına göre politikalar geliştirilmekte, uygulanmakta ve uygulanan politikaların amaçlara ulaşmada ne kadar başarılı oldukları tekrar gözden geçirilmektedir. Diğer taraftan yapılan analizler sonucunda ulaşılan bulgular teorik yaklaşımlarla da karşılaştırılmaktadır. Her ekonomi için her zaman yapılan analizlerden elde edilen sonuçların aynı iktisadi yaklaşıma uygun sonuçlar vereceğini beklemek gerçekçi bir bakış açısı olmayacaktır. Araştırmacıya düşen görev, sağlıklı bilgilerden yola çıkarak, gelişen ve değişen şartları göz önünde bulundurarak mümkün olabilecek en doğru çalışmayı gerçekleştirmektir.

İktisadi hayatın içerisinde bir yandan kamusal mal ve hizmetlere olan ihtiyacın durmaksızın artması diğer yandan ise söz konusu mal ve hizmetleri gerçekleştirmek için devletin sahip olduğu kaynakların sınırlı olması kamu harcamaları ile kamu gelirleri ilişkisine ayrı bir önem kazandırmaktadır. Bu ilişkinin sonuçlarının değerlendirilmesi açısından bu değişkenlerin GSYH ile olan ilişkini de birlikte incelemek gerekmektedir.

Analizde 2001 krizinin dışsal değişkenler üzerindeki olası etkilerini göstermek için VAR modeline getirilen 2001Q1 kukla değişkeninin vektör hata düzeltme modeli tahmin edildiğinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmüştür. Şekil 2.1. deki zaman serilerine baktığımızda 2001 kriz yılında bütçe giderleri hızlı bir artış göstermiştir ve krizin etkileri geçtikten sonra bütçe giderlerinde tekrar azalma eğilimi görülse de krizden önceki seviyesine geri dönmeyerek daha yüksek bir seviyede gerçekleşmiştir. Bu durum Peacock ve Wiseman (1961) sıçrama tezini doğrular niteliktedir. Sıçrama tezi yaklaşımına göre, özellikle

olağanüstü dönemlerde (politik kargaşa, finansal ve ekonomik krizler, vb.) bütçe harcamalarındaki artış vergi oranlarında artışa neden olmakla bütçe gelirlerini artırmaktadır. Olağanüstü dönemlerde hükümet harcamalarının büyüklüğü hakkında halkın tutumu değişmiş ve daha fazla vergi ödemeye razı olmuşlardır. Hükümetin bütçe giderlerinde ortaya çıkan geçici bir artış vergileri kalıcı olarak artırmaktadır.

Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, kamu gelirlerinden kamu harcamalarına doğru ve kamu harcamalarından da kamu gelirlerine doğru iki yönlü nedensellik ilişkisi vardır. Kamu gelirleri ile kamu harcamaları arasında iki yönlü Granger (1969) nedensellik ilişkisi olması durumu Musgrave (1966) ile Meltzer ve Richard (1981)'in mali senkronizasyon hipotezi ile örtüşmektedir. Mali senkronizasyon hipotezine göre, hükümetin kamu gelirleri kararları kamu harcamaları kararlarından bağımsız olmamakta, bu kararlar hükümet tarafından eşzamanlı olarak alındığı için kamu gelirleri ve kamu harcamaları arasında ikili bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır. Hükümetin vergilendirme ve harcama planlarının sıralanması ile ilgili olan mali eylemlerin karşılıklı bir etkileşimi söz konusudur. Bu noktada cevabı aranan soru, hükümetin önce vergi gelirlerini artırıp sonra harcama yapması ya da önce harcama yapıp sonra vergi gelirlerini artırması eylemlerinden hangisini yapacağıdır. Kamu gelirleri ve kamu harcamaları maliye politikasının araçlarıdır ve bunların karşılıklı ilişkilerinin olduğunun anlaşılması politika oluşturma konusunda hükümetin kararlarına etki edecektir. Atılacak adımın zamanlaması oldukça özel bir önem arz etmektedir. Hükümetin kamu geliri ve kamu harcamalarına diğer ekonomik konularla birlikte karar verilmesi önerilmektedir. Bütçe gelirlerinin az ve bütçe harcamalarının fazla olması yani bütçenin açık vermesi durumunda, kamu harcamalarının azaltılması ve kamu borçlarının GSYH içerisindeki payının düşürülmesi amacıyla gerekli politikaların uygulanması durumunda sonuç alınacak ve bütçe açığı kapanacaktır.

Ayrıca, GSYH'den kamu harcamalarına doğru kuvvetli bir nedensellik bulunmuştur. Bu durum, kamusal mal ve hizmetlere olan talep devamlı artarken kamu harcamaları artacaktır şeklinde tanımlanan Wagner Kanunu (1978) yaklaşımı ile uyumludur. Yaklaşımına göre Wagner (1978), GSYH'den kamu harcamalarına doğru pozitif bir etkinin olduğu hipotezini ileri sürmekte, GSYH büyümesi ile kamu harcamaları arasında tamamlayıcılık ilişkisi olduğunu ve kamu harcamalarında ortaya çıkan artışın GSYH'de ortaya çıkan artıştan daha hızlı olduğunu savunmaktadır. Çünkü devletin yönetsel ve muhafaza edici işlevleri zaman geçtikçe artmakta, gelir dağılımı ve eğitimde devletin işlevlerinde genişlemeler ortaya

ıkarken, teknolojik gelişmeye bağlı olarak endüstrilerin gereksinim duyduğu sermaye miktarı arttığı için devlet ekonomideki doğrudan yatırımlarını daha da fazlalaştırmaktadır.

Diğer yandan, test sonuçlarına göre, kamu harcamalarından GSYH'ye doğru kısa dönem nedensellik ilişkisi bulunmamıştır. Bu sonucun kamu harcamalarının kısa dönemde özel sektör yatırımlarını dışlama etkisinden kaynaklandığını söyleyebiliriz. Dışlama etkisi durumunda, kamu harcamalarındaki artışın borçlanma yolu ile finanse edilmesi ve buna bağlı olarak da borçlanma araçlarının faiz oranları ve fiyatların yükselmesi söz konusu olmaktadır. Sonuçta zel sektör yatırımları engellenmekte bu da böylece GSYH artışının yavaşlamasına neden olabilmektedir. Monetarist iktisadi yaklaşım ve Yeni Klasik iktisadi yaklaşımın temsilcileri kamu harcamalarında ortaya çıkan artış sonucunda toplam talebin bundan tam olarak etkilenip artacağı düşüncesine karşı çıkmışlar kamu harcamalarının dışlama etkisi üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte, hükümetin enerji, ulaştırma ve iletişim gibi alanlarda altyapı harcamaları uzun dönemde özel sektör yatırımlarının karlılığını artırarak çarpan ve hızlandıran mekanizmasıyla GSYH artışının hızlanmasına neden olabilmektedir. Dolayısıyla, kamu harcamaları uzun dönemde GSYH'yi pozitif yönde etkilerken, kısa dönemde bu etki istatistiksel olarak anlamsız olmaktadır.

KAYNAKÇA

- Afxentiou, P., & Serletis, A. (1991). A Time-Series Analysis of The Relationship Between Government Expenditure and GDP In Canada. *Public Finance Quaterly*, Vol. 19 No. 3, July 1991, 316-333 .
- Aisha, Z., & Khatoon, S. (2009). Government Expenditure and Tax Revenue, Causality and Cointegration: The Experience of Pakistan (1972–2007). *The Pakistan Development Review* 48 : 4 Part II (Winter 2009), 951–959 .
- Akçağlayan, A., & Kayıran, M. (2010). Türkiye’de Kamu Harcamaları ve Gelirleri: Nedensellik İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, Ekim 2010, 5(2), 129-146.
- Akdoğan, A. (2014). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Aktan, C. C. (2018). *Yeni İktisat Okulları ve Yeni İktisadi Düşünce*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Alptekin, V. (2016). *Makro Ekonomi*. Konya: Eğitim Yayınevi.
- Al-Qudair, K. H. (2005). The Relationship Between Government Expenditure and Revenues in the Kingdom of Saudi Arabia: Testing for Cointegration and Causality. *JKAU: Econ. & Adm.*, Vol. 19, No. 1, pp: 31-43 (2005 A.D./1426 A.H.), 1-13.
- Altay, A. (2017). *Kamu Maliyesi Teorisi Gelişimi ve Kapsamı*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Altay, O., & Altın, O. (2008). Türkiye’de Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve Yatırımlar Üzerine Etkilerinin Analizi (1980–2005). *Ege Akademik Bakış / Ege Academic Review* 8 (1) 2008, 267-285.
- Altın, A., & Çalcalı, Ö. (2019). Türkiye’de Vergi Gelirleri ve Bütçe Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile Etkileşimi. *Maliye Dergisi*, Ocak-Haziran 2019; sayı; 176, 406-427.
- Altuğ, F. (2019). *Kamu Bütçesi*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Altunöz, U. (2017). Türkiye Ekonomisi İçin Vergi Geliri - Kamu Harcamaları İlişkisinin Ampirik Analizi. *Vergi Dünyası Eylül 2017 sayı: 433*.

- Arısoy, İ., & Ünükaplan, İ. (2010). Türkiye’de Mali Açıkların Sürdürülebilirliği ile Kamu Gelirleri ve Harcamaları İlişkisinin Analizi. *Maliye Dergisi y Sayı 159 y Temmuz-Aralık 2010* , 444-462.
- Arslan, Ş. N. (2019). Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki Simetrik ve Asimetrik İlişkinin İncelenmesi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Aslıkara, F. (2019). Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Ataç, B. (2013). *Maliye Politikası Gelişimi, Amaçları, Araçları ve Uygulama Sorunları*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Aytaç, D., & Güran, M. C. (2010). Kamu Harcamalarının Bileşimi Ekonomik Büyümeyi Etkiler Mi? Türkiye Ekonomisi İçin Bir Analiz. *Sosyo Ekonomi / Temmuz-Aralık 2010-2 / 100207*, 129-152.
- Baghestani, H., & McNown, R. (1994). Do Revenues or Expenditures Respond to Budgetary Disequilibria? *Southern Economic Journal* , Oct., 1994, Vol. 61, No. 2, 311-322.
- Barış, Ö. (2012). Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki Nedensellik İlişkisi: Türkiye Örneği (1980-2005) (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Barrios, S., & Schaechter, A. (2008). The Quality of Public Finances and Economic Growth. *European Economy, Economic Paper 337 September 2008*, 1-48.
- Barro, R. J. (1974). Are Government Bonds Net Wealth? *Journal of Political Economy* Vol: 82(6), 1095-1117.
- Baumol, W. J. (1967). Macroeconomics of Unbalanced Growth: The Anatomy of Urban Crisis. *The American Economic Review* Vol. 57 No. 3 (June, 1967), 415-426.
- Baumol, W. J., & Blinder, A. S. (2012). *Microeconomics Principles and Policy*. South-Western: Cengage Learning.
- Berber, M. (2019). *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*. Trabzon: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

- Bilgili, Y. (2011). *Karşılaştırmalı İktisat Okulları Ders Notları (Makro İktisadın Teorik Esasları)*. İstanbul: İkinci Sayfa Basım Yayım Dağıtım.
- Bilici, N. (2019). *Kamu Maliyesi II (İktisadi Boyut)*. Ankara: Savaş Yayınevi ve Dağıtım.
- Bilici, N., & Bilici, A. (2019). *Kamu Maliyesi I (Hukuki Boyut)*. Ankara: Savaş Yayınevi ve Dağıtım.
- Bocutoğlu, E. (2010). *Makro İktisat Teoriler ve Politikalar*. Trabzon: Murathan Yayınevi.
- Bozca, Z. D. (2018). *Maliye Politikası ve Türkiye İçin Alternatif Kalkınma Modeli*. İstanbul: Cinius Yayınları.
- Brunner, K., & Neumann, M. J. (1979). *Inflation, Unemployment and Monetary Control*. Konstanz: Konstanz Seminars.
- Buchanan, J. M., & Wagner, R. E. (1977). *Democracy in Deficit The Political Legacy of Lord Keynes*. New York: Academic Press.
- Buchanan, J. M., & Wagner, R. E. (1978). Dialogues Concerning Fiscal Religion. *Journal of Monetary Economics* Vol: 4, Issue: 3, 627-636.
- Bülbül, D. (2018). *Devlet Bütçesi (Teori, Politika ve Uygulama)*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Carlin, W., & Soskice, D. (2015). *Macroeconomics Institutions, Instability, and the Financial System*. Oxford: Oxford University Press.
- Coşkun, G. (2000). *Devlet Bütçesi Türk Bütçe Sistemi*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Çakır, M. A. (2008). *Kamu Maliyesi ve Bütçe*. Ankara: Kalender Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Çavuşoğlu, A. T. (2008). Türkiye’de Kamu Gelirleri ve Harcamaları Arasındaki İlişki Üzerine Ekonometrik Bir Analiz. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Sayı 20, Nisan 2008, 143-160.
- Çelik, K. (2015). *Makro İktisada Giriş*. Trabzon: Celepler Matbaacılık Yayın ve Dağıtım.
- Çelik, S. (2018). *Kamu Maliyesi Kamu Kesimi Ekonomisine Giriş*. Konya: Palet Yayınları.
- Çetintaş, H., & Baygonuşova, D. (2017). Kamu Harcamaları ve Gelirleri Arasındaki İlişkinin Test Edilmesi: Kırgızistan Örneği . *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 49, Ocak-Haziran 2017, 1-26.
- Dalton, H. (1971). *Principle of Public Finance*. Abingdon: Routledge Library Edition.

- Dinler, Z. (2014). *İktisada Giriş*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dinler, Z. (2017). *KPSS İktisat Cilt 2*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Dinler, Z. (2017). *KPSS İktisat Cilt 3*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Doğruyol, C. (2014). *Kamu Maliyesi Bütçe ve Borçlanma*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Dornbusch, R., & Fischer, S. (1998). *Makroekonomi (Çevirenler: Erhan Yıldırım ve diğerleri)*. İstanbul: MacGraw - Hill ve Akademi Yayın Hizmetleri .
- Dökmen, G. (2012). Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirleri Arasındaki İlişki: Panel Nedensellik Analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:27, Sayı:2, Yıl:2012*, 115-143 .
- Durdu, O. (2019). Causality Between Public Expenditure and Economic Growth: The Turkish Case (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Durkaya, M., & Ceylan, S. (2006). Vergi Gelirleri ve Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi y Sayı 150 y Ocak – Haziran 2006* , 79-89.
- Dülger, C., Moğol, T., Çakır, T., Yereli, A. B., & Çetinkaya, Ö. (2015). *Devlet Bütçesi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Ebren, M. (2019). Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: 1990-2017 Dönemi (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Edizdoğan, N., & Çetinkaya, Ö. (2019). *Kamu Bütçesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Edizdoğan, N., Çetinkaya, Ö., & Gümüş, E. (2018). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Erdem, M., Şenyüz, D., & Tatlıoğlu, İ. (2017). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Eryüzlü, H. (2016). *Herkes İçin Genel Ekonomi Temel Kavramlar ve Teoriler*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Ewing, B. T., & Payne, J. E. (1998). Government Revenue-Expenditure Nexus: Evidence from Latin America. *Journal of Economic Development*, 57-69.

- Fatas, A., & Mihov, I. (2012). Fiscal Policy as a Stabilization Tool. *The B.E. Journal of Macroeconomics*, 1-68.
- Fölster, S., & Henrekson, M. (2001). Growth Effects of Government Expenditure and Taxation in Rich Countries. *European Economic Review*, Vol. 45, No. 8, 1-19.
- Friedman, M. (1978). The Limitations of Tax Limitation. *Policy Review*, Vol: 5 No: 78, 7-14.
- Friedman, M., & Heller, W. (1969). *Monetary vs Fiscal Policy A Dialogue*. New York: The Graduate School of Business Administration, New York University Yayınları.
- Froyen, R. T. (2013). *Macroeconomics Theories and Policies*. Essex: Pearson Education Limited .
- Furceri, D., & Ribeiro, M. P. (2008). Government Spending Volatility and the Size of Nations. *European Central Bank Working Paper Series No 924 August 2008*.
- Garin, J., Lester, R., & Sims, E. (July 1, 2020). *Intermediate Macroeconomics Text Book Version: 3.0.0*. Notre Dame: https://www3.nd.edu/~esims1/gls_textbook.html 07.08.2020 tarihinde görüntülendi.
- Giffen, R. (1889). *The Growth of Capital*. London: Cousins And Co.
- Granger, C. J. (1969). Investigation Causal Relationships by Econometric Models and Cross-Spectral Methods. *Econometrica*, Vol. 37, No. 3, July, 424-438.
- Günaydın, İ. (2004). Vergi - Harcama Tartışması: Türkiye Örneği. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (2) 2004, 163-181.
- Hayek, F. A. (1979). *The Counter-Revolution of Science - Studies on the Abuse of Reason*. Liberty Fund.
- Hondroyannis, G., & Papapetrou, E. (1996). An Examination of The Causal Relationship Between Government Spending and Revenue: A Cointegration Analysis. *Public Choice*, 363-374.
- Jevons, W. S. (1871). *The Theory of Political Economy*. London: MacMillan and Co.
- Johansen, S. (1988). Statistical Analysis of Cointegration Vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control Vol: 6/1*, 231-254.

- Karluk, S. R. (2002). *Türkiye Ekonomisi Tarihsel Gelişim Yapısal ve Sosyal Değişim*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Kaya, E. (2006). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Kayalı, H. (2017). Türkiye'de Kamu Harcamaları ve Kamu Gelirlerinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: 2002 Öncesi ve Sonrası İçin Karşılaştırmalı Bir Analiz (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Kepenek, Y. (2017). *Türkiye Ekonomisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest and Money*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Konukcu-Önal, D., & Tosun, A. N. (2008). Government Revenue-Expenditure Nexus: Evidence From Several Transitional Economies. *Economic Annals 2008 Volume 53, Issue 178-179*, 145-156.
- Kyaw, S. T. (2018). The Impacts of Government Revenue and Expenditure on the Economic Growth of Myanmar. *Inya Economic Journal Vol:1 No:2*, 1-19.
- Laffer, A. (1974, 09 14). Laffer Curve Napkin. District of Columbia, Washington, United States.
- Lucas, R. E., & Sargent, T. (1978). After Keynesian Macroeconomics. P. R. Miller içinde, *The Rational Expectations Revolution: Readings from the Front Line* (s. 5-30). Cambridge: The M.I.T. Press.
- Martin, M.-J., Krishnakumar, J., & Soguel, N. (2004). Application of Granger Causality Tests to Revenue and Expenditure of Swiss Cantons. *Université de Genève*, 1-29.
- Meltzer, A., & Richard, S. (1981). A Rational Theory of the Size of Government. *Journal of Political Economy*, Vol. 89, No. 5, Oct., 914-927.
- Merder, E. (2020). Relationship Between Public Expenditures and Public Revenues in Turkey (Yüksek Lisans Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Mucuk, M., & Alptekin, V. (2008). Türkiye’de Vergi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: VAR Analizi (1975 - 2006). *Maliye Dergisi Sayı 155 Temmuz-Aralık 2008*, 159-174.

- Mundell, R. (1974). It's Time to Cut Taxes. Robert Mundell interview by Jude Wanniski. *Wall Street Journal*, Dec 11.
- Musgrave, R. A. (1966). Principles of Budget Determination. H. A. Cameron, & W. L. Henderson içinde, *Public Finance: Selected Readings* (s. 108-115). New York: Random House.
- Mutluer, M. K., Öner, E., & Kesik, A. (2013). *Teoride ve Uygulamada Kamu Maliyesi*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Öztürk, N. (2015). *Maliye Politikası*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Öztürk, N. (2018). *Kamu Tercih Kuramı*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Öztürk, N. (2020). *Kamu Maliyesi*. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Parasız, İ. (2011). *Keynesyen ve Keynes Sonrası Makro Ekonomi*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Paya, M. M. (2013). *Para Teorisi ve Para Politikası*. İstanbul: Türkmen Kitabevi.
- Peacock, A. T., & Wiseman, J. (1961). *The Growth of Public Expenditure in the United Kingdom*. New Jersey: Princeton University Press.
- Peacock, A. T., & Wiseman, J. (1979). Approaches to the Analysis of Government Spending Growth. *Public Finance Quarterly*, Vol: 7, 3-23.
- Pehlivan, O. (2018). *Devlet Bütçesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Pehlivan, O. (2018). *Kamu Maliyesi*. Trabzon: Celepler Matbaacılık.
- Pigou, A. C. (1960). *A Study in Public Finance*. London: Macmillan & Co Limited.
- Ricardo, D. (1951). Funding System. P. Sraffa içinde, *The Works and Correspondence of David Ricardo Vol. 4* (s. 1809-1811). Cambridge: Cambridge University Press.
- Romer, D. (2012). *Advanced Macroeconomics*. New York: The Mac-Graw Hill Yayınları.
- Rostow, W. W. (1966). *İktisadi Gelişmenin Merhaleleri*. Çeviren: Erol Güngör. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. Yayınları.
- Sakal, M., & Karadeniz, M. (2019). *Devlet Bütçesi ve Yerel Yönetimler Maliyesi*. Ankara: Savaş Yayınevi.
- Savaşan, F. (2014). *Piyasa Başarısızlığından Devletin Başarısızlığına Kamu Ekonomisi*. Bursa: Dora Basım-Yayın Dağıtım.

- Seyidoğlu, H. (2006). *İktisat Biliminin Temelleri*. İstanbul: Güzem Can Yayınları.
- Smith, A. (1776). *An Inquiry Into The Nature and Causes of The Wealth of Nations*. London: The Strand.
- Stiglitz, J. E. (1994). *Kamu Kesimi Ekonomisi*. Çeviren: Ömer Faruk Batirel. İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Stoian, A. (2008). Analyzing Causality Between Romania's Public Budget Expenditures and Revenues. *Theoretical and Applied Economics*, 2008, vol. 11(528)(supplement), issue 11(528)(supplement), 60-64.
- Susam, N. (2016). *Kamu Maliyesi Temel Kavram ve Esaslar*. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Şen, H., & Sağbaş, İ. (2017). *Vergi Teorisi ve Politikası*. Ankara: Arıkan Yayınları.
- Şen, R. K. (2011). Çok Yıllı Bütçe Hazırlama Sürecinde Temel Bütçe Büyüklüklerinin Öngörüsü: Türkiye İçin Ekonometrik Bir Yaklaşım (Doktora Tezi). <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>.
- Terzi, H., & Oltulular, S. (2006). Harcama - Vergi Geliri Hipotezi: Türkiye Örneği. *İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 20 Eylül 2006 Sayı: 2 , 1-18.
- Tosunoğlu, Ş., Moğol, T., Çakır, T., Dülger, C., Arslan, M. O., & Taraktaş, A. (2012). *Kamu Maliyesi* (Editörler: Şebnem Tosunoğlu; Yaşar Tamer Ergül). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Tüğen, K. (2019). *Devlet Bütçesi*. İzmir: Bassaray Matbaası.
- Türk, İ. (2011). *Kamu Maliyesi*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2020, Nisan 14). *Merkezi Yönetim Bütçesi Aylık Gerçekleşmeleri*. Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Hazine ve Maliye Bakanlığı. (2020, Nisan 14). *Kamu Maliye Yönetim ve Dönüşüm Genel Müdürlüğü İstatistikler Bütçe Büyüklükleri ve Bütçe Gerçekleşmeleri*. Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Maliye Bakanlığı Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü. (2006). *2006 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu*. Ankara.

- Türkiye İstatistik Kurumu. (2020, Nisan 13). *Bilgi Dağıtım ve İletişim Daire Başkanlığı*. Ankara: Bilgi Dağıtım Grubu.
- Ulusoy, A. (2017). *Devlet Borçlanması*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ulusoy, A. (2018). *Maliye Politikası*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Ulusoy, A., & Akdemir, T. (2019). *Mahalli İdareler Teori - Uygulama - Maliye*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Uzay, N. (2002). Kamu Büyüklüğü ve Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye Örneği (1970-1999). *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Sayı: 19, Temmuz-Aralık 2002*, 151-172.
- Ünsal, E. M. (2013). *Makro İktisat*. Ankara: İmaj Yayıncılık.
- Ventelou, B., & Bry, X. (2006). The Role Of Public Spending in Economic Growth: Envelopment Methods. *Journal of Policy Modeling* 28 (2006), 403–413.
- Wagner, R. E., & Weber, W. E. (1977). Wagner's Law, Fiscal Institutions, and the Growth of Government. *National Tax Journal*, Vol. 30 No.1, 59-68.
- Walras, L. (1874). *Elements D'Economie Politique Pure ou Theorie de la Richesse Sociale*. Lausanne: Imprimerie L. Corbaz & C.
- Wicksell, K. (1934). *Lectures on Political Economy*. Hertford: Stephan Austin and Sons Ltd.
- Wolde-Rufael, Y. (2008). The Revenue–Expenditure Nexus: The. *African Development Review*, Vol: 20, Issue: 2, 273-283.
- Yıldırım, K., Şıklar, İ., Bakırtaş, İ., Koyuncu, C., Yılmaz, R., & Erdinç, Z. (2014). *İktisada Giriş*. Ankara: Nisan Kitabevi.
- Yıldırım, K., Taşdemir, M., Yıldırım, S., & Yıldırım, Z. (2019). *Makro Ekonomi*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

EKLER:

Ek 1. Kamu Harcamaları Çarpanı

Kapalı bir ekonomide milli gelir eşitliği; $Y = C + I + G$ ve toplam tüketim fonksiyonu;

$$C = a + cY \text{ buradan;}$$

$$Y = a + cY + I + G$$

$$Y - cY = a + I + G$$

$Y (1 - c) = (a + I + G)$ kamu harcamalarında ΔG kadar bir artış olduğunda,

$$Y + \Delta Y = \frac{1}{1 - c} (a + I + G + \Delta G)$$

eşitliğin her iki tarafından Y çıkarıldığında, k_g

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - c} \Delta G$$

$$\frac{\Delta Y}{\Delta G} = \frac{1}{1 - c} = k_g$$

kapalı bir ekonomide reel kamu harcamaları çarpanı elde edilir.

Modele transfer harcamalarını (Tr) da alırsak, transfer ödemeleri ile kullanılabilir gelir;

$Y_d = Y + T$, tüketim kullanılabilir gelirin fonksiyonu;

$$Y = a + c(Y + Tr) + I + G$$

$$Y = \frac{1}{1 - c} (a + cTr + I + G)$$

$$Y + \Delta Y = \frac{1}{1 - c} (a + cTr + I + G + c\Delta Tr), \text{ buradan } Y \text{ çıkarılırsa;}$$

$$\Delta Y = \frac{c}{1 - c} \Delta Tr$$

$$\frac{\Delta Y}{\Delta Tr} = \frac{c}{1 - c} = k_{tr}$$

şeklinde transfer harcamaları çarpanı elde edilir.

Vergileri (T) götürü vergiler olarak dikkate aldığımızda

$$Y_d = Y - T - Tr$$

$$Y = a + cY_d + I + G$$

$$Y = a + c (Y - T - Tr) + I + G$$

$$Y = \frac{1}{1-c} (a - ct + cTr + I + G)$$

$$Y + \Delta Y = \frac{1}{1-c} (a - cT + cTr + I + G - c\Delta T)$$

Buradan Y'yi çıkardığımızda;

$$\Delta Y = \frac{1}{1-c} (- c\Delta T)$$

$$\frac{\Delta Y}{\Delta T} = \frac{-c}{1-c} = kt$$

Olarak vergi çarpanı elde edilir.

Denk bütçe çarpanı, reel kamu harcamaları çarpanı ile vergi çarpanının toplamına eşittir;

$$kb = kg + kt$$

$$kb = \frac{1}{1-c} + \frac{-c}{1-c} = 1$$

$$kb = 1$$

Milli gelirden, bütçe büyüklüğünde bir artış olması ekonominin büyümesine yol açar.

Toplam vergiler; d: götürü vergiler ve tY: gelire bağlı ve oranlı vergiler olmak üzere;

$$T = d + tY$$

$$Y_d = Y - T$$

$$Y_d = Y - (d + tY), \text{ milli gelir eşitliğinde;}$$

$$Y = a + c [Y - (d + tY)] + I + G, \text{ buradan;}$$

$$Y = \frac{1}{1-c+ct} (a - cd + I + G)$$

Buradan da reel kamu harcamaları çarpanı elde edilir;

$$\frac{\Delta Y}{\Delta G} = kg = \frac{1}{1-c+ct} = \frac{1}{1-c(1-t)}$$

(Tüğen, 2019:371-373)

Ek 2. Transfer Harcamaları Çarpanı

$$G = \bar{G}, \quad TR = \bar{TR}, \quad TA = tY$$

$$C = \bar{C} + c (Y + \bar{TR} - tY)$$

$$= \bar{C} + c\bar{TR} + c(1 - t)Y$$

$$Y = (\bar{C} + c\bar{TR} + I + G) + c(1 - t)Y$$

Transferlerde ortaya çıkacak bir artış otonom talep üzerinde c çarpı kamunun mal satın alımlarındaki artış kadar artıracaktır. Otonom transferlerdeki herhangi bir artışın bir kısmı tasarrufa ayrıldığından, transfer harcamaları çoğaltanı kamu harcamaları çoğaltanından daha küçüktür. Dolayısıyla transfer harcamaları çarpanı;

$$k_{tr} = c \frac{1}{1 - c + ct} = \frac{c}{1 - c(1 - t)}$$

(Dornbusch ve Fischer, 1998:71-76)

Ek 3. Vergi Çarpanı

Toplam vergiler; d : götürü vergiler ve tY : gelire bağlı ve oranlı vergiler olmak üzere;

$$T = d + tY$$

$$Y_d = Y - T$$

$$Y_d = Y - (d + tY), \text{ milli gelir eşitliğinde;}$$

$$Y = a + c [Y - (d + tY)] + I + G, \text{ buradan;}$$

$$Y = \frac{1}{1 - c + ct} (a - cd + I + G)$$

Buradan gelire bağlı vergi çarpanı elde edilir;

$$\frac{\Delta Y}{\Delta T} = k_t = \frac{-c}{1 - c + ct}$$

(Tüğen, 2019:371-373)

Ek 4. Denk Bütçe Çarpanı

Denk bütçe çarpanı, reel kamu harcamaları çarpanı ile vergi çarpanının toplamına eşittir;

$$k_b = k_g + k_t = \frac{1}{1 - c + ct} + \frac{-c}{1 - c + ct}$$

Buradan da denk bütçe çarpanı elde edilir;

$$k_b = \frac{1 - c}{1 - c + ct}$$

Bu durumda denk bütçe çarpanı 1'e eşit olmuyor (< 1). Gelire bağlı ve oranlı vergiler bütçenin ekonomi üzerindeki genişletici etkisini belirli ölçüde azaltmaktadır.

Eğer götürü vergilerle transfer harcamaları karşılanırsa;

$$k_{tr} = \frac{c}{1 - c}, \quad k_t = \frac{-c}{1 - c}$$

$$k_b = k_{tr} + k_t = \frac{c}{1 - c} + \frac{-c}{1 - c} = 0$$

Transfer harcamalarından faydalananların marjinal tüketim eğilimi, götürü vergi ödeyenlerin marjinal tüketim eğilimine eşitse, denk bütçe milli gelir üzerinde herhangi bir değişiklik meydana getirmez.

(Tüğen, 2019:371-375)

Ek 5. Açık Bir Ekonomide Denk Bütçe Çarpanı

$$Y = a + cY + I + G + (X - M)$$

M; toplam ithalat, e; gelire bağlı olmayan ithalat, mY; gelire bağlı ithalat ve m; marjinal tüketim eğilimi olmak üzere;

$$M = e + mY$$

$$Y = a + cY + I + G + X - e - mY, \text{ buradan;}$$

$$\frac{\Delta Y}{\Delta G} = k_g = \frac{1}{1 - c + m}$$

Vergilerin götürü olması halinde;

$$k_t = \frac{-c}{1 - c + m}$$

$$k_b = k_g + k_t = \frac{1}{1 - c + m} + \frac{-c}{1 - c + m}$$

$$k_b = \frac{1 - c}{1 - c + m}, \quad (k_b < 1)$$

Gelire bağı ve oranlı vergiler dikkate alındığında;

$$k_b = \frac{1 - c}{1 - c + c t + m}$$

(Tüğen, 2019:371-375)

TEZ DEĞERLENDİRME FORMU

Aksaray Üniversitesi Tez Değerlendirme Formu		
Öğrencinin Adı Soyadı:		Evet
Kapak		
1	Tez Başlığı tutanaktaki başlıkla aynı mı?	
2	Kapakta ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
3	Kapak format kılavuzdaki kapak formatına uygun mu?	
4	Kapakta yazılan tüm yazılar doğru olarak verilmiş mi?	
İçindekiler		
5	Sayfa numaraları tam verilmiş mi?	
6	Şekil, Çizelge vb. listeleri verilmiş mi? Sıralaması doğru mu?	
7	Özet, Abstract, Giriş, Sonuçlar vb. bölümler var mı?	
8	Yazım hataları kontrolü yapıldı mı?	
Giriş		
9	Hazırlanan tezin önemini anlatıyor mu?	
10	İkinci ve Üçüncü dereceden başlık içermemeli kuralına uyuldu mu?	
Özet/Abstract		
11	Kılavuza uygun mu?	
12	Ay ve yıl savunmaya girilen tarihle tutarlı mı?	
13	Özet; tek sayfa, tek aralık, tek paragraf kuralına uygun olarak yazıldı mı?	
14	Bilim kodu, sayfa adedi, anahtar kelimeler ve tez danışmanı yazıldı mı?	
Kaynakça		
15	Kaynakların tamamına metin içinde atıf yapıldı mı?	
16	Kaynak formatı Kılavuzdaki kaynak formatına uygun olarak hazırlanmış mı?	
17	Atıf formatı kılavuzdaki atıf formatına uygun mu?	
Atıf Yöntemi APA 6 ☐ CMS ☐		
Genel Değerlendirme		
18	Etik Beyan açıklaması okundu, uyuldu ve imzalandı mı?	
19	Kabul/Onay sayfası kılavuzdaki formata uygun olarak düzenlenmiş mi?	
20	Kabul /Onay sayfasında belirtilen oy birliği/oy çokluğu seçeneklerinden uygun olanı savunmayla tutarlı olacak şekilde belirlenmiş mi?	
21	Sayfa kenar boşluklar ve sayfa numaraları kılavuzdaki formatına uygun mu?	
22	Paragraf boşlukları ve metin satır aralığı kılavuza uygun olacak şekilde düzenlenmiş mi?	
23	Başlık yazımları kılavuzdaki başlık formatlarına uygun mu?	
24	Yazı tipi ve boyutu kılavuzdaki yazı tipi ve boyutu formatına uygun mu?	
25	Şekil, Çizelge vb. açıklama ve numaralandırmaları kılavuzdaki formata uygun olarak yazılmış mı?	

Bu tezin tarafımdan “Tez yazım kuralları” okunarak dikkatlice hazırlanmış olduğunu ve doğabilecek her türlü olumsuzluktan sorumlu olacağımı kabul ederim.

Öğrencinin imzası